

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN
KARARLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bahar DÜNDAR

BURSA 2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

**IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN
KARARLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bahar DÜNDAR

Danışman:

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

BURSA 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 701921009 numaralı Bahar Dündar'ın hazırladığı “**IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLAR**” konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 26/07/2022 günü 14.30-15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Mahmut SALİHOĞLU

İstanbul Üniversitesi

Tarih

26/07/2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:

Tez Başlığı/Konusu: “**IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLAR**” Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin, tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %0'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı:

Bahar DÜNDAR

Öğrenci No:

701921009

Anabilim Dalı:

Felsefe ve Din Bilimleri

Programı:

Dinler Tarihi

Statüsü:

Yüksek Lisans

Danışman:

Prof. Dr. Bülent ŞENAY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLAR**” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı:	Bahar Dündar
Öğrenci No:	701921009
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Dinler tarihi
Statüsü:	Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Bahar DÜNDAR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../ 2022
Tez Danışmanı	: Prof. Bülent ŞENAY

IV. LATERAN KONSİLİNDE YAHUDİLERE YÖNELİK ALINAN KARARLAR

Dinler tarihinde farklı din mensuplarına muamele biçimi kültür ve medeniyet tarihi tartışmalarının önemli bir konusu olmuştur. Bu bağlamda örneğin Yahudi-Hristiyan ilişkileri tarihinde, Yahudilerin Hristiyanlar tarafından nasıl ötekileştirildiklerinin Hristiyan teolojik ve politik tarihinde pek çok örneği vardır. Kilise babalarının eserlerindeki Yahudi imajından konsillerde Yahudilerle ilgili alınan kararlara kadar pek çok örnekte Yahudilerin Hristiyanlar tarafından nasıl baskı, zulüm, işkence ve katliamlara maruz kaldıkları meselesi Yahudi-Hristiyan tarihinin önemli konularından birisi olmuştur.

Bu bağlamda bu tezde söz konusu konsillerden özellikle IV. Lateran Konsil’inde Yahudiler hakkında alınan kararların Avrupa tarihinin daha sonraki safhalarında hatta modern çağdaki gelişmelere kadar uzanan bir etkisi olduğu fikriyle hareket edilmiştir. Orta çağdan günümüze uzanan tarihsel süreçte Hristiyan-Yahudi ilişkilerini anlamada önemli bir yeri olan ve kilise reformasyonu, heretikler, dini azınlıklar meselesi açısından kilise tarihinde önemli bir yere sahip olan bu konsil, Yahudilerin Avrupa’daki varlığını etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

“IV. Lateran Konsil’inde Yahudilere Yönelik Alınan Kararlar ve Yansımaları” adlı bu çalışmada, 1215 yılında gerçekleştirilen IV. Lateran Konsili’nin Yahudilere yönelik

dört kararı ile bu kararların sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde 13. yüzyılda Avrupa'nın dini durumu; Papalık, haçlı seferleri ve Avrupa'nın kültürel ve siyasi şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş, bahsi geçen olayların konsil sürecine katkısı genel bir perspektifle sunulmuştur. İkinci bölümde konsil öncesi yaşanan gelişmeler ile konsilin toplanma nedenleri ve Yahudilere yönelik hangi kararların alındığı incelenmiştir.

Son bölümde ise alınan kararların Papalık mektupları çerçevesinde dini, toplumsal ve sosyal yansımaları değerlendirilmiştir. Yahudilere yönelik resmi bir tavır olan konsil kararlarının Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin boyutlarını anlamak açısından önemi incelenmiştir. Kilisenin "öteki" olarak Yahudilere yönelik tutumunun konsil sonrası süreci ne ölçüde etkilediği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: IV. Lateran Konsili, Orta Çağ, Yahudiler, Hristiyanlık, III. Innocent, Antisemitizm, Haçlı Seferleri

ABSTRACT

Name and Surname	: Bahar DÜNDAR
University	: Uludag University
Institution	: Social Sciences Institute
Field	: Philosophy and Religious Sciences
Brach	: History of Religions
Degree Awarded	: Master Degree
Degree Date	: ... /.../ 2022
Supervisor	Prof. Bülent ŞENAY

THE DECREES TAKEN AGAINST THE JEWS IN THE LATERAN COUNCIL IV AND ITS REFLECTIONS

In the history of religions, the way in which members of different religions are treated has been an important subject of the debate in the history of culture and civilization. In this context, for example, in the history of Jewish-Christian relations, there are many examples in both the theological and Christian political history of how Jews were marginalized by Christians. The issue of how Jews were subjected to oppression, persecution, torture, and massacres by Christians has been one of the important issues in Judeo-Christian history, in many examples from the Jewish image in the works of the church fathers to the decisions taken in councils regarding the Jews.

In this context, in this thesis, it is accepted that the decisions taken about the Jews, especially in the Lateran Council IV, had an impact on the later stages of European history and even the developments in the modern era. This council, which has an important place in the understanding of Christian-Jewish relations in the historical process from the Middle Ages to the present, and which has an important place in the history of the church in terms of church reform, heretics, religious minorities, had consequences that affected the presence of Jews in Europe.

In this study, the four decisions of the Fourth Lateran Council, which carried out in 1215, against the Jews and the consequences of these decisions has been discussed. In

the first part of the study, the religious circumstances of Europe in the 13th century; The Papacy, the crusades, and the cultural and political conditions of Europe were evaluated and the contribution of the aforementioned events to the council process was presented with a general perspective. In the second part, the developments before the council, the reasons for the council's meeting and what decisions were taken regarding the Jews were examined.

In the last part, the religious and social reflections of the decisions taken within the framework of the Papal letters were evaluated. The importance of council decisions, which is an official attitude towards Jews, in terms of understanding the dimensions of Jewish-Christian relations is analyzed. It has been discussed to what extent the attitude of the church towards the Jews as the "other" affected the post-council process.

Keywords: Fourth Lateran Council, Medieval, Jews, Christianity, Innocent III, Antisemitism, Crusades

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE İÇERİK	1
2. YAKLAŞIM VE YÖNTEM.....	3
3. KAYNAKLAR.....	6

I.BÖLÜM

AVRUPANIN DİNİ DURUMU

1. PAPALIK VE DİNİ OTORİTE	8
2. DİNİ İPTİZALLER VE KATOLİK ÖĞRETİNİN SİSTEMLEŞTİRİLMESİ.....	12
3. HAÇLI SEFERLERİ BAĞLAMINDA YAHUDİ VE MÜSLÜMANLAR	18
4. HRİSTİYAN-MÜSLÜMAN İLİŞKİLERİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

OLUŞUM SÜRECİ ve KARARLARIYLA IV. LATERAN KONSİLİ

1. KONSİL ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER	30
1.1. III. Lateran Konsil'i (1179) ve Yahudilere Yönelik Kararlar.....	30

1.2. III. ve IV. Haçlı Seferi (1189- 1204).....	33
1.3. Papa III. Innocent ve Yahudiler	39
2. IV. LATERAN KONSİLİ (1215).....	50
2.1. Konsilde Ele Alınan Konular	52
2.2. Yahudilerle İlgili Maddeler.....	55
2.2.1. Madde 67	55
2.2.2. Madde 68	56
2.2.3. Madde 69	57
2.2.4. Madde 70	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IV. LATERAN KONSİLİNİN YANSIMALARI

1. YAHUDİ ROZETİNİN ZORUNLU KILINMASI.....	59
2. KAMUSAL ALANDA YAHUDİLERİN VARLIĞI.....	68
3. YAHUDİ MABEDİ VE İBADETİNE YÖNELİK KISITLAMALAR.....	75
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	80
KAYNAKÇA	85

TEŞEKKÜR

Hamd ile,

Öğrenim hayatı boyunca ilim yolculuğunda kimi hocalar kandil gibidir, etrafını ve çevresindekileri aydınlatır. Tez yazım sürecinde bilgisi ve düşünce dünyasıyla zihnimi ve yolumu bir kandil gibi aydınlatan, desteklerini esirgemeyen danışman hocam Bülent Şenay'a teşekkür ederim.

Ayrıca bu süreçte tüm hayallerimde, uzun yolculuklarımda her daim yanımda olan sevgili babam Abdurrahim Dündar'a hürmet ve muhabbetlerimle.

Bahar DÜNDAR

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE İÇERİK

Her din içinde bulunduğu toplumu kültürel, toplumsal, sosyal açıdan etkiler ve bu açıdan etkilenir. Geçmişten günümüze din olgusu, yine içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartlardan hareketle farklı şekillerde anlaşılmıştır. En çok mensubu bulunan din olarak Hristiyanlık da farklı coğrafyalarda yayılıp yeni mensuplar kazandıkça diğer unsurlarla mezc olmuştur. Doğal olarak bu durum hem yeni din anlayışlarını hem de diğer din mensuplarıyla bir arada yaşama zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Dinler tarihinde farklı din mensuplarına muamele biçimi kültür ve medeniyet tarihi tartışmalarının önemli bir konusu olmuştur. Bu bağlamda örneğin Yahudi-Hristiyan ilişkileri tarihinde Yahudilerin Hristiyanlar tarafından nasıl ötekileştirildiklerinin hem teolojik hem de Hristiyan politik tarihinde pek çok örneği vardır. Kilise babalarının eserlerindeki Yahudi imajından konsillerde Yahudilerle ilgili alınan kararlara kadar pek çok örnekte Yahudilerin Hristiyanlar tarafından nasıl baskı, zulüm, işkence ve katliamlara maruz kaldıkları meselesi Yahudi-Hristiyan tarihinin önemli konularından birisi olmuştur.

Bu bağlamda bu tezde söz konusu konsillerden özellikle bir tanesinde IV Lateran Konsilinde Yahudiler hakkında alınan kararların Avrupa tarihinin daha sonraki safhalarında hatta modern çağdaki gelişmelere kadar uzanan bir etkisi olduğu kabul edilir.

Hristiyanlık için önemli bir yeri olan konsillerden IV. Lateran Konsili, heretik olarak adlandırılan yeni din yorumlarından, Yahudiler ve Müslümanlar gibi öteki din mensuplarına kadar geniş bir kesime dair önemli kararların alındığı bir konsil olması sebebiyle bu çalışmanın konusu olarak seçilmiştir. Zira tarihin ilk dönemlerinden günümüzde kadar yaşanan problemlerin hepsinin temelinde bir arada yaşama becerisinin yoksunluğu vardır.

1215 yılında toplanan IV. Lateran Konsili dönemin Papası III. Innocent'in (1161-1216) yoğun ve kararlı çalışmaları sonucunda büyük bir çoğunluğun katılımıyla

gerçekleştirilmiştir. Bu konsilin, heretik grupların münteşir olduğu ve kilise için büyük bir tehdit olarak görüldüğü bir ortamda toplandığı göz önünde bulundurulduğunda, Yahudi ve Müslümanlar için alınan kararların mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Zira Papa III. Innocent, Hristiyan dünyasını ayırık otlarından arınmış bir bütün olarak tahayyül etmiştir. Bu bağlamda 13. yüzyılda özellikle ekonomik anlamda varlığıyla dikkat çeken Yahudi toplumu, kilise ve Hristiyanlık için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu konsilde toplumdaki Yahudi varlığına son vermek ya da kontrol altına almak için alınan dört karar, Yahudileri toplum dışına itmek ve onları ötekileştirmeye yönelik olmuştur. Yahudi Rozeti uygulaması ve bunun uygulanması için dünyevi otoriteye baskı yapılması, Yahudilerin kamusal alanda görülmesi ya da resmi görevlerden men edilmesi yönündeki kararlar, Yahudilerin Avrupa'daki varlığını derinden etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

Bu çalışmanın ana konusu olan IV.Lateran Konsil'inin 67, 68, 69 ve 70. maddeleri, Yahudi ve Müslümanlara yönelik getirdiği kısıtlamalarla dikkat çekmektedir. Aşırı faiz uygulamasının yasaklandığı 67. maddede, Yahudilerin tefecilikle uğraşmaları Hristiyanlığa açık bir tehdit olarak görülmüştür. 68. maddede ise Yahudiler ve Sarazenlerle (Müslümanlar) sehven bir cinsel birlikteliğin ya da evliliğin önüne geçmek için Hristiyanlardan ayırt edilmeleri amacıyla Yahudilerin farklı kıyafet giymeleri zorunlu tutulmuştur. Ancak bu kıyafetin ya da işaretin nasıl olacağına dair ifade detaylandırılmamıştır. Sonraki süreçte "Yahudi rozeti" olarak adlandırılan bu uygulamayla, kamusal alanda Yahudilerin varlığı sınırlandırılmıştır. Ayrıca Hristiyanlarla alay ettikleri gerekçesiyle pazar günleri ve dini bayramlarda sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. 69. maddede Yahudilerin kamu görevlerinden men edilmesi emredilmiş, "İsa'ya inananların İsa'ya inanalar üzerinde güç kullanmasının saçmalık olduğu" ifade edilmiştir. Son olarak 70. maddede Yahudilerden din değiştirenlerin eski inanışlarına geri dönemeyeceği ve bunun piskoposlar tarafından kontrol edileceği belirtilmiştir. Bu dört konsil maddesinin Yahudilerin kamusal alanda varlığından ekonomik yaşantısına ve dini ritüelleri yerine getirmesine kadar pek çok farklı alanda olumsuz etkileri olmuştur. Her madde titizlikle yerine getirilmemiş, özellikle Yahudi rozeti her yerde uygulanmasa da bu konsil ile 13. yüzyılda Yahudi toplumunun Avrupa'daki varlığı derinden etkilenmiştir.

Konsilin toplanma nedenlerinden bir diğeri de yeni bir haçlı seferi için istenilen çoğunluğun oluşturulamamasıdır. Çünkü Papa III. Innocent, öncesinde başarısız olan III. Haçlı Seferi ile amacından sapıp büyük katliamlara sebebiyet veren IV. Haçlı Seferi sonrasında istediği desteği bulamamıştı. Bu konsil ile hem heretikler hem de Yahudi ve Müslümanlara yönelik kapsamlı birer Haçlı seferi planı yapılmıştır. Dolayısıyla heretik Hristiyan gruplarına yönelik bir Haçlı seferi ilk kez bu konsilde gündeme gelmiştir. Bunlara ek olarak da heretiklere karşı Katolik öğretiyi savunmak ve yozlaşan kilise kurumunu ihya etmek için de pek çok önemli karar alınmıştır. Papalığın altın çağı olarak bilinen III. Innocent (1161-1216) döneminde Papa, bahsi geçen konuları ele alırken Kilisenin dünyevi gücün de üstünde olup tek otorite olduğu fikrini kabul ettirmiştir. Böylece Papa, her iki iktidarı elinde tutan yegâne güç olarak, dünyevi otoritenin Kilise menfaati doğrultusunda hareket etmesini ilahi bir emir olarak telakki etmiştir.

IV. Lateran Konsili Avrupa’da Antisemitizm açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Alınan kararlar ile Yahudilerin ekonomik, sosyal, dini ve kültürel anlamda baskı altına alınması hedeflenmiştir. Ancak dünyevi otoriteler siyasi menfaatlerini gözetererek bu kararları yer yer şiddetle uygulamış, yer yer kilise baskısına rağmen göz ardı etmiştir. Bu durum beraberinde kökeni geçmiş yüzyıllara dayanan dini-siyasi otorite çatışması problemini yeniden alevlendirmiştir.

2. YAKLAŞIM VE YÖNTEM

Yukarıda aktarılan bilgilere binaen bu çalışmanın hedefi, IV. Lateran Konsili ile birlikte Orta Çağ Hristiyan dünyasının hâkim güç olarak kendini tanımlaması ve “öteki” ile ilişkilerinde nasıl bir yol izlediğini göstermektir. IV. Lateran Konsili’ne yalnızca genel konsiller tarihi ile ilgili çalışmalarda birkaç cümle ile yer verilmesi, literatüre katkı sağlayacağı düşünülerek bu çalışmanın bir diğer motivasyonu olmuştur. Bunun yanı sıra bu konuda müstakil bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın temel saiki olmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde konsil öncesi Avrupa’nın genel durumu tarihsel bir perspektifle çizilmiştir. Konsilin yalnızca dört kararı Yahudi ve Müslümanlarla ilgili olmasına rağmen doğurduğu sonuçlar oldukça etkili olmuştur.

Mevzubahis konsil kararlarının neden alındığını ve hangi koşullar içerisinde karar verildiğini daha iyi anlamak için öncelikle birbiriyle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz dört kavramdan bahsedilecektir. Hristiyanların Yahudi ve dolaylı olarak Müslümanlarla ilişkisini geçmişe doğru mercek altına almak, konsil kararlarının arka planını daha anlaşılır kılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Papalık, Kilise ve Laik otorite arasındaki ilişki incelenmiştir. Papa ve dini otoritenin toplumdaki etkisi, siyasi otorite ile ilişkilerin alınan kararları ne ölçüde etkilediği incelenmiştir. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunun resmi dini olmasından bu yana dini-dünyevi güç arasında yaşanan gerginlikler 13. yüzyılda da kendini göstermiştir. Ancak dönemin karizmatik dini lideri Papa III. Innocent ile Papalık altın çağını yaşamıştır. Papa Innocent'ın yoğun gayreti sonucunda toplanan bu konsilde Hristiyanlık için tehdit olarak görülen her türlü farklı inanç tahakküm edilmiştir. Yine bu dönemde yaygın olan heretik grupların Kilise açısından nasıl anlaşıldığı ve bunun için ne gibi önlemler alındığına değinilmiştir. Zira IV. Lateran Konsil'inin asıl toplanma nedenlerinden biri de bu yüzyılda artan heretik akımlardı. Heretiklerin büyük çoğunluğunun, heretik olarak ilan edilmesinin temel sebebi, Kilise otoritesini reddetmeleri olmuştur. Toplum içinde karmaşa ve sorgulamaya neden olan bu fikirler, Kilise açısından yok edilmesi gereken düşmanlar olarak görülmüştür. Bu dönemde Avrupa'nın pek çok bölgesine yayılmış olan heretik gruplar ağır bir takibata maruz kalmıştır. Bunun üzerine toplanan konsil, heretikleri aforoz ederek Kilise ve Hristiyanlığa getirdikleri eleştirilere cevap vermiştir. Böylece konsilin toplanmasındaki en önemli saiklerinden olan Kilise reformasyonu gerçekleştirilmiştir. Heretiklerin en çok eleştirdiği konular masaya yatırılarak formüle edildi ve yeni dini tarikatların oluşmasının önüne geçildi. Böylece Hristiyan dünyasında tek otorite Kilise olup her türlü farklı inanç baskılandı. Bu sebeple bu çalışmada heretik kavramının konsilin toplanmasındaki rolüne ve Katolik öğretinin revize edilmesine katkısından bahsedilmiştir. Aynı şekilde Kilisenin "öteki" ile ilişkilerinde nasıl bir tutum sergilediğini anlamak açısından önemli olduğunu düşündüğümüz Haçlı seferlerine de kısaca değinilmiştir. Her bir Haçlı seferinin tarihsel gelişiminden ziyade Haçlı mantığı ve ruhunun ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. IV. Lateran Konsili ile yeni bir Haçlı seferi çağrısı yapan Papa III. Innocent, diğer Haçlı seferlerinde istenilen başarıyı elde edemeyince, 13. yüzyılın en yüksek katılımı konsilini toplama kararı aldı. Yaşanan

dört Haçlı seferinde başta Müslümanlar olmak üzere heretik gruplar ve Yahudiler ağır kayıplar yaşadı. Bu bağlamda konsilde alınan kararlarla bağlantılı olduğu düşünülerek Haçlı seferleri de bu çalışmanın konusu olmuştur. Son olarak Hristiyan-Müslüman ilişkilerinin bu yüzyıldaki seyrini anlamak ve konsilde Müslümanlara yönelik alınan kararlarla ilişkisini anlamak açısından Hristiyan-Müslüman ilişkilerine de kısaca değinilmiştir.

Çalışmanın “Oluşum Süreci ve Kararlarıyla IV. Lateran Konsili” adlı ikinci bölümünde ilk olarak IV. Lateran Konsil’ine paralel olan III. Lateran Konsil’inin Yahudilerle ilgili 26. maddesi değerlendirilmiştir. Bu maddeyle Hristiyanların Yahudi hizmetinde çalışması ve Hristiyanlara karşı şahitlik yapılmasına dair yasaklar getirilmiştir. Buna ek olarak yine Hristiyan ve “öteki” arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemli olduğunu düşündüğümüz III. ve IV. Haçlı Seferinden bahsedilmiştir. Verilen bu bilgiler ile Konsil öncesi süreç hakkında detaylı bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir. İkinci bölümün son kısmında ise çalışmanın temel noktası olan IV. Lateran Konsili hakkında genel bilgiler verilerek ele alınan konulara değinilmiş, Yahudilerle ilgili olan 67-70 arası maddeler ayrıntılı bir analize tabi tutulmuştur.

Alınan kararların doğurduğu yansımaların aktarıldığı üçüncü bölümde ise Papa III. Innocent(1161-1216), III. Honorius(1150-1227) ve IX. Gregory(1170-1241) mektuplarından hareketle ne gibi sonuçlar doğurduğu irdelenmiştir. Hermenötik bir yaklaşımla, bu kararlar ve Papalık mektuplarının temelinde Hristiyan dünyası açısından “öteki”nin varlığının nasıl algılandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yahudi Rozetinin zorunlu kılınması, kamusal alanda Yahudilerin görünmesi, Hristiyanlarla sosyo-ekonomik ilişkilerinin kısıtlanması ve dini ritüellerinin ifa edilmesine yönelik kısıtlamalara kısaca değinilerek Hristiyanlar ve Yahudilerin bir arada yaşama tecrübesi irdelenmiştir.

Konsil kararlarına bakıldığında Yahudilere yönelik kararların önemli bir kısmı ile bazı ek kararların Müslümanları da kapsadığı görülecektir. Ancak bu tez yalnızca Yahudileri konu edinmekte olup Müslümanlara yönelik kararlar çalışılmamıştır. Bunun sebebi ise Müslümanlara yönelik alınan kararların sonuçlarını inceleyip tahlil edecek yeterli kaynağın bulunamamasıdır. Aynı kararların hem Yahudiler hem de Müslümanlara yönelik olduğu düşünüldüğünde bunun Batı akademisinde bilinçli bir

tercihin sonucunda olduğu anlaşılacaktır. Yahudilere yönelik kararlara Antisemitizm başlığı altında birçok kaynakta atıf yapılırken Müslümanlara yönelik alınan kararlara dair çalışmalar oldukça az ve sınırlıdır. Bu sebeple çalışma yalnızca Yahudileri kapsayacak şekilde daraltılmıştır.

Bu çalışmanın yöntemi mevzubahis konuyu kronolojik sıraya uygun olarak tarihsel bir bakış açısıyla incelemek ve irdelemektir. Konuyla bağlantılı olup Hristiyanların diğer din mensupları olan Yahudi ve Müslümanlarla yakın dönemdeki ilişkilerinin boyutunu anlamak açısından önemli görülen başlıklara da tezde yer verilmiştir. Bunu yaparken deskriptif yöntem kullanılmış, yaşanan gelişmeler ve alınan kararlar analiz edilerek Orta Çağdaki Kilise ve Yahudi ilişkisine IV. Lateran Konsili bağlamında ışık tutulmuştur. Metin içerisinde sıklıkla geçen “Kilise” ifadesi bir kurum ve Hristiyan topluluğu olarak bahsedildiğinde büyük harfle yazılmış, bunun dışındaki anlamları için küçük harf tercih edilmiştir.

3. KAYNAKLAR

Bu çalışmada geniş bir perspektiften bakabilmek için mümkün olduğunca birincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Bu çalışmada amaç, Hristiyanlığın “ötekine” bakışını tarihi bir mercekle tahlil etmek olduğundan daha çok Batılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmada yerli ve yabancı eserlere yer verilmiş, İngilizce kavramlar metnin bağlamına uygun olarak, anlaşılır bir üslupla Türkçeye aktarılmıştır. Yine çalışmada IV. Lateran Konsili öncesi ve sonrası Papalık mektupları konsil kararları ile bağlantılı olarak Papa III. Innocent, halefi Papa III. Honorius ve Papa IX. Gregory ile sınırlandırılmıştır. Zira Papa III. Innocent, IV. Lateran Konsil’inden hemen sonra öldüğü için kararların uygulanması Papa III. Honorius ve halefi IX. Gregory’e kalmıştır.

Tezde Orta Çağ Avrupa dünyasını kapsayan eserler incelenmiştir. Konsil kararları ve Papalık mektupları tezin birincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Konsil kararlarının İngilizceye tercümesi ve yorumu noktasında H. J. Schroeder’in “Disciplinary Decrees of the General Councils Text, Translation, And Commentary” adlı eserden faydalanılmıştır. Papalık mektuplarının Latineden İngilizceye tercümesi konusunda da Solomon Grayzel’in “The Church and the Jews in the Thirteenth-Century: A Study

of Their Relations During the Years 1198–1254, Based on the Papal Letters and the Conciliar Decrees of the Period” adlı kaynak esas alınmıştır. Mevzubahis kaynak, Yahudilerle ilgili resmi Kilise belgelerinin bir araya getirilerek oluşturulduğu bir çalışmadır. Yazar daha sonra 1989 yılında aynı adla 1254-1314 yılları arasını kapsayan çalışmanın II. cildini yayınlamıştır. Ancak Konsil süreci ilk eserle ilgili olduğu için yalnızca 1198-1254 yılları arasındaki süreç incelenmiştir.

Online ortamdaki kaynaklardan <http://www.Papalencyclials.net> gibi sitelerden; Catholic Encyclopedia'nın online versiyonu olan <http://www.newadvent.org/cathen/> sayfasından ve çalışmaya katkısı olacağını düşündüğümüz ansiklopedilerin online (<http://www.britannica.com/>;;<http://www.encyclopedia.com/>) versiyonlarından faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPANIN DİNİ DURUMU

1. PAPALIK VE DİNİ OTORİTE

Dünya genelinde en çok mensubu bulunan din olarak Hristiyanlık, farklı mezhepleri olmakla birlikte Katolik mezhebi, temel omurgayı meydana getirmektedir. Papalık kurumu, Katolikleri kurumsal yapısı ve Orta Çağ'da parlayan otoritesi ile Protestanlar ve Ortodokslardan ayırır.¹ Genel olarak Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışı ile birlikte adlandırılan Orta Çağ dönemi Hristiyanlığın dolayısıyla Papalık kurumunun dünyevi iktidarla ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir dönemdir.

IV. Lateran Konsil'inin gerçekleştirildiği 13. yüzyıl ve öncesi dönem hem siyasi hem ekonomik hem de kültürel anlamda kayda değer gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Yaşanan değişiklikler “dini olanın” etki alanını değiştirmemiş bilakis dini otoritenin büyümesinin önünü açmıştır.² V. yüzyıl öncesine kadar Papalık kurumu ve Papa unvanı piskoposların çoğunluğu tarafından kullanılan ve tüm Hristiyanları kuşatan bir kavramdır. Ancak ilerleyen süreç içerisinde bu kavram yalnızca Roma piskoposlarını tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir.³ Papalık kurumunun gücünün hızlı artışı da bu dönemde Batı Roma İmparatorluğunun zayıflayan otoritesi ve çöküşü ile paralel bir zaman diliminde olmuştur. Ortaya çıkan otorite boşluğu Papalar tarafından doldurulmaya başlanmıştır. I. Leo(Ö.461), I. Gelasius(Ö.496) ve I. Gregory (Ö.604) gibi Papalar aracılığıyla bu dönemde Papalık kavramı ve yetki çerçevesi adım adım genişletilmiş, kilisenin dünyevi otoriteden bağımsız bir yapıya kavuşmasının zemini hazırlanmıştır. Kendini “Tanrı Hizmetkârlarının Hizmetkârı” olarak tanımlayan I. Gregory dünyevi ve dinî iktidar ayrımı yaparak dinî otoritenin üstünlüğünü kapalı bir dille ifade etmiştir. Ayrıca dünyevi iktidarın dinî iktidara karşı gelemeyeceğini, aksi halde Tanrının iradesine karşı gelineceği için aforozun

¹ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 16.

² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century* (U.S.A: The Haddon Craftsmen Camden, N. J, 1933), 1-2.

³ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 219.

uygulanacağını ifade ederek kiliseyi bağımsız kılmaya katkıda bulunmuştur.⁴ Bu süre zarfında Batı'da laik otoritenin yokluğu da Kilise'nin Batı Roma imparatorluğunun halefi rolünü üstlenmesini ve dünyevi gücün üstünde olduğu fikrini yerleşirmesine yardımcı olmuştur.⁵

VIII. yüzyıla gelindiğinde Karolenj Hanedanlığı ve Papalar arasındaki siyasi menfaatlerin ortaklığı, Papalar ve Frank Kralları arasındaki ilişkiyi yeni bir boyuta taşımıştır. Papalar Lombardlara karşı dönemin kralı Kısa Pepin'den yardım istemiş, yapacağı yardım karşısında da kral, Papanın elinden taç giyerek kutsanmıştır.⁶ Buna ek olarak Kral Pepin, Papaya İtalya topraklarının hakimiyetini verince Papalık dünyevi iktidar sahasında söz sahibi olmaya başlamıştır. Böylece Frank kralları için kullanılan Hristiyan hükümdarlar ifadesi Papalık devletlerinin sahneye çıkışıyla geçerlilik kazanmıştır.⁷

Kısa Pepin'den sonra yerine geçen oğlu Charlemagne dönemi Papa ve kral ilişkisi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 800 yılında dönemin Papası III. Leo(750-816) Noel günü Aziz Petrus Kilisesinde Kral Charlemagne'a "Roma İmparatoru" unvanını vererek taç giydirmiştir.⁸ Bu durum Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışından bu yana Avrupa'da süren siyasi karmaşıklığa yön vererek Roma'nın devamının kimde olduğuna karar vermiştir.⁹ İleriki süreçlerde şiddetlenen Doğu-Batı Hristiyanlığı problemi böylece bir kez daha dünyevi iktidar konusunda kutuplaşmaya gitmiştir. Buna ek olarak Charlemagne'ın taç giyme töreni ile birlikte "Hristiyan Dünyası" olarak ifade edebileceğimiz "Christendom" kavramı tarih sahnesine çıkmıştır. Bu kavram ile birlikte dinî ve dünyevi iktidarın el ele verdiği bir Hristiyanlık modeli ortaya çıkmıştır.¹⁰

⁴ Mehmet Ali Ağaogulları - Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Ankara: İmge Kitabevi, 2020), 159-165.

⁵ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe, 2020), 42.

⁶ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, çev. Timuçin Binder (Literatür Yayıncılık, 2020), 38.

⁷ Walter Ullman, *A Short History of the Papacy sin the Middle Ages*, London, 1974, ss. 74-80.

⁸ Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, s.39; Ullman, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages.*, s.53

⁹ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 76.

¹⁰ Mark Noll, *Turning Points: Decisive Moments in the History of Christianity* (U.S.A: Baker Books, 2012), 99-119.

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun çöküşü ile birlikte Papalık bu kez dinî ve dünyevi iktidarı elinde tutan tek güç haline gelmiştir. Ancak İmparatorlukta yaşanan iç karışıklıklar, Papalık makamında bulunan liyakatsiz Papalar, toplum nezdinde itibar kaybına neden olmuştur. Papaların *simony*¹¹ uygulaması, rahiplerin evliliği, Papaların uygunsuz yaşam tarzı gibi sorunlar zamanla büyüyerek yaygınlık kazanmıştır. Tüm bunların üstüne bir de İstanbul Kilisesinin hem uygulamada hem de inanç noktasında Roma kilisesinden ayrıştığı noktalar Hristiyan dünyasını Katolikler ve Ortodokslar olarak kesin bir ayrılığa götürmüştür.¹² Ayrılığın nedeni dinî sebeplerdeki fikir ayrılığı gibi görünse de bu durum Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışından beri süregelen otorite mücadelesinin kimde olacağına nihai noktası olmuştur.

Yaşanan gerginlikler ve bahsi geçen sorunların çözümü için Papa IX. Leo(1002-1054) ile başlayıp Papa VII. Gregory(1020-1085) ile devam eden ve “Gregoryen Reformu” olarak bilinen bu süreçte bir dizi karar alınarak, sarsılan Kilise otoritesi yeniden güçlendirilmiştir.¹³ Bu dönemde alınan pek çok kararın Papalık kurumunun geleceğini şekillendirmede önemli katkıları olmuştur. Bunlardan en önemlisi, sonraki dönemlerde “Atama Sorunu” olarak bilinen piskoposları atama yetkisinin kimde olacağı meselesidir. VII. Gregory o döneme kadar uygulanan geleneksel yöntemin aksine Papalık seçimlerini Kardinal-Piskoposların yetkisinde olduğuna karar vermiştir. Ayrıca Kilise hukuku Papalık iradesine dayalıdır ve en yüksek otorite Papanın bizzat kendisidir. Dolayısıyla “krallar ve dünyevi otorite hata yapmayan, hiç kimse tarafından yargılanamayan dinî otoriteye tabi olmalıdır” ilkesini vurgulamıştır. Buna ek olarak belli dönemlerde Papalar için kullanılan “Petrus’un Halefi” unvanına Gregory dönemi ile birlikte “İsa’nın Vekili” unvanı da eklenmiş, bu unvan yalnızca Papalar hakkında ve konularının önemini ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁴ Kendisine verilen “Büyük” unvandan da anlaşılacağı üzere Büyük Gregory, Papalık

¹¹ Simony dini ya da manevi olan bir şeyin alınıp satılmasına denir. Bir diğer ifadeyle manevi olanın maddi değeri olan bir şey karşılığında satılması olarak tanımlanabilir. Bu uygulama IV.Lateran Konsili ile yasaklanmıştır ve yapan kişinin aforoz edileceği emredilmiştir. Weber, N. (1912). *Simony*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Retrieved October 28, 2021 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/14001a.htm>, (28.10.2021).

¹² Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 116.

¹³ Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, 89.

¹⁴ Paolo Brezzi, *The Papacy: Its Origins and Historical Evaluation*, çev. Henry J. Yannone (Maryland: Newman Press, 1958), 98-100.

makamında bulunduğu süre zarfında sorunların çözümü için ihtiyaç duyulan aciliyetin farkında olarak Papalık makamının sarsılan otoritesini yeniden güçlendirmiş, yayınladığı bildirimler ile Papalık için bir kırılma noktası oluşturmuştur. Ancak bu kısa süreli zafer, sonrasında yerini içerisinde pek çok sahte Papanın da yer aldığı karışıklık dönemine bırakmıştır.¹⁵

Katolik kilisesi için Papa, İsa'nın Vekili, Petrus'un Halefi olarak bu dünyadaki en yüce kurumdur. Dolayısıyla yalnızca Kilise hiyerarşisinin en tepesinde değil; krallar, prensler ve laik otoritenin de üstündeki en yüce kurumdur.¹⁶ Kilisenin özellikle 13. yüzyılda yaygınlaşan ve güçlenen bu düşüncesi laik otorite ile gerginliklerin tırmanmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde kendinden sık sık söz ettiren ve Papalığın en güçlü dönemlerini yaşadığı Papa III. Innocent dönemi, Papalık kurumu için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Papa III. Alexander'ın ölümünden sonra, beş farklı Papa kısa aralıklarla göreve geldi. Alışıl gelmiş olan laik otorite ve Kilise otoritesi arasında denge kurma, üstünlüğün manevi otorite olan Kilisede olduğunu kabul ettirme gibi meselelerle ilgilendiler.¹⁷ Ancak Papalığın altın çağı olarak bilinen III. Innocent döneminde bu konu çok daha yüksek bir sesle ifade edildi. Dinî ve siyasi otoritenin tek elde toplandığı, dünyevi otoriteden bağımsız bir Papalık kurumu, her konuda söz söyleme yetkisine sahip olmuştur. III. Innocent döneminde Haçlı seferlerinden Kilise hukukunun belirlenmesine kadar pek çok başlık ön plana çıkmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici konuların başında Yahudilere ve Müslümanlara yönelik talep ettiği yaptırımlar olmuştur. Dönemin krallarına yazdığı mektuplarda tebaalarında bulunan Yahudilere yönelik ibadetten sosyal yaşama kadar pek çok konuda kısıtlamalar getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece birçok tarihçinin ifade ettiği şekliyle Orta Çağ Papalığın Yahudilere yönelik politikasına yön vermiştir.¹⁸

III. Innocent dönemi, Papalık kurumunun dünyevi otorite ile ilişkisini anlamak açısından oldukça önemlidir. Zira Hristiyanlığın etkisi altında gelişen Orta Çağ siyasi

¹⁵ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 92-98.

¹⁶ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 4.

¹⁷ Joseph F. Kelly, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church: A History* (U.S.A.: Liturgical Press, 2009), 103.

¹⁸ Irven M. Resnick - Marie-Thérèse Champagne (ed.), *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council* (Belgium: Brepols Publishers, 2018), 11.

düşüncesi, Hristiyanlığın dünyevi otoriteyle ilişkisinin şekillenmesini sağlamıştır.¹⁹ Walter Ullmann'ın ifadesiyle “Papalık monarşisi” Papa III. Innocent döneminde zirveye ulaştı.²⁰ Kilisenin bu ilişkide başlıca amaçlarından biri, Hristiyanlığın sınırlarını inanmayanları da kapsayacak şekilde genişletmekti.²¹ Bu amacı gerçekleştirmek için III. Innocent, öncelikle Papalık makamının anlamını ve yetki alanını genişletmiştir. Ona göre Papa ve dünyevi güç arasındaki ilişki sağ ve sol göze benzer. Bir başka benzetmeyle dinî ve dünyevi iktidar güneş ve ay gibidir. Dünyevi iktidar ışığını ve gücünü tıpkı ay gibi güneşten, yani kiliseden alır.²² Bu bakış açısından hareketle kendini tek otorite olarak gören Papa III. Innocent, her konuda söz söyleme ve karar verme yetkisine haiz olduğunu vurgular. Kendisinden önce Papalık koltuğu ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar ve Papaların sayısının üçe çıktığı gerginliklerin üzerinden henüz çok kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen Papa III. Innocent, karizmatik bir dinî lider olarak Papalığı doruk noktasına ulaştırmıştır.²³ Böyle bir süreçte toplanan IV. Lateran Konsili hem Papalık hem Kilise hem de Hristiyan dünyası açısından önemli sonuçları beraberinde getirmiş, Yahudiler ve Müslümanlara yönelik baskıları artırarak sonraki yıllarda yaşanan engizisyon ve şiddet olaylarına ivme kazandırmıştır.

2. DİNÎ İ'TİZALLER VE KATOLİK ÖĞRETİNİN SİSTEMLEŞTİRİLMESİ

Kilise tarihinin erken dönemlerinden itibaren heretik gruplar var olmuştur. Bu grupların ortaya çıkış süreci ve varlıklarını devam ettirmeleri, her dönemde gelişen şartlara göre değişiklik göstermiştir. Elbette bu durum kiliseyi Ortodoks Hristiyan teolojisini heretiklere karşı koruma, kendi teolojisinin çerçevesini belirleme ve heretikliğin tanımını yapmaya zorlamıştır.²⁴ Katolik kilisesinin bulunduğu bölgeleri aşarak yaygınlık kazanması, karşıt mezheplerin, ötekileşen dinî inançların varlığını

¹⁹ Ağaogulları - Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 94.

²⁰ Ullman, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, 223.

²¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 13.

²² Harold Lamb, *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*, çev. Sinem Ceviz (İstanbul: Parola yayınları, 2017), 227-230.

²³ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 106-110.

²⁴ Malcolm Lambert, *Ortaçağda Dinsel Heretiklikler*, çev. Erdem Gökyaran (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2015), 11.

beraberinde getirmiş, zamanla bu durum kilise otoritesini tehdit eden ciddi bir soruna dönüşmüştür.²⁵ 12. yüzyıla kadar Kilise heretiklerle mücadelede, Kilise Babalarının öğretilerini rehber olarak kullanmış ancak bu dönemde seyri değişen heretikliğe karşı yeni önlemler alınması gerektiği fark edilmiştir. Çünkü bu dönemde yaygınlaşan heretikklik, geçmişteki sessiz ve münzevi yaşamı benimseyen gruplardan farklı olarak halkı harekete geçiren aktif eylemsel bir karaktere bürünmüştür.²⁶ Bu sebeple de bu yüzyılda Kilisenin heretikliğe karşı aldığı tavır, Papa III. Innocent ile birlikte önemli bir dönüm noktası yaşamıştır.²⁷

Heretikklik ya da heretikklik suçlamaları arasındaki farkın tanımlanması, kimin heretik olduğu ve cezayı hak ettiği sorusunu beraberinde getirmiştir. Zira bu dönemde yaygınlık kazanan eylemler sakramentlerin terki ya da dinî kurallara itaatsizlikten ziyade, Kilise ve ruhban sınıfının otoritesine karşı olmuştur. Din adamlarının zenginlik içinde yaşaması başta olmak üzere, liyakatsizlik ve ahlaki yozlaşma bu tür hareketlerin başlamasına, 12. yüzyılda da yaygınlık kazanmasına neden olmuştur.²⁸

Bu dönemde Kiliseden bağımsız hareket eden gezgin vaizler, yoksulluk ve çileciliği tercih eden bir yaşam biçimi tercih etmişlerdir. Bunlardan “Humiliati”²⁹ adıyla bilinen grup, Papa III. Innocent’in heretikliğe karşı mücadelesinde izlediği yeni politikayla uzun süren müzakereler sonucunda, Kilise bünyesine dahil edilmiştir. Bu durum, Kilisenin yaptığı reformlar ile, heretik grupları bünyesine dahil etmesi açısından önemlidir. Çünkü Papa III. Innocent’in heretiklerle mücadelesinde en belirgin farkı, yeni dinî hareketleri mümkün olduğunca kontrol altında tutarak heretikklik tehlikesine karşı korumaktı. Diğer yandan da aşırıya giderek heretikliğe düşen gruplarla da her yoldan şiddetli bir mücadeleydi.³⁰

²⁵ Fatih Durgun, “‘They Are Worse Than Saracens With Their Strong Hand And Their Arm Stretched In Fight’: Multifaceted Context Of The Albigensian Crusade” 10/48 (Şubat 2017), 178.

²⁶ Lambert, *Orta Çağda Dinsel Heretiklikler*, s. 59.

²⁷ Herbert Grundmann, *Religious Movements in the Middle Ages*, çev. Steven Rowan (U.S.A: University of Notre Dame Press, 2002), 31.

²⁸ Lambert, *Ortaçağda Dinsel Heretiklikler*, 61.

²⁹ 12. yüzyılda ortaya çıkmış bu tarikat münzevi yaşamı benimseyen ve kilisenin mevcut durumunu eleştiren vaazlarıyla tanınır. Yünden yapılmış gri kıyafetleri nedeniyle bir diğer adı Berettini olan bu tarikat yoğun perhiz ve yoksul bir yaşamı tercih etmişlerdir. Bkz. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/humiliati> (10.05.2022).

³⁰ Grundmann, *Religious Movements in the Middle Ages*, 32-40.

Papa III. Innocent, heretik kavramının sınırlarını tanımlamada ne kadar titiz davrandıysa heretik grupları cezalandırma konusunda da o kadar sert ve katı bir politika izlemiştir. Bu dönemde kayda değer heretik gruplardan Bogomiller, Katharlar ve Valdocular Kiliseyi en çok uğraştıran gruplardan olmuştur. Hızla artan mensuplarıyla Kilise otoritesini reddeden bu gruplardan Katharlar, Kiliseyi sert kararlar almaya sevk etmiştir. Kökenine dair tartışmalar olup 12. yüzyılda İtalya'dan Balkanlara ve özellikle Fransa'da yayılan Katharlar, hem düalist inançları hem de Kilise otoritesini tamamen reddetmeleri sebebiyle Papanın öfkesine maruz kalmışlardır.³¹ Kilise, Kutsal Kitabın Ezgilerin Ezgisi adlı bölümde 2:15 numaralı metinde geçen “yakalayın tilkileri, onlar yeşeren bağları bozuyor” ifadesini heretiklerle mücadelede mutlak görev olarak görmüştür.³² Papa III. Innocent, sorunun çözümü için diğer heretik gruplarda olduğu gibi önce ikna yoluna gitmiştir. Ancak bu yol çözüme ulaştırmayınca tarihte bir ilk olarak heretiklere yönelik bir haçlı seferi çağırısı yapmıştır. Heretiklerin mallarına el koyma, yasal haklardan men etme, hak dine dönme ve ölüm arasında tercihe zorlama ile tüm siyasi otorite ve halkı bu konuda destek olmaya çağırmıştır.³³ Bunun yanı sıra bu savaşa katılanlara kutsal toprakları kurtarmak için verilen tüm günahların bağışlanacağı vaadi ve elde edilecek maddi menfaatler de eklenince katılımcıların sayısı ciddi rakamlara ulaşmıştır.³⁴ Albigeois Haçlı Seferi olarak geçen bu savaşta binlerce insan yakılarak ve çeşitli işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüştür.

Heretikliğin şiddet ve aforoz ya da ikna yoluyla çözülmeye çalışıldığı bir dönemde toplanan IV. Lateran Konsil'inin ana hedefi Kutsal toprakları geri almak ve kiliseyi reforme etmektir.³⁵ Bu konsil öncesinde, 1184 yılında heretiklere dair bir liste ve Kilise ayinlerine aykırı davranışlar şeklinde heretikleri belirlemeye yönelik bir bildiri

³¹ Malcolm Barber, *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages* (U.S.A: Pearson Education Limited, 2014), 1-3.

³² Grundmann, *Religious Movements in the Middle Ages*, 44.

³³ Jacob I. Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Çağrı Yüksek (İstanbul: İndie, 2021), 194-196.

³⁴ Göktuğ Halis, *İlk Haçlılardan Yargulamaya Tapınak Şövalyeleri Tarihi*, 5. b., İstanbul: Hermes Yayınları, 2018, s. 220; Jacob I. Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 197; Ayrıntılı bilgi için bkz: Janet Hamilton, Bernard Hamilton, *Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler*, çev. Leyla Kuzucular, Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2011.

³⁵ Kenneth Pennington, “The Fourth Lateran Council. Its Legislation, and the Development of Legal Procedure”, *The Fourth Lateran Council Institutional Reform and Spiritual Renewal*, ed. Gert Merville, Johannes Helmrath, Almanya: Didymos-Verlag, 2017, s. 42.

yayınlanmıştı.³⁶ Ancak yanlış olanı tanımlamaktansa doğru olan inancı net bir şekilde ortaya koymanın önemini anlayan III. Innocent, IV.Lateran Konsiliyle Katolik öğretinin korunması ve sınırlarının çizilmesi için bazı yenilikler getirmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Kilisenin öncelikli hedefi heretikliğin yok edilmesi ve kutsal toprakların geri alınmasıydı. Öncesinde başarısız olan Haçlı seferleri de göz önünde bulundurulduğunda, Kilise kurumu ve inanç noktasında birtakım değişikliklere ihtiyaç vardı. Kilise reformasyonu olarak adlandırılan bu süreç, özellikle Kilisedeki yozlaşmayı düzeltmeye yönelik kararlar almıştır. Bu bağlamda ilk olarak inanç esasları yeniden ifade edilmiş, teslisin üç unsuru olan Baba-Oğul-Kutsal Ruh'un tanrısallığına vurgu yapılmıştır. İsa Mesih'in tek kişi olup iki doğası olduğu, çarmıhta acı çekenin insanî yönü olduğu ve yeniden insanları yargılamak üzere döneceği belirtilmiştir. Buna ek olarak tek bir evrensel kilisenin olduğu ve bu Kilise dışında kurtuluşun olmadığı da açıkça ifade edilmiştir. Bu maddede ilk defa komünyon ayininde ekmek ve şarabın gerçekten İsa'nın eti ve kanına dönüştüğü (transubstantiation/başkalaşım/töz dönüşümü)³⁷ inancı kabul edilmiştir.³⁸ Böylece heretik grupların, özellikle de Katharlar ve Valdocuların İsa Mesih'in tanrısallığı ve düalist tanrı anlayışları reddedilerek tek kurtuluş yolu olan Katolik iman ikrarı yinelenmiştir.³⁹

Yine bu konsilde her Hristiyan'ın yılda bir kez günah çıkarması ve komünyon alması zorunlu kılınmıştır. Konsilin 10- 19 arası maddeleri ile 22- 34 arası maddeler ruhban sınıfının dini ve ahlaki açıdan reforme etmeye yöneliktir. Din adamlarının dini eğitimi, atamaları ve bölge piskoposlarının sayıları, Papazların demokratik seçilmesi, piskoposluk seçimlerinde yapılacak oylamanın şeffaflığı ve kuralları ile seçim sürecinin aşamaları, rahip adaylarının seçimi ve eğitimi, liyakatisiz kişilerin kilisede görevlendirilmemesi ve bu eylemin cezalandırılacağı, din adamlarının dini hizmetler karşılığında ücret talep etmesinin yasaklanmasına dair açık kararlar alınmıştır. Bu

³⁶ Grundmann, *Religious Movements in the Middle Ages*, 60.

³⁷ Hristiyanlıkta Evharistiya ayinindeki ekmek ve şarabın Hz. İsa'nın etine ve kanına dönüştüğü inancına denir. IV. Lateran Konsili ile birlikte kilise doktrinine dahil edilmiştir.

³⁸ Konsil kararları için bkz: H.J. Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary*. (U.S.A: B. Herder Book Company, 1937), 237.

³⁹ Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1991), 31.

kurallara uymayan din adamlarının dini müeyyidelerle cezalandırılacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca din adamlarının buldukları konuma uygun giyinmeleri ve davranmaları, şans oyunları oynama, eğlence hayatına katılma, meyhaneye gitme, ayinlere iştirak etmeme, sarhoş olma gibi her türlü itibarsızlaştırıcı hareketten uzak durmaları emredilmiştir. Sunak örtüsü, vaiz kıyafetleri, hizmet kapları gibi kutsal objelerin kirli bırakılmaması ve vaktini ibadetle geçirmeleri emredilmiştir. Böylece din adamlarının kaybettikleri saygınlığı yeniden kazanmaları amaçlanmıştır. 35-40 arası maddelerde yargılama süreciyle ilgili kararlar alınmış, temyiz, cezalar, adli sürecinin kayıt altına alınması, mülkiyet hakkı gibi konularda da kararlar alınmıştır. 42-46 arası maddeler ise laiklerle olan ilişkileri düzenlemiş, İncil’deki ifadeyle “Sezar’ın hakkı Sezar’a, Tanrının hakkı Tanrıya verilmeli” diyerek ruhban sınıfı ve laiklerin sınır ve hak ihlali yapmalarını yasaklamıştır.⁴⁰ Ayrıca konsilde madde on üçte, yeni bir dinî tarikat oluşturmak yasaklanarak, vaaz vermek ya da keşiş olmak için kişinin Kilise tarafından onaylanmış kurallara tabi olması gerektiği zorunlu kılınmıştır. Böylece yeni dinî hareketlerin yaratacağı düzensizliği ortadan kaldırmak hedeflenmiştir.⁴¹ Bu yasaktan sonra yeni bir tarikat için ilk talepte bulunan Aziz Dominik ve Aziz Francis olmuş, Papa Innocent başta reddetse de daha sonra başvurularını kabul etmiştir. Böylece Dominiken ve Fransisken tarikatı olarak bilinen bu iki grubu, Kilisenin amacına yönelik etkili bir araç olarak kullanmıştır.⁴²

Papa III. Innocent, din adamlarına dair daha pek çok karar aldığı konsilde, konsil kararlarının yazılımı ve duyurulması noktasında da çok titiz davranmıştır. Altıncı maddede bunun için her yıl il meclislerinin toplanarak özellikle din adamları arasındaki ahlaki ve dinî konuların takibi ve alınan kararların duyurulması, uygulanması noktasında Kilisenin iletişim kanalı olmasını planlamıştır.⁴³ Heretik grupların en çok eleştirdiği noktalardan simony uygulaması yasaklanmış, satın alan ve

⁴⁰ Schroeder, *Disciplinary decrees of the general councils, text, translation, and commentary.*, 251-277.

⁴¹ Grundmann, *Religious Movements in the Middle Ages*, 60-61.

⁴² Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 255.

⁴³ Jeffrey M. Wayno, “Rethinking the Fourth Lateran Council of 1215”, *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 93/3 (Temmuz 2018), 619.

satan her iki tarafın da geri dönüşü olmaksızın aforoz edileceği emredilmiştir.⁴⁴ Din adamlarının kanun dışı davranış ve uygulamalarının ihbar edilmesi ve Kilise tarafından araştırılmasına karar verilmiştir. Böylece Kilise içindeki dinî ve ahlaki bozulmanın önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Bu yüzyılda artan heretik grupların meydana getirdiği siyasi, sosyal ve dini problemler Kilise açısından ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Bu sorunun çözümü için yapılan Albigenious Haçlı seferi ve toplanan IV.Lateran Konsili istenilen sonucu veremeyince heretiklerle mücadelede daha sistemli ve otoriter bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Kilisenin heretiklerle mücadelede ihtiyaç duyduğu bu boşluğu Engizisyon mahkemeleri sağlamıştır. Resmi olarak kurulması Papa IX.Gregory zamanında olsa da Engizisyon mahkemelerinin temeli Papa III Innocent döneminde IV.Lateran Konsili ile birlikte atılmıştır. İlk engizatör olarak bilinen Aziz Dominik ve taraftarları, Papa III.Innocent'ın onayıyla Katharları işkence ile yakarak öldürmüşlerdir. Ayrıca Papa halktan ve laik otoriteden bu kuruma tam destek vermelerini istemiştir.⁴⁵ Dünyevi otorite, Kilisenin verdiği emirleri yerine getirmede tereddüt etmemiş, aksine heretiklik aynı zamanda otoriteye karşı isyan olarak algılanmıştır.⁴⁶

Kilise reformosyonu olarak adlandırılan bu süreçte doktrinal anlamda bir çok değişiklik yapılmış, günümüze kadar geçerli olan pek çok karar kanunlaştırılmıştır. Alınan kararlara bakılınca Kilisenin bu dönemde ne denli büyük bir yozlaşmanın içinde olduğu, neden heretik kabul edilen grupların bu duruma itiraz ettiği anlaşılmaktadır. Ahlaki açıdan çökmüş bir kilisenin, ruhban sınıfı için katıyen tasvip edilmeyecek yaşantıları doğal olarak halkı kilise otoritesine karşı ayaklanmaya yönlendirmiştir. Böylece 13. yüzyılda artan heretik gruplar Kilise otoritesini tehdit etmiş, bu durum tarihte korkunç izler bırakan Engizisyon kurumunu beraberinde getirmiştir. Engizisyon kurumu, Papa III. Innocent döneminde Yahudilere yönelik artan baskıyla beraber birçok Yahudi'nin ve Müslümanın işkenceye maruz kalmasına ve ölüme mahkûm edilmesine karar vermiştir. Yaşanan gelişmeler Kiliseyi kendi içinde reforme olmaya zorlamış, Katolik teoloji sistemleştirilmiş, Hristiyan dünyası

⁴⁴ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 288.

⁴⁵ Kürşat Demirci, "Engizisyon", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayımları, 1995).

⁴⁶ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 112.

için bir tehdit olarak görülen Yahudi ve Müslümanlar da IV.Lateran Konsili ile bu sistemleştirmenin bir parçası olarak ötekileştirilmiş ve tahakküm edilmiştir.

3. HAÇLI SEFERLERİ BAĞLAMINDA YAHUDİ VE MÜSLÜMANLAR

“Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur...”⁴⁷

“Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben babayla oğlun, anneyle kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanı kendi ev halkı olacak.”⁴⁸

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil metinlerinde sevgi ve merhamet kadar savaş ve şiddet içeren ifadeler vardır. Ancak bu dinin çokça vurgulanan yönü çoğunlukla sevgi ve barış dini olduğudur. Yukarıdaki İncil metninde “Düşmanlarınızı dahi sevin” ifadesi “Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin”⁴⁹ ifadesiyle pasif ve ütopyik bir hoşgörü noktasına taşınmıştır. Özellikle ilk dönem kilise babalarının yaklaşımı da İncil metinlerinden hareketle Hristiyanlık ve savaşın bir arada olamayacağı yönündedir.⁵⁰ İlk dönem kilise babalarından Origen (185-254) Hristiyanların herhangi bir savaşa katılamayacağını şu sözlerle ifade etmiştir: “Başka bir millete silahlarımızı yöneltmeyeceğiz, savaş sanatını icra etmeyeceğiz, çünkü İsa Mesih sayesinde barışın çocukları olduk. Silahlı çatışmalarda bir Hristiyan, imparatorun ordularında, imparatorun zoruyla olsa bile savaşamaz.”⁵¹ Ancak, askerliği bile içinde şiddeti barındırdığı için reddeden ilk dönem Hristiyanlık, 5. yüzyıla doğru Aziz Augustinius’un “Haklı savaş” kavramıyla Haçlı seferlerinin temelini atmıştır.⁵²

Süreç içerisinde Hristiyanlığın dünya genelinde hızla yayılması, yeni din ve inançlarla karşılaşması, kendisinin diğer din mensuplarıyla ilişkisini tanımlamayı zorunlu

⁴⁷ Matta, 5:44-46

⁴⁸ Matta, 10:34

⁴⁹ Matta, 5:38

⁵⁰ Kadir Albayrak, “Diğer Semavi Dinlerde Şiddet”, *Şiddet Karşısında İslam* (DİB Yayınları, 2014), 53-55.

⁵¹ Leo Nikolayeviç Tolstoy, *Din Nedir?* çev. Murat Çiftkaya, İstanbul: Furkan Basım, 1998 s. 136.

⁵² Halis, *Tapınak Şövalyeleri Tarihi*, 17.

kılmıştır. Hz. İsa'nın Dağ Vaazı adıyla bilinen konuşmasında “Düşmanlarınızı dahi sevin” ifadesi zamanla yerini yine İncil’de geçen “Haçını sırtında taşımayan ve peşimden gelmeyen benim öğrencim olamaz⁵³” ifadesine bırakmıştır. Yaklaşık olarak otuz bin Müslüman ve Yahudi'nin katledildiği I. Haçlı Seferi de bu metnin zahiri anlamıyla hareket edilmesinden kaynaklanmıştır. Böylece kutsal savaş olarak bilinen, başta Müslümanlar olmak üzere Yahudi ve heretikleri de kapsayan Haçlı seferleri dayanağı Kutsal Kitap olan dini bir vecibeye dönüşmüştür.

İslam'ın 610 yılından itibaren yayılmaya başlaması ve müntesiplerinin artması Hristiyanların “öteki” olarak Müslüman imgesini şekillendirmeye başlamıştır. Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün fethi ile ivme kazanan süreç, Müslümanların güçlenmesiyle Kilisenin kafirlere karşı savaş fikrini “kutsal savaş” fikrine dönüştürmüştür.⁵⁴ Haçlı seferleri de bu bağlamda 11. yüzyılda Müslümanlar başta olmak üzere Yahudi ve heretik gruplara yönelik başlatılan kanlı savaşların genel adıdır. Haçlı seferlerinin başladığı dönemde İslam dünyası ve Doğu her açıdan ilerlemiş, bilim, sanat, mimari de göz kamaştıran bir zenginliğe kavuşmuştur. Aynı dönemde Batı dünyası ise karanlık çağ olarak bilinen “Orta Çağ” içinde kaybolmuştur.⁵⁵ Böyle bir ortamda yapılması kararlaştırılan Haçlı seferleri için amaç Kutsal Topraklar olan Kudüs ve çevresini kafirlerin elinden kurtarmaktı. Ancak görünürde dinî olsa da asıl gaye Doğunun zenginliklerine ulaşma ve Akdeniz'deki Müslüman hakimiyetine son verme arzusudur. Çünkü Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer döneminde Müslüman hakimiyetine girmiş ve Batı Kilisesi bu konuda tepkisiz kalmıştır. Hristiyan hacılar açısından da Kudüs'ü ziyaret etmelerine en ufak bir kısıtlama getirilmemiştir.⁵⁶

Tarih içerisinde pek çok savaşa tanıklık eden ve el değiştiren Kudüs tüm semavi dinler için mukaddes topraklardır. Ancak Kudüs tarih boyunca barışın ve huzurun sebat edemediği bir şehir olmuştur. Hristiyanlar için hac merkezi olması ve Hz. İsa'nın mezarının burada bulunması Kudüs'ü cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu süreçte

⁵³ Luka, 12:40

⁵⁴ Steven Runciman, *A History of the Crusades* (U.S.A: Cambridge University Press, 1987), I/83-92.

⁵⁵ İhsan Süreyya Sırma, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 15-17.

⁵⁶ Işın Demirkent, “Haçlılar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV yayımları, 1996).

Papa II. Urban, hac ibadeti için kutsal toprakları kurtarmak amacıyla bu savaşın dini yönünü vurgulamıştır. Oysa Haçlı seferleri öncesi ya da Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü alması sonrasında herhangi bir Hristiyan'ın hac ibadetini yerine getirmesinde bir engel yoktu.⁵⁷ Dolayısıyla savaşın amacı din güdülerden çok Müslümanlara yönelik nefret ve maddi çıkarlardı.

Haçlı seferlerine çağrı yapıldığı dönemde İslam dünyasındaki görkemli ilerleme siyasi karışıklıklar ve bölünmeyle sekteye uğramıştı. Kuzey Afrika'da Şii Fatımiler, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinin kendi içindeki taht mücadeleleri ve Şii-Sünni mezhep çatışmaları Doğu topraklarındaki siyasi ve dinî dengeleri bozmuştu. Bu durum Batı dünyası açısından harekete geçmek için mükemmel bir fırsat vermişti.⁵⁸ Buna ek olarak Hristiyanlıktaki binyılcılık hareketinin M.S 1000 yılında Hz. İsa'nın yeniden geleceği ve yargılamayı kutsal topraklarda yapacağı fikri Kudüs'e hac yolculuklarını arttırmıştı. Bunun yanı sıra Papa II. Urban'ın, Papa seçilmeden önceki sahte Papalar ve birden fazla Papa sorunu, imparatorlarla yaşanan çatışmalar da eklenince Papa II. Urban hem dinî hem de siyasi güçlere otoritesini göstermek istemiştir.⁵⁹

Böyle bir arka plana sahip Haçlı seferlerinin ilki, Papa II. Urban'ın 1095 yılında Clermont konsilinde yaptığı ateşli konuşma ile başladı. Papa konuşmasında şu sözlerle halkı Müslümanlara ve Tanrı düşmanlarına karşı savaşa davet etmiştir:

“... Kilise, umutlarını sizin cesaretinize adadı...Ülkenizin Sarazenler tarafından işgal edildiğini ... ve neredeyse Muhammed'in yasalarını alacağını unutmadınız...İsa Mesih'in şehrini, Rab tarafından seçilen ve yasanın bize geldiği yer olan Kudüs'ü kurtaracaksınız...Eğer düşmanlarınıza üstün gelerseniz, Doğu'nun krallıkları sizin mirasınız olacak: eğer yenilürseniz İsa Mesih'in öldüğü yerde ölme şanına sahip olacaksınız ve Tanrı sizin kendisinin kutsal makamında olduğunuzu unutmayacak...”⁶⁰

Papa II. Urban'ın Clermont Konsilinde (M.S. 1095) en dikkat çekici ifadesi “Deus le volt! -Tanrı böyle istiyor!” sloganıyla bu savaşı dinî bir zorunluluk olarak telakki etmesidir. Keza konuşmasının devamında yaşlı, hasta ve din adamları dışında herkesin savaşa katılması zorunlu kılınmış, buna karşılık günahlarının affedileceği vaat

⁵⁷ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, I/74-76.

⁵⁸ a.g.e., C. 1, ss. 20-24; İhsan Süreyya Sırma, *Haçlı Seferleri*, s. 22.

⁵⁹ Jacob I. Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 22-26.

⁶⁰ Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, 31.

edilmiştir. Savaşa katılacak herkesten haç sembolünü takması ve haçı alan herkesin yemin ederek bağlılığını göstermesi emredilmiştir. Bundan sonra savaşa katılmaktan vazgeçen veya erken dönen aforoz edilmekle tehdit edilmiştir.⁶¹ “Doğulu din kardeşlerini ve Kutsal Toprakları barbarlardan kurtarmak” amacını güden bu savaş, gerçekte dinî duyguları kötüye kullanılan bir avuç dindar Hristiyan ile zenginlik peşinde olan Avrupalı bir grup tarafından bambaşka bir sonuca götürülmüştür.

Haçlı seferleri denilince akla ilk gelen Müslümanlar olsa da bu savaşlarda Katolik öğretinin dışındaki Doğu Hristiyanlığı ve Yahudiler de Müslümanlar kadar ağır kayıplar yaşamıştır. Yahudi düşmanlığına dair yaygın görüş, özellikle Birinci ve İkinci Haçlı Seferi öncesine kadar Yahudilere yönelik Kilise tutumunun daha mutedil olduğu yönündedir. 11. yüzyıl ve sonrasında ise Yahudilere yönelik nefret ve baskı artmıştır. Zira bu dönemde haçlı ruhunun oluşması ve halkın dindar bir bilince yönelmesi Yahudileri toplum dışına itmiştir.⁶² Bu dönemde Yahudilerin dini ritüelleri için Hristiyan çocukları kaçırdığı ve kurban ettiği suçlamaları halk arasında yayılmıştır. Bunun yanı sıra Yahudilerin tefecilik ve faiz işi yaparak zenginleşmesi de Hristiyan nefretini üzerlerine çekmelerine neden olmuştur.⁶³ Zira faiz, borç para ve tefecilikle doğrudan ilişkili olarak, Papalık mektuplarının haçlı savaşlarıyla ilgili maddeleri, Yahudilerin de dahil olduğu bir konuydu. Doğuya yolculuk birçok kişinin yaklaşık olarak yıllık gelirin dört katı kadardı. Bu durumda borç istemek zorunda kalan haçlıların Yahudilerden faizle borç alma meselesi her zaman Papalığın endişe duyduğu bir alan olmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla Haçlı seferlerine katılan Hristiyanların günahlarının affı gibi manevi teşvikin yanı sıra maddi teşviklerde gündeme getirilmiştir. Yahudilerden alınan kredilerin faizleri askıya alınıp, kişi, Haçlı seferinden dönünceye kadar borcunun kendisi veya ailesinden tahsil edilemeyeceği kararlaştırılmıştır. Böylece Haçlı seferleri, haçı alan kişi için hem manevi hem de maddi yüklerinden

⁶¹ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, I/108-109.

⁶² Mark R. Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Kitapları, 2013, s. 72-155.

⁶³ Mark R. Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, 27.

⁶⁴ Rebecca Rist, “The Power of the Purse: Usury, Jews, and Crusaders, 1198–1245”, *Aspects Of Power And Authority In The Middle Ages*, ed. Brenda Bolton - Christine Meek (Belgium: Brepols Publishers, 2007), 198.

kurtulacağı bir çıkış kapısı olmuştur.⁶⁵ Bu durumun doğal sonucu olarak Haçlı seferlerine katılanların sayısı hızla artıp devasa bir orduya dönüştü.

Yahudilere yönelik nefretin artmasında Müslümanların İspanya'daki hakimiyeti ile önemli bir güç haline gelmesinin de etkisi büyüktür. Zira süreç içerisinde Yahudiler Müslümanlarla özdeşleştirilmiş, Hristiyanlara karşı Müslümanlarla iş birliği yaptıkları ve İslam'ı yaymada onlara destek oldukları yönündeki anlayış yaygınlık kazanmıştır.⁶⁶ Ayrıca Sarazenleri “şeytanın dostları” olarak gören kilise vaazları ve halk masalları Yahudileri de Müslümanlarla bir tutarak bu şekilde tanımlamıştır.⁶⁷ Dolayısıyla tarihsel arka planında bu ve benzeri nefret örnekleri barındıran “öteki” düşmanlığı en güçlü tezahürünü Haçlı seferlerinde bulmuştur.

I. Haçlı Seferinde “Tanrı böyle istiyor” sloganıyla yollara düşen yüzbinlerce insan geçtikleri şehirleri yağmalayarak ve talan ederek dalga dalga ilerlediler. Macera arayanlardan Avrupa'daki savaş ve kıtlıktan bıkanlara, dini coşkuyla katılanlardan zenginlik peşinde olan açgözlülere kadar farklı güdülerle yola çıkan haçlılar önlerine çıkan her yeri kasıp kavurdular. Bu vahşi ve düzensiz ordular binlerce Müslümanı katledip, önlerine çıkan Doğu Hristiyanları ve Yahudileri de kılıçtan geçirdiler.⁶⁸ Yalnızca Birinci Haçlı Seferinde Almanya ve Fransa'daki Yahudi nüfusunun üçte biri öldürüldü.⁶⁹ Bu dönemde önde gelen Hristiyan düşünürlerden Peter the Venerable ve Bernard de Clairvaux da Yahudilere yönelik bu tutum ve katliamları tasvip etmedi. Bu durumu teolojik nedenlerden hareketle açıklayan ruhban sınıfı Yahudileri korumanın Tanrının isteği olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Yahudilerin varlığı Hristiyan inancının tasdiki ve Eski Ahidin yaşayan şahitleri demektir.⁷⁰ Ancak bu söylemlere rağmen Yahudiler katliamdan kurtulamadılar.

⁶⁵ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 39.

⁶⁶Bülent Şenay, “Yahudi-Hristiyan ilişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm ilişkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 123.

⁶⁷ Joan Young Gregg, *Devils, Women, and Jews: Reflections of the Other in Medieval Sermon Stories* (SUNY Press, 1997), 199.

⁶⁸ Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, 39-72.

⁶⁹ Edward H. Flannery, *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism* (Paulist Press, 1985), 93.

⁷⁰ Peter Linehan - Janet L. Nelson (ed.), *The Medieval World* (New York: Routledge., 2001), 155.

I. Haçlı Seferinden sonra Yahudilere yönelik baskının artması sonucu “Sicut Judeis” ya da “Constitutio pro Judies” olarak bilinen Kilise hukukunun Yahudiler için koruma sağlayan bildirisi yayınlandı. İlk olarak Papa II. Calixtus (1119-1124) tarafından yayınlanan bu bildiri Yahudilere, yaşadıkları eziyetlere karşı Papalık koruması teminatı vermiştir.⁷¹ Nitekim bu süreçte zorunlu vaftiz, Yahudilerin günlük yaşamlarına dair kısıtlamalar, bazı Yahudi toplulukların katledilmesi ve halk arasındaki çocuk kaçırma söylentileri Yahudilerin toplum içerisinde yaşamasını güçleştirmişti. Papalara defaatle yapılan koruma talepleri Haçlı seferlerinde yaşananlarla birlikte acil bir ihtiyaca dönüşmüştü.⁷²

Sicut Judeis ilk olarak yayımlandıktan sonra, İkinci Haçlı Seferinde Yahudi karşıtı ayaklanmaların artmasıyla aynı bildiri bu kez, Papa III. Eugene (1088-1153) tarafından yayınlanmıştır.⁷³ 12. yüzyıl sonunda Yahudilerin de talepleri üzerine toplam beş kez olmak üzere 13. yüzyılda on kez daha Papalar tarafından bu bildiri yinelenmiştir.⁷⁴ Papa III. Innocent tarafından da yayınlanan bildiriden kısa bir süre sonra 1213’te Papa yeni bir Haçlı seferi için çağrıda bulundu. IV. Lateran Konsil’inin toplanmasından iki yıl önce başlayan bu çağrı, konsile hazırlık sürecince krallar ve prenslere yazılan mektuplarla desteklendi. Bu bildiriye müteakiben Papanın yeni bir haçlı seferi çağrısı ve Yahudileri baskılamaya yönelik diğer mektupları bir arada düşünülürse, Yahudilerin endişelerinin haklı olduğu anlaşılacaktır. Bu bildirilerinin temel amacı Yahudilerin yaşam hakkı ve ibadetlerin ifa edilmesiyle ilgiliydi. Ancak bildirilerin yayınlanma sıklığına bakılırsa, Papalığın koruma teminatı beklenen oranda etki etmemiştir. Bu teminatın ilk iki Haçlı seferine müteakiben yayınlanması da bu savaşlarda Yahudilere yönelik katliam ve baskıların ne denli şiddetli olduğunu göstermektedir. Nitekim Haçlı seferleri öncesindeki süreçte Yahudi karşıtı söylemler düzensiz ve küçük gruplarla sınırlıydı. Ancak Haçlı seferlerinin başladığı 11. yüzyıl ve devamı şimdiye kadar yaşanan münferit ve yerel olayların yerini düzenli ve büyük çaplı şiddet olaylarına bırakmasına neden oldu.

⁷¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 76.

⁷² Marie Thérèse Champagne, “‘Treasures Of The Temple’ And Claims To Authority In Twelfth-Century Rome”, *Aspects Of Power And Authority In The Middle Ages*, ed. Brenda Bolton (Belgium: Brepols Publishers, 2007), 14/117.

⁷³ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 76.

⁷⁴ Mark R. Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, 68.

Sonuç olarak Birinci Haçlı Seferi ile başlayan Hristiyan Kutsal Savaşları yeni bir form kazanmaya başlayan Papalık için güçlü bir siyasi silaha dönüştü. Dindarların şehitlik makamına ulaşma arzusu, bireylerin kurtuluşa ulaşması için benzersiz bir süreç sundu. Siyasi ve ekonomik açıdan yayılmak ve güçlenmek için gerekli zemini sağladı. Yazarların, şairlerin, şarkıcıların, sanatçıların ve mimarların yanı sıra propagandacıların, ahlakçıların ve fatihlerin zihinlerinde bir dizi silinmez imgeler bıraktı. Kudüs'e, Mesih'in yaşamının, ölümünün ve dirilişinin yaşandığı yer olarak yapılan bu yeni vurgu, İslam'ı daha kesin bir şekilde şeytani bir düşman ve Yahudileri Mesih'in düşmanları olarak tanımlandı. Yahudiler, Hristiyanları öldürmek için fırsat kollayan daimî düşmanlardı. Böylece Hristiyanlık kendi doğulu dindaşları dahil ilk kez farklı inanç ve kimlikler üzerinden bir Hristiyan kimliği oluşturdu.⁷⁵

4. HRİSTİYAN-MÜSLÜMAN İLİŞKİLERİ

Hristiyanlık, ilk üç yüzyıl sürecince azınlık bir grup olarak Bizans İmparatorluğunda varlığını sürdürdü. 4. yüzyılda gelindiğinde önemli bir dönüm noktası yaşayan Hristiyanlık, İmparator Konstantin tarafından Bizans İmparatorluğunun resmi dini kabul edildi.⁷⁶ Böylece yüzyıllar boyunca hem Doğu' da hem de Batı'da etkili olacak dinî ve siyasi gücün ilk adımı atılmış oldu.

Hristiyanlığın 7. yüzyılında, Mekke'de dünyaya gelen Hz. Muhammed'in İslam dinini tebliği sonucu, Hristiyan-Müslüman ilişkileri tarih sahnesine çıkmış oldu. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, Yahudi ve Hristiyanları doğrudan muhatap alması sebebiyle, Hristiyan-Müslüman ilişkileri, Müslümanlar açısından hem dinî hem de sosyal bir olgudur. Tarih boyunca farklı din mensuplarıyla bir arada yaşama tecrübesine sahip Müslümanlar, Hz. Muhammed döneminde Medine'ye hicretten sonra Yahudi ve Hristiyanlarla ilişkileri günlük yaşamın bir parçası haline geldi. Medine Vesikası olarak bilinen antlaşmayla Yahudi, Hristiyan ve müşriklerin din, mal ve can güvenliği koruma altına alınarak, taraflar arasında imzalandı. İslam'ı kabul etmeyenler ise kendilerine maddi bir sorumluluk yükleyen Zimmi hukuku kapsamında

⁷⁵ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 143-144.

⁷⁶ Muhammed Ataurrahim - Ahmed Thomson, *Bir İslam Peygamberi Hz.İsa*, çev. Gülsüm Mehdiyev (İnsan Yayınları, 2015), 189-195.

güvence altına alındı. Zimmi statüsü Hz. Peygamberden sonraki süreçlerde de aynı şekilde korundu.⁷⁷

Hristiyanlık açısından ise Müslümanlarla ilişkiler, Doğu Hristiyanlığı ve Batı Hristiyanlığı için farklı dönemlerde tezahür etmiştir. İlk dönem Hristiyanlık için Hristiyan olmayan gruplar “Yahudiler, Paganlar ve Heretikler olarak üçe ayrılıyordu. Dolayısıyla Müslümanlar geleneksel bir sınıflandırmayla bu şekilde kategorize edilmiştir.⁷⁸ Genel olarak Hristiyan dünyası, İslam’la karşılaştığı ilk süreçte Eski Ahitten esinlenerek Müslümanları Eski Ahit’in Yaratılış kitabındaki Hz. İsmail ile ilgili sözleriyle ilişkilendirdiler.⁷⁹ Ya da Hz. Muhammed sahte bir peygamberdi ve kendisi de Müslümanlar da şeytana tapıyorlardı. Ancak ilerleyen süreçte özellikle Doğu Hristiyanlığının önde gelen düşünürleri tarafından İslam Hristiyanlığın heretik bir kolu olarak tanımlandı.⁸⁰

Batı Hristiyanlığı, Tarık bin Ziyad’ın 711 yılında İspanya’ya gelişine kadar İslam dünyasından bihaberdi. Tarık bin Ziyad komutasındaki İslam ordusu, üç yıl gibi kısa bir süre içinde İber yarımadasının tamamına hâkim oldu. Müslümanların İspanya ve çevresindeki hızlı ilerleyişi, Batı Hristiyanlığının İslam’la ilk yakın temasının gerçekleştiği süreci başlattı.⁸¹ 8. yüzyılda İspanya’daki Müslümanların varlığıyla başlayan Hristiyan-Müslüman ilişkilerinde tarih yazımlarında dikkate değer bir husus vardır. İslami kaynaklarda Hristiyanlar “Ehl-i Kitap, Nasraniler Müşrikler” gibi Kur’ani ifadelerle tanımlanır. Ya da etnik kökeni ifade etmek için “Franklar, İspanyollar, Vizigotlar” şeklinde ifade edilir. Hristiyan kaynaklarına bakıldığında ise Müslümanlar ve Hz. Muhammed aşağılayıcı tabirlerle tanımlanmıştır. Keza Müslümanların Hz.

⁷⁷Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2019).

⁷⁸ David Thomas vd. (ed.), *Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History: Volume 1:(600-900)* (Netherlands: Brill Publisher, 2009), 90.

⁷⁹ Yaratılış, 21:11-13

⁸⁰ Bkz. Jacques Waardenburg, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 117; Hugh Goddard, *A History of Christian-Muslim Relations* (Edinburgh University Press, 2000), 39; Ali Erbaş, “Müslüman-Hristiyan Münasebetleri Sürecinde Hristiyanların İslam’a Ve Müslümanlara Bakışı” 3/1 (1998), 122-126.

⁸¹ Hugh Goddard, *A History of Christian-Muslim Relations*, Edinburgh University Press, 2000, s. 79-80.

Muhammed'e taptığına dair düşüncelerden hareketle İslam Muhammedanizm olarak telakki edilmiştir.

12. yüzyılın başlarında Batı Avrupa dünyası tarafından Hz. Muhammed, şehvet düşkünü ve Hristiyan âlemine zarar vermek için sınırsız cinselliğe izin veren bir sara hastası olarak yansıtıldı. Afrika'daki Hristiyan kilisesini yok eden bir sihirbazdı ve nöbetlerinden birinde domuzlar tarafından öldürülmüştü. Ya da 12. yüzyıla ait Roland Destanında tasvir edildiği gibi Müslümanlar, Mahound, Apollyon ve Termagent adlı üç tanrıya tapan putperestlerdi.⁸² Hz. Muhammed de hain, sahte peygamber, cehenneme gömülen sahte peygamber, şeytan olarak tanımlanmıştı.⁸³

Kilise hukuku ise, Müslümanları farklı tarihsel süreçlerde farklı şekillerde tanımlamıştır. “Sarazenler”, “Hagarenler” ve 'Araplar' gibi terimleri kullanmanın yanı sıra Hristiyan yetkililer, Müslümanlara “Paganlar” 'Gentileler' ve 'Barbarlar' olarak da atıfta bulunmuşlardı. Ancak Müslümanları ve Türkleri tanımlamak için daha çok “Sarazen” ifadesi kullanılmıştır. Keza İspanya'daki Müslüman varlığı, Katolik yetkililerin mektuplarında “Paganlar, işgalciler veya Sarazenler” olarak tanımlanmıştır.⁸⁴ Bu mektuplarda “paganlar” olarak geçen Müslümanların geleneklerinden uzak durulması, Müslüman kadın ve erkeklerle evlilik ve cinsi münasebetten kaçınılması, giyim-kuşam, yemek gibi birçok konuda yasak getirilerek Hristiyanlar uyarıldı.⁸⁵ Elbette süreç, İslam'ın İspanya ile sınırlı kalmayıp Fransa'nın güneyine kadarki ilerleyişi ile, Müslümanlara yönelik çok daha olumsuz bir tavrın oluşmasına neden oldu. Bu olumsuz tavır kendini, nefrete ve şiddete dönüşen militan Hristiyanlık olarak da tanımlayabileceğimiz Haçlı seferlerinde gösterdi.⁸⁶

11. yüzyılda başlayarak 13. yüzyıla kadar devam eden askeri, politik ve dini bir savaşlar bütünü olan Haçlı seferleri, Hristiyan-Müslüman ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dinî bir yükümlülük olarak telakki edilen bu savaşlarda

⁸² Norman Daniel, *Heroes and Saracens: An Interpretation of the Chansons de Geste* (Edinburgh University Press, 1984), 142-145.

⁸³ Joseph F. O'Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain* (University of Pennsylvania Press, 2003), 14-17.

⁸⁴ David Thomas, Barbara Roggema, Monferrer Sala (ed.), *Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History: Volume 1:(600-900)*, Netherlands: Brill Publisher, 2009, s. 84-87.

⁸⁵ Thomas vd., *Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History: Volume 1:(600-900)*, 90-95.

⁸⁶ Goddard, *A History of Christian-Muslim Relations*, 87.

amaç, Müslümanları Hristiyanlaştırmak değil, Müslümanların elindeki Orta Doğu topraklarını ve gücü almaktır. “İşgalciler” olarak görülen Müslümanlar, haksız yere bu toprakları gasp etmişlerdi ve muhakkak onlardan geri alınmalıydı.⁸⁷ Bu bağlamda, dönemin kralları açısından en büyük hedef, bölgesel büyüme ve dinî yayılımdı. 8. yüzyıldan itibaren Papalar da bu hayali gerçekleştirmeye destek oldular. Akdeniz’deki güçlü Müslüman varlığı Papaları, Kutsal Kitap’ta Tanrı’nın emriyle yürütülen savaşlara atıfta bulunarak bu savaşlara destek olmaya sevk etti.⁸⁸ Özellikle İspanya’daki Endülüs Emevi devletinin çöküşüyle başlayıp irili ufaklı küçük devletlerin kurulduğu 1031-1090⁸⁹ yılları, bu hayali gerçekleştirmek için bulunmaz bir fırsat sundu. Bu dönemde Müslümanları tanımlamak için yaygın olarak kullanılan terim “İsa’nın düşmanları” ifadesiydi. Bu tanımlamayla amaç, Hristiyanların Tanrı adına savaşıklarını vurgulamaktı.

1095-1291 yılları arasında toplam dokuz savaş olarak tanımlayabileceğimiz Haçlı seferleri, etkisi ve sonuçları bakımından Müslümanlarla ilişkilerde derin izler bırakmıştır. Dönemin Papaları, “sarazen” tehlikesi, İmparatorların hırsları, Roma soylularının açgözlülüğü, siyasi çıkar ilişkilerinden dolayı tek güç haline geldi. Bu durumda Papalar kendilerini, dinî otoriteyi muhafaza etmek için Eski Ahitte geçtiği şekliyle Tanrının seçilmiş halkı olarak telakki ettiler. Karşılıklarına da düşman olarak İsmaililer diye tanımladıkları Müslümanları yerleştirdiler.⁹⁰ Bunu yaparken Papaların kullandıkları dil sert, saldırgan ve en önemlisi nihayetinde barışı değil yok etmeyi vurgulayan bir üsluba sahipti.

12. yüzyılın başlarında Batı Hristiyan dünyasının Müslümanlarla ilişkileri, bir yandan Haçlı seferleri, bir yandan “reconquista” hareketiyle İspanya üzerindeki baskılarla devam ederken bir yandan kayda değer gelişmeler yaşandı. Arapçadan Latinceye yapılan çeviri hareketleri, Avrupa’nın bilim, sanat, tıp gibi alanlarda ilerlemesinin önünü açtı. Yine bu süreçte Hristiyanlığın savaşla değil ikna yoluyla olması gerektiğini savunan Peter the Venarable (1092-1156) öncülüğünde birçok İslami eser Latinceye

⁸⁷ Joseph F. O’Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*, University of Pennsylvania Press, 2003, s. 10-11.

⁸⁸ John Gilchrist, “The Papacy and War Against the ‘Saracens: 795-1216” 10/2 (1998), 174-197.

⁸⁹ Mehmet Özdemir - Engin Bektaş, “Endülüs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995).

⁹⁰ Gilchrist, “The Papacy and War Against the ‘Saracens: 795-1216”, 180-188.

tercüme edildi. Kettonlu Robert'ın ilk Kur'an çevirisi uzun yıllar Batı dünyasında temel referans olarak kullanıldı. Ancak İslami kaynaklarla olan bu temas Hristiyanların, Müslüman imgesini değiştirmede. Peter the Venerable, Hz. Muhammed'i siyasi güç arzulayan ve bunun için dinî kullanan bir sahtekâr olarak tanımlar. Tıpkı 7. yüzyılda yaşamış Hristiyan düşünürlerden Yuhanna el Dımaşki ve Theodor Ebu Qurra gibi İslam'ı Hristiyanlığın heretik bir kolu olarak aktarır. Ancak Hristiyanlığın temel inanç esaslarını reddettiği için Paganizme de benzetir.⁹¹ Böylece Haçlı savaşları ideolojisinden farklı olarak, yapılan çeviriler ve İslam hakkındaki araştırmalar, mirası günümüze kadar ulaşan cehalete ve önyargılı bir "İslam algısına" dönüştü.

IV. Lateran konsili öncesindeki Hristiyan-Müslüman ilişkilerine bakarken Yahudi-Hristiyan ilişkilerine de bakmak gerekir. Nitekim Avrupa'da 11. ve 15. yüzyıllar arasında alevlenen Antisemitizm, bu tarihte artan Müslüman karşıtlığı ile ilişkilidir. Yahudiliğin İslam'ın beşinci kolu olarak görüldüğü, Yahudilerin Müslümanlarla iş birliği içinde olduğu ve Yahudilerin Müslümanların fetihlerine sevindikleri fikri, Orta Çağ Batı Hristiyanlığı zihninde Yahudi-Müslüman imajını aynılaştırdı. İspanya'nın Müslümanların eline geçmesinde Yahudilerin onlara yardım ettiği düşünüldü. Böylece süreç içerisinde artan Müslüman nefreti beraberinde Antisemitizmi de getirdi. Haçlı seferlerinde Yahudileri de katleden Hristiyanların nazarında her iki grup da İsa karşıtı birer düşmandı. Bu bağlamda IV. Lateran Konsili hem Yahudilere hem de Sarazenlere onları Hristiyanlardan ayıran küçük düşürücü sembolü takmalarını zorunlu kılarak bu aynileştirmeyi somutlaştırdı.⁹² Farklı kıyafet zorunluluğu olarak bilinen "Yahudi rozeti" uygulaması daha önce 1028 Paris Sinodunda Yahudiler için konuşulmuştu. Ancak Latin Hristiyan dünyasında Müslümanlara yönelik bilinen ilk resmi karar IV. Lateran Konsil'inde ele alınmıştır.

Aynı şekilde konsilin 69. maddesi Yahudileri kamusal görevlerden men ederken, son cümlede bu yasak "paganlar" ifadesiyle Müslümanları da kapsayacak şekilde genişletildi.⁹³ Keza 1179 yılındaki III. Lateran Konsil'inde de Yahudilerle birlikte

⁹¹ James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, U.S.A: Princeton University Press., 1964, ss. 150-52.

⁹² Şenay, "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi", 119-123.

⁹³ Resnick - Champagne, *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*, 128-129.

Müslümanların da her ne sebeple olursa olsun Hristiyan hizmetli çalıştırması yasaklandı. Ayrıca 24. maddede Hristiyanların, Müslümanlara silah ya da askeri malzeme satmaları, onlar için kılavuzluk ya da kaptanlık yapmaları ve gemi yapımı için odun satmaları yasaklandı. Çünkü Müslümanlar bu silahları Hristiyanlara karşı kullanmaktadır ve onlara bu malzemeleri temin etmek dolaylı olarak Hristiyanlığa ihanettir. Bu emre karşı gelenler de aforoz ile tehdit edilmiştir.⁹⁴ Yaşanan bu gelişmeler ve süreç, konsil kararlarında Yahudiler ve Müslümanların neden bir arada zikredildiğini daha anlaşılır kılmaktadır. İslam'ın 7. yüzyılda ortaya çıkmasıyla oluşan nefret ve ötekileştirme, bu gayri-hristiyanların nispeten daha zayıf kolu olan Yahudiler üzerinden açığa çıkmıştır.

Sonuç olarak IV. Lateran Konsil'i dahil olmak üzere, 12. yüzyılın sonlarına kadar Batı Latin Hristiyanlığı tarafından Müslümanlar, dinî bir olgudan çok siyasi ve politik düşmanlar olarak görüldü. III. ve IV. Lateran Konsil'inde Sarazenlere yapılan atıflar teolojik değil, askeri bir düşman konumundaydı. Ancak devam eden süreçte Müslümanlar, Hristiyanların günahlarından dolayı Tanrının bir cezası olarak değerlendirilmeye başladılar. “Tanrı ve düşmanları arasındaki savaş” ideolojisi Charlemagne'ın Papanın elinden taç giydiği Karolenj Papalığı ile başladı. Haçlı seferleriyle devam eden bu ideoloji, Papa III. Innocent ile doruk noktasına ulaştı. Bir başka ifadeyle bu dört yüzyıl boyunca Hristiyanlar için Müslümanlar, Tanrının düşmanlarıydı. Yapılan her savaş yalnızca Tanrı adına Hristiyanlar ve Paganlar arasındaki savaştı.⁹⁵ İslam'a karşı bu uzaktan, önyargılı ve anlamak için en ufak bir çaba gösterilmemiş anlayış gerçeklikten uzak bir İslam imajı olarak varlığını sürdürdü.

⁹⁴ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 232-233.

⁹⁵ Gilchrist, “The Papacy and War Against the 'Saracens: 795-1216”, 197.

İKİNCİ BÖLÜM

OLUŞUM SÜRECİ ve KARARLARIYLA IV. LATERAN KONSİLİ

1. KONSİL ÖNCESİ YAŞANAN GELİŞMELER

IV. Lateran Konsil'ine hazırlayan süreç, öncesi ve sonrası ile birlikte büyük oranda Papa III. Innocent'in karizmatik liderliği ile yoğun gayretinin ürünüdür. Papa Innocent göreve gelir gelmez çözülmesi gereken pek çok problemle karşılaştı. Daha önce III. Lateran Konsil'i, Papa III. Innocent Papalık görevine atanmadan önce söz konusu problemleri çözmek için toplanmıştı. Ancak bu konsil, hem Papanın otoritesi hem ruhban sınıfındaki sorunlar hem de Yahudilerle ilgili aldığı kararlara rağmen istenilen sonuca ulaştıramadı. Bu konsilde çözülmesi hedeflenen sorunlar, zamanla çok daha karmaşık ve ciddi sorunlara dönüşmüştü. Buna Kudüs'ün Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçirilmesi, başarısızlıkla sonuçlanan 3. ve 4. Haçlı seferleri de eklenince Papa Innocent yeni bir ekümenik konsil toplayarak bir dizi yeni kararlar aldı. Bu kararlar 1215 yılında toplanan IV. Lateran Konsil'i için çok önemli basamaklar oluşturdu. Bu kararlara geçmeden önce III. Lateran Konsil'inden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

1.1. III. Lateran Konsil'i (1179) ve Yahudilere Yönelik Kararlar

III. Lateran Konsil'i 1177 yılında Alman kralı Frederick Barbarossa (1152-1190) ve Papa III. Alexander (1159-1181) arasında imzalanan Venedik Barış Antlaşmasının bir tezahürüdür.⁹⁶ 12. yüzyılda Papaların dini ve siyasi gücü arttıkça bu büyümenin getirdiği sorumluluk ve iş yükü de o ölçüde arttı. Bu artan güç ve yetki, kökeni uzun yıllara dayanan dini-dünyevi otorite çatışmasını bir kez daha ateşledi. Alman Kralı Barbarossa, III. Lateran Konsil'i öncesinde birkaç Papayla bu konuda zaten sorun yaşamıştı. Ancak çoğunluğun oyuyla seçilen Papa III. Alexander olunca, İmparator Barbarossa bunu hazmedemeyip Papa IV. Victor'u (1159-64) kendi Papası olarak atadı. Buna karşılık Papa III. Alexander hem yeni seçilen Papayı hem de Kral

⁹⁶ Norman P. Tanner S.J (ed.), "Lateran III,1179", *Decrees of the Ecumenical Councils* (U.S.A: Georgetown University Press, 1990), 1: Nicaea I to Lateran V/205.

Barbarossa'yı aforoz etti. IV.Victor'un ölümünden sonra Kral Barbarossa, III.Alexander'a karşı iki karşı Papa, yani III. Paschal (1164-1168) ve III. Callistus'u (1168-1178) Papa olarak tayin etti. İtalya'ya birkaç kez saldırı düzenleyen kral, istediğini elde edemeyince Papa ile barış yapmak zorunda kaldı. Bu görüşmede Papa aforoz kararını geri çekip, kralı ve oğlu Henry'yi kutsadı. Buna karşılık Kral Barbarossa, III. Alexandr'ı yasal Papa olarak tanıdı. Papa da bunun üzerine imparatorlukla olan problemleri sonlandırmak ve Papalık kurumundaki büyük bölünmeyi halletmek için ekümenik bir konsil toplama kararı aldı.⁹⁷

III. Lateran Konsil'inde toplamda 27 karar alındı. Konsilin ilk kararı, yaşanan bu bölünme sürecine kökten bir çözüm bulmak istedi. Bunun için Papalık seçimlerinde kardinallerin üçte ikilik oy çokluğunun olması şart koşuldu. Ayrıca bu kurala göre seçilmeyen Papa aforoz edilecek ve verdiği tüm kararlar hükümsüz olacaktı. Böylece Papalık seçimlerinde günümüze dek geçerli olan prosedür belirlenmiş oldu. Yine bu konsilde piskoposların nasıl bir yaşam sürdürmesi gerektiği, piskoposluk için 30 yaş sınırı gibi ruhban sınıfını düzenlemeye yönelik kararlar alındı.⁹⁸ Bu dönemdeki bir diğer mesele piskoposların maiyeti eşliğindeki yolculukları ve kiliseler için maddi bir yüke dönüşen lüks yaşamlarıydı. Bu durum muhalif grupların en çok dile getirdiği konuların başındaydı. Bu konsil ile birlikte piskoposluk harcamaları ve yanında yolculuğa katılanların sayısı sınırlandırıldı. Konsilde ruhban sınıfına yönelik bu değişiklikler, Papa III. Innocent zamanındaki kilise reformunun öncüsüydü.⁹⁹

Konsilde verilen kararlardan dikkat çeken bir diğer karar da Yahudilere yönelik 26. maddedir. Maddede şu ifadelere yer verildi:

“Yahudiler ve Sarazenlerin(Müslümanların), çocuklarına bakmak bahanesiyle, ev hizmetleri için veya başka herhangi bir nedenle evlerinde Hristiyan köle/hizmetli bulundurmalarına izin verilmeyecektir. Onlarla yaşamaya cüret edenler aforoz edilecektir. Ayrıca, Yahudiler Hristiyanlara karşı kendi tanıklarını kullandıkları için, Hristiyanların, Yahudilere karşı tanıklıklarının her durumda kabul edilmesini emrediyoruz ve bu konuda Yahudilere Hristiyanlardan daha fazla ayrıcalık vermek isteyenlerin aforoz edilmesine karar veriyoruz, çünkü tek uygun koşul, Yahudilerin Hristiyanların emri altına

⁹⁷ Kelly, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church:A History*, 91-96.

⁹⁸ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 216.

⁹⁹ Danica Summerlin, *The Canons of the Third Lateran Council of 1179: Their Origins and Reception* (Cambridge University Press, 2019), 116.

yerleştirilmesi ve Hristiyanlar tarafından, yalnızca insani nedenlerle onlara nazik davranılmasıdır.

Tanrı'nın lütfuyla herhangi biri Hristiyan inancını benimserse, mirastan mahrum bırakılmayacaktır, çünkü mühtedilerin durumu, inancı kabul etmeden önceki durumlarından daha iyi olmalıdır. Ama aksi olmuşsa, aforoz cezasına çarptırılan bu yerlerin prens ve yöneticilerine, miraslarının ve mallarının kendilerine geri verilmesi için harekete geçmelerini emrediyoruz."¹⁰⁰

Bu karar Yahudi-Hristiyan ilişkilerinde olumsuz bir tutum göstermesi ve etkileri bakımından önemlidir. Kilise, Yahudi ya da Sarazenlerle yaşayan herkesi aforoz etmekle tehdit etmiştir. Yahudilerin, Hristiyan hizmetçi çalıştırmaları yasaklanmıştır.¹⁰¹ Daha sonra bu yasak Papa III. Innocent ile birlikte çok daha üst bir noktaya taşınmıştır. Bir diğer önemli nokta ise tüm davalarda bir Hristiyan'ın tanıklığının bir Yahudi'ninkinden daha önemli olduğunun ilan edilmesidir. Bir Hristiyan'ın yerine bir Yahudi'nin tanıklığını kabul edenler, aforoz edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu durumda Yahudilerin hiçbir zaman mahkemede adil muamele göremeyeceği ve savunmasız kalacağı konsilin kendiliğinden bir sonucuydu. Bu karar kilisenin Yahudiler üzerinde yargı yetkisi iddia ettiğinin göstergesidir. Yahudiler normal şartlarda buldukları bölgedeki laik yöneticilerle yaptıkları antlaşmaya binaen hakları olur ve laiklere ait mahkemelerde davaları görülürdü. Ancak bu karar ile hukuki anlamda Yahudilerin hakları Kilise tarafından sınırlandırılmıştır.¹⁰² Papa III. Innocent döneminde çok daha sert önlemler içeren kararlar bu konsil ile birlikte ivme kazandı. IV.Lateran konsilinden önce toplanan sinodlarla bu karara binaen alınan kararlar çok daha sert ve acımasızdı. Örneğin bazılarında bir Yahudi'nin bir Hristiyan'a karşı hiçbir şekilde tanık olamayacağı, yalnızca bir Yahudi'ye tanık olabileceğine hükmedildi.¹⁰³ Ayrıca Papa Alexander mektuplarında konsilde alınan bu karara binaen daha kapsamlı hükümler vermiştir.

Bununla beraber dikkat çeken bir diğer husus Kilisenin Yahudilere yönelik politikası zamanla yön değiştirmiş olmasıdır. II. Haçlı Seferi döneminde Yahudiler, Eski Ahit'in

¹⁰⁰ Konsil kararlarının Latince'den İngilizce'ye tercümesi için bkz: Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 234; Norman P. Tanner S.J, "Lateran III,1179", 1: Nicaea I to Lateran V/223-224.

¹⁰¹ Summerlin, *The Canons of the Third Lateran Council of 1179: Their Origins and Reception*, 71.

¹⁰² Kelly, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church: A History*, s. 97-110.

¹⁰³ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 57,305.

şahitleri ve Hristiyan inancının doğruluğunun simgesi olarak görülmüş, din değiştirmelerinin önüne geçmek için mirastan mahrum bırakılma gibi caydırıcı önlemler alınmıştı. Ancak III. Lateran Konsil'inin bu maddesi ile önceki uygulamanın aksi yönünde karar alınarak miras haklarının korunması istenmiştir. Mühtedinin önceki durumundan daha iyi olması gerektiği ifade edilerek din değiştirme teşvik edilmiş ve maddi bir kayıp yaşanmaması noktasında laik otoriteye sorumluluk yüklenmiştir.

Sonuç olarak Yahudi-Hristiyan ilişkilerinin boyutu ve sınırları 12. yüzyılın sonu ve 13. yüzyılın başlarında Orta Çağ Avrupa Hristiyan dünyasının en önemli sorunuydu. III. Lateran Konsil'i, Yahudilerin güç uygulayabileceği ilişkilerde Hristiyan-Yahudi meselesine ilişkin erken dönem kilise endişelerini, gündelik ve samimi ilişkileri kapsayacak şekilde genişletmişti. Bu endişelerin çok daha detaylı yansımaları Papa III. Innocent tarafından toplanan IV. Lateran Konsil'inde kararlaştırıldı.¹⁰⁴

1.2. III. ve IV. Haçlı Seferi (1189- 1204)

Haçlı seferleri Avrupa'dan Doğu'ya neredeyse tüm ülkelerin doğrudan ya da dolaylı olarak müdahil olduğu bir olgudur. Siyasi, politik, dini ve askeri etkileri olan bu savaşlar Yahudi düşmanlığı, Müslümanlarla mücadele, Ortodoks-Katolik ayrışması gibi pek çok farklı başlık altında müzakere edilebilir. Özellikle 11. yüzyılda Hristiyan dünyası Müslümanlar ve paganlar tarafından tehdit edildikçe Kiliseyi korumak için yapılan savaşlar manevi ödülleri olan kutsal bir savaşa dönüştü. Bu durum Batı Hristiyan dünyasına çok çabuk adapte oldu ve İsa Mesih halk arasında savaşçı bir lider olarak tasvir edildi. Haçlı seferleri çoğunlukla Papaların ahlaki, politik ve dini hırsları; laiklerin, özellikle soyluların ve zengin üst tabakanın dini konulara müdahalesi, şövalyelik kültürünün ve aristokrasinin gelişimi, Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinin ekonomik genişlemesi, Kilise reformcularının dini girişimleri gibi çeşitli arzuları ve politikaları yansıtıyordu.¹⁰⁵

Yahudiler, 13. yüzyılda Batı Hristiyanlığındaki yaklaşık altmış milyonluk toplam nüfusun belki de yarım milyonunu oluşturuyordu. Çoğunlukla kasaba ve şehirlerdeki

¹⁰⁴ John C. Moore (ed.), *Pope Innocent III and his World* (U.S.A: Routledge, 2016), 190.

¹⁰⁵ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 131-134.

küçük yerleşim bölgelerinde yaşıyorlardı.¹⁰⁶ Ancak Haçlı seferleri esnasında bu küçük gruba yönelik şiddetin temel hareket noktası oldukça ilginçtir. Düşmanlara karşı savaşmak için bu kadar mesafe kat edilirken, içerdeki düşmanlar cezasız mı bırakılacaktı. Akıllara gelen bu soru Yahudileri acımasız zulümlerle karşı karşıya bıraktı. Birinci ve İkinci Haçlı Seferinde bu sloganla pek çok Yahudi katledildi.¹⁰⁷ Ancak sürecin Haçlı seferleriyle ivme kazanarak Yahudi aleyhtarlığına dönüşmesi, Müslümanların hâkim güç olması süreciyle paralellik göstermektedir. Bilindiği gibi III. Haçlı Seferi, Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü almasına müteakiben yapılmaya karar verilmiştir. 1187 yılında Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'e hâkim olduğu haberi Avrupa'da yayılmaya başladı ve büyük bir endişe ile karşılandı. Ancak Hristiyanların bu endişe ve öfkesi Yahudiler açısından kendilerine yapılan zulümlerin Tanrı tarafından bir cevabıydı. Dolayısıyla Yahudiler bu haberi önce sevinç daha sonra başlarına gelecekler için korkuyla karşıladılar.¹⁰⁸ Avrupa'da ise acilen yeni bir Haçlı seferine karar verildi. Dönemin Papası VIII. Gregorius'un iki ay gibi çok kısa süren görevindeki en önemli çağrısı ile Üçüncü Haçlı Seferlerinin hazırlıkları başladı. Papa yazdığı mektuplarda "Selahaddin Hristiyan ordusunu yendi ve Kutsal Şehir'e girdi. Haç ele geçirildi, piskoposlar öldürüldü, Kral esir edildi, şövalyelerin kafası kesildi... Bu korkunç felaket Hristiyanların günahları için ilahi bir musibettir... Şimdi herkesin silahlanması... ya da en yüksek katkıyı sağlaması gerekir..." diye yazdı ve Tanrının öfkesini sakinleştirmek için beş günlük perhiz yapılmasını emretti.¹⁰⁹ Bu savaş çağrısına cevap veren Roma-Germen İmparatoru Frederick Barbarossa, İngiltere Kralı Richard ve Fransa Kralı Philippe savaşı üç ayrı koldan komuta etti.¹¹⁰ Ancak yaşanan gelişmeler hem Kudüs'ün geri alınmasının yenilgiyle sonuçlanmasına hem de Avrupa içinde yeni bir kargaşanın yaşanmasına sebep oldu.

Aynı dönemde İngiltere'de I. Richard'ın tahta çıkmasıyla başlayan Yahudi aleyhtarlığı York Katliamı ve Yahudilere yönelik şiddet olaylarıyla çoğaldı. I. Richard'ın taç giyme töreninde imtiyaz antlaşmasını yinelemek için gelen Yahudi cemaatinin

¹⁰⁶ Norman P. Tanner, *New Short History of the Catholic Church* (Burns & Oates, 2011), 190-191.

¹⁰⁷ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 147,154.

¹⁰⁸ Robert Chazan, "Emperor Frederick I, the Third Crusade, and the Jews", *Viator* 8 (1977), 83.

¹⁰⁹ Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, 117.

¹¹⁰ Sırma, *Haçlı Seferleri*, 124.

önderleri saldırıya uğradı. Fitili ateşlenen Yahudi nefreti kralın Üçüncü Haçlı Seferi için yola çıkmasıyla arttı. III. Haçlı Seferinin gerçekleştiği 1190 yılı ve sonraki birkaç yıl özellikle İngiltere ve Almanya'daki Yahudilerin pek çok katliamına şahitlik etti.¹¹¹ Bu katliamların arka planında süreci hazırlayan pek çok söylenti halk arasında zaten yer edinmişti. I. ve II. Haçlı Seferleri zamanında da başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde Yahudilere yönelik pek çok söylenti vardı. 1144 yılında Norwich kentinde bir gencin ölü bulunması üzerine ilk kez Yahudiler "ayin cinayeti" ile suçlandılar. Hristiyan çocuklarını kaçırıp ayinlerinde kurban ettikleri söylentileri bu olayla birlikte ülkenin dört bir yanına dağıldı.¹¹² Halk arasında yayılan bu söylentilerin etkisi ve saldırgan haçlı ruhu 3. Haçlı Seferinde de kendini gösterdi. Haçlılar, Yahudileri katletmeye, kadın, çocuk, yaşlı, genç demeden insanları ölüm veya Hristiyanlığa geçme arasında seçim yapmaya zorladı.¹¹³ Yahudiler yalnızca öldürülmedi aynı zamanda değerleri eşyaları ve paraları çalındı, alacaklı kayıtları yok edildi, sinagogları ve evleri ateşe verildi. Londra'da başlayan bu saldırılar York ve Lincoln şehirlerine de sıçradı. İngiltere'nin pek çok şehrinde yaşanan şiddet ve yağmalama olayları arasında dikkat çeken York katliamı 1190 yılında meydana geldi. Dönemin tarihi kayıtları bu katliamın nedeni olarak Yahudilerin ellerindeki serveti ve mülklerini almak isteyen Hristiyanların, kendileri fakirlik içindeyken Yahudilerin lüks bir yaşam sürmesine katlanamadığını yazdı. Dolayısıyla bu şiddetin öncüleri Yahudilere en çok borcu olanlardı.¹¹⁴ Yüzlerce Yahudi, din adamlarından ve devletten koruma talep etmesine ve bunun için yüklü ödeme yapmasına rağmen katledildi.¹¹⁵ İngiltere'deki Yahudi nüfusunun yaklaşık olarak yüzde onu 1189-1190 katliamları sırasında öldürüldü.¹¹⁶ Tarihçi Cecil Roth, İngiltere'deki bu katliamları, yukarıda bahsi geçen III. Lateran Konsil'inde alınan Yahudi karşıtı kararlarla birlikte değerlendirir ve bu kararlar için "çırayı tutuşturmak için gerekli olan kıvılcımdı" şeklinde yorumlar.¹¹⁷ Bu katliamlarda bir kısım Yahudi ise "Sünnetsizler" in elinde can vermektense

¹¹¹ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 155-160.

¹¹² Cecil Roth, *A History of the Jews in England* (London: Clarendon Press, 1964), 9.

¹¹³ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 155-160.

¹¹⁴ Ted Booth, "The Massacres of the Jews under Richard I (AD 1189–1190)", *Religions* 12/821 (2021), 7-8.

¹¹⁵ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 155-160.

¹¹⁶ Robert C. Stacey, "Crusades, Martyrdoms, and the Jews of Norman England, 1096-1190" 47 (1999), 233.

¹¹⁷ Roth, *A History of the Jews in England*, 18-19.

birbirlerini öldürerek şehit olmayı tercih ettiler. Yaşanan bu katliamlar ve yağmalamalar sırasında hükümet ve din adamları ise pasif bir tutum gösterdi. Zira Kilisenin Yahudilere olan tavrı çoğunlukla, ya iyimser sayılabilecek pasif bir tutum ya da şartlı bir koruma yönündeydi.¹¹⁸

Aynı dönemde Fransa'da ve Almanya'da da Yahudi düşmanlığı şiddetlendi. Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü alınmasından yaklaşık olarak üç ay sonra yani 29 Ocak 1188'de Almanya'da Yahudi nüfusun çoğunlukta olduğu mahallelere saldırıldı. Sürgün ve ölüm tehdidine karşı İmparator Frederick, Yahudilere saldırıyı yasakladı ve yapanların cezalandırılacağını duyurdu. Yahudilere yönelik bu devamlı saldırılara karşı hükümetin gösterdiği tepki olumlu karşılandı ancak Yahudilerin isteği resmi bir koruma ve tavır yönündeydi.¹¹⁹

Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethine müteakip planlanan III. Haçlı Seferi için ihtiyaç duyulan para "Selahattin Ondalığı" adlı vergiyle önce Fransa'da daha sonra İngiltere ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde toplanmaya başladı. Fransa Kralı Philip, bizzat topladığı bir sinodla Yahudilerden de vergi alınmasını emretti. Ayrıca Haçlı seferlerine katılanların borç tahsilinin ertelenmesi ve faizlerin silinmesine dair de düzenlemeler yaptı.¹²⁰ Yahudiler hâlihazırda haçlı seferlerine katılanlardan faiz almamakla ve borç tahsillerini ertelemekle yükümlü tutulmuştu. Buna bir de "Selahattin Ondalığı" olarak tahsil edilen vergi eklenince Yahudiler doğrudan ya da dolaylı olarak kiliseye katkıda bulunmaya mecbur bırakıldı.¹²¹ İngiltere'de yüzde on oranıyla yaklaşık olarak 70.000 pound değerinde vergi toplandı. Yahudilerden ise yüzde yirmi beş oranında vergi toplanarak ya da zorla alınarak yaklaşık 60.000 pound değerinde gelir elde edildi.¹²²

III. Haçlı Seferi için yola çıkan Alman ordusu, Kral Barbarossa'nın Konya yakınlarındaki Göksu nehrinde boğularak ölmesi sonucunda büyük bir darbe almış oldu. Ordunun büyük çoğunluğu dağıldı, bir kısmı geri dönerken bir kısmı da Tarsus'a yöneldi. Yaşanan bu gelişme yalnızca Alman ordusu için değil tüm harekât için sert

¹¹⁸ Linehan - Nelson, *The Medieval World*, 155-160.

¹¹⁹ Chazan, "Emperor Frederick I, the Third Crusade, and the Jews", 87-89.

¹²⁰ Paris Sinodu için bkz: Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, s. 297.

¹²¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 39-40.

¹²² Roth, *A History of the Jews in England*, 17.

bir kokuşa sebebiyet verdi.¹²³ Diğer yandan İngiltere ve Fransa orduları deniz yoluyla hedefe ulaşmak için antlaştı. Akka şehrini alan Kral Richard elindeki yaklaşık olarak üç bin Müslüman esiri katletti. Müslümanlarla yapılan müzakere kararlarına uymadan yaptığı bu vahşet antlaşma ihtimalini de ortadan kaldırdı ve Kudüs'e yöneldi. Ancak Kudüs'ü almak için yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kaldı. Uzun süren savaş ve kuşatmalar, her iki tarafı da bitkin düşürmüştü. Bunun üzerine Selahaddin Eyyubi ve Richard arasında varılan üç yıllık antlaşma neticesinde Sur, Yafa gibi şehirler haçlılara bırakılarak Kudüs'ün hâkimiyeti Müslümanların elinde kaldı. 1192 yılında yapılan bu antlaşmadan sonra Kral Richard İngiltere'ye geri döndü. Böylece beş yüz binden fazla insanın ölümüyle sonuçlanan III. Haçlı Seferi de kutsal topraklar üzerinde istenilen başarıya ulaşmadan son buldu.¹²⁴

Yaşanan bu gelişme Avrupa'da yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Zira halk, Haçlı seferlerinden bıkmış ve yorgun düşmüştü. Aynı şekilde imparatorlar da bu fikre sıcak bakmadılar. Buna rağmen IV. Haçlı seferi Papa III. Innocent'in yoğun gayretinin bir sonucu olarak itiraz kabul edilmeksizin ilan edildi. Ancak Papanın baskın otoritesine rağmen savaş için beklenen katılım karşılık bulmadı. Bunun üzerine Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın birçok bölgesinde yetkin vaizler, Haçlı seferleri için hummalı bir propagandaya başladılar. Bu vaazlar etkisini kısa sürede gösterdi ve istenilen çoğunluk kutsal bir mücadele için bir araya geldi.¹²⁵ Ancak kutsal toprakları kafirlerin elinden kurtarmak için yola çıkan bu devasa ordu, Venediklilerle anlaşıp önce Hristiyanlara ait Zara şehrine daha sonra da Bizans İmparatorluğunun başkenti üzerine yürüdü.

Bizans imparatorluğu uzun yüzyıllar boyunca kültürel, ekonomik ve dini açıdan Akdeniz havzasının en güçlü devletlerinden biri olarak varlığını sürdürdü. Birçok etnik grubun, hâkim Greko-Roman Hristiyan kültürüyle bir arada yaşamasının etkisi azımsanmayacak derecedeydi.¹²⁶ Bu etnik ve dini gruplardan biri olan Yahudilerin varlığı Hristiyanlığın gelişinden çok daha öncesine dayanıyordu. Yahudiler,

¹²³ Steven Runciman, *A History of the Crusades* (U.S.A: Cambridge University Press, 1987), III/16-17.

¹²⁴ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, III/60-63.

¹²⁵ Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, 162-163.

¹²⁶ Steven B. Bowman, *The Jews of Byzantium, 1204-1453* (U.S.A, 1985), 5.

Hristiyanlık öncesi Roma döneminden itibaren Bizans'ta yaşamışlardı ve halk arasında ticarete söz sahibi bir konumdaydı. Bu bağlamda da hukuki statüleri Batı Latin Avrupa'yla kıyaslandığında kısmen daha iyiydi. Ayrıca Bizans topraklarındaki Yahudiler, IV. Haçlı Seferine kadar Avrupa'ya oranla daha az şiddetle karşılaştı.¹²⁷ Ayrıca Yahudilerin imparatorluk tarihi boyunca yerleşimleri kentseldi ve imparatorluğun önemli ticaret merkezlerinde bulunuyordu. İpek endüstrisindeki rolleri, hekimleri ve tercümanları hem imparatorluk hem de özel sektöre çok ihtiyaç duyulan hizmetleri sağladı. Aynı zamanda, yaşamları ve inançları Hristiyan Bizans'ın kendisini doğrudan soyundan saydığı Kitab-ı Mukaddes ile fiziksel bir sürekliliği temsil ediyordu.¹²⁸ İmparatorluğun belli başlı şehirlerinde ipek işlemeciliği, ticaret, tarım ve kuyumculuk işlerinde önemli bir gelir kaynağı oluşturuyorlardı. Ticarete görece önemli bir sektör oluşturdukları için, ticaret politikaları sonucunda statüleri kısmen daha iyiydi.

Bir diğer yandan bu süreçte Bizans İmparatorluğu sendelemeye başlamış ve taht mücadeleleri imparatorluğu zayıflatmıştı. Nitekim birkaç ay içinde IV. Haçlı Seferi'nin (1203-1204) birbirinden ayrık güçleri tarafından başkent talan edildi. Haçlılar şehri yağmalayıp birçok yeri ateşe verdi. Ortodoks Hristiyanlar, Yahudiler veya Müslümanlar ayrımı gözetilmeksizin önlerine çıkan kim olursa olsun katledildi Savaş patlak verdiğinde Haçlılar, Yahudilerin mülklerine el koyup, mahallelerini yakıp yıktı ve bu durum birkaç ay sonraki soykırımın başlangıcı oldu.¹²⁹

Kutsal toprakları kurtarmak için yola çıkan haçlılar Bizans'ın başkentini talan ettiler. Yalnızca Bizans'ın kadim mirasının yok olmasına ve hala var olan büyük bir uygarlığın ağır bir darbe almasına neden olmadı; aynı zamanda büyük bir siyasi hata olarak haçlıların amacının aksi yönünde sonuçlar doğurdu. Zira bu saldırıdan sonra Doğu Hristiyanlığıyla bir daha asla birleşme söz konusu olmadı. İlerleyen süreç içinde Türklere karşı birleşme girişimleri olsa da Doğu Hristiyanları için bölünme geri dönülemez bir şekilde kesinleşmişti. Aynı şekilde Filistin'deki Haçlılara yardım ulaşmadı. Batı'dan hiçbir silahlı bölük, bir daha Anadolu'yu boydan boya geçme

¹²⁷ Mark R. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages* (U.K: Princeton University Press., 2008), 278-279.

¹²⁸ Bowman, *The Jews of Byzantium, 1204-1453*, 5.

¹²⁹ Joshua Starr, *Romania: The Jewries of the Levant after the Fourth Crusade*. (Paris, 1949), 9-25.

girişiminde bulunamadı.¹³⁰ Ortaya çıkan bu sonuçlar başlangıçta haçlılar tarafından yüzyıllardır süren bölünmeyi sonlandırdıkları şeklinde övgüyle bahsedildi. Papa, Zara şehrine saldırılmasını başta kınadı ve katılanları aforoz etti. Ancak haçlıların durumun gerekli olduğuna dair mektupları üzerine aforozu kaldırdı.¹³¹ Aslında Papa III. Innocent yapılan vahşete her ne kadar kızsada Doğu Roma Kilisesinin, Latin hakimiyeti altına girmesi uzun yıllardır arzu edilen bir sonuçtu. Lakin Papa için bundan daha önemlisi, kendi otoritesi göz ardı edilerek İstanbul’da ondan bağımsız kararların alınmasıydı.¹³² Papa mevcut duruma olan öfkesini ifade etmek ve haçlıları kınamak için vekili Peter’e mektup yazdı. Bu hareketin başarısız sonuçları ve yeni bir Haçlı seferi için gerekli olan maliyet ve donanım desteğinin önemi kavrayarak yeni bir Haçlı seferine hazırlanmaya başladı. Bunun yanı sıra kilise otoritesini güçlendirmek ve Hristiyan dünyasının daha öncelikli sorunlarını çözmek için bir dizi yeni kararlar alarak harekete geçti.¹³³

1.3. Papa III. Innocent ve Yahudiler

Papa III. Innocent (1161-1216), 1198 yılında 37 yaşında Papa seçilerek Kilise tarihinin en genç Papaları arasındaki yerini aldı. İtalya doğumlu Papa, Romanın asil ailelerinden birine mensup olup erken yaşlarda kendisini kiliseye adadı. Kilise hukuku ve tarihi, ilahiyat, siyaset, manastır hayatına dair birçok konuda iyi bir eğitim aldı.¹³⁴ 27 yaşındayken Papa III. Clement tarafından diyakoz olarak tayin edildi. Kardinal olduktan sonra pek çok dinî çalışmaya öncülük etti. Papa III. Celestine (1106-1198) vefat ettikten sonra, Papalık makamına oturdu. Seçim sırasında 37 yaşında olduğu için çok genç olduğu yönünde itirazlarla karşılaştı. Ancak nihayetinde iyi eğitilmiş Innocent, 8 Ocak 1198 yılında Papa olarak görevine başladı.¹³⁵

1198-1216 yılları arasında Papalık görevini üstlenen III. Innocent, yaptıkları ve uyguladığı kararlarla tüm Avrupa’yı etkiledi. Kilisenin dinî otorite olarak dünyevi

¹³⁰ Runciman, *A History of the Crusades*, 1987, III/101 -102.

¹³¹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 171-172.

¹³² Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 183.

¹³³ Bird Jessalynn vd. (ed.), *Crusade and Christendom: Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291* (U.S.A: University of Pennsylvania Press, 2013), 66.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: John C. Moore (ed.), *Pope Innocent III and his World* (U.S.A: Routledge, 2016), 3-25.

¹³⁵ James M. Powell (ed.), *The Deeds of Pope Innocent III*. (U.S.A: CUA Press, 2004), 4-5.

otoritenin de üstünde olduğunu ve bu sebeple her türlü laik meseleye müdahil olma yetkisini kendinde haiz gören bir anlayış getirdi. Nitekim Papa'ya göre "günahın" yargılanması ve kim işlerse işlesin yargı yetkisi kiliseye aittir.¹³⁶ Papalık kurumunun, dinî ve dünyevi otoritenin üstünde olduğunu iddia eden Papa, kendisini "İsa'nın vekili, Petrus'un Halefi" olarak en üst otorite diye telakki etti. Papalığı süresince pek çok konuda getirdiği yenilikler ve yaklaşımlar, onun aynı zamanda Orta Çağ'ın en güçlü karizmatik lideri olarak tasvir edilmesini sağladı.¹³⁷ 1204 ila 1209 yılları arasında Papa III. Innocent'ı yakından tanıyan bir yazarın kaleme aldığı "Gesta Innocentii III" adlı biyografik eser Papanın üç yargı yetki alanı olduğundan bahseder. Dünyevi/laik yargı yetkisi, uhrevi yargı yetkisi ve karma yargı yetkisi şeklinde sınıflandırır. Dolayısıyla Papa ister dünyevi ister uhrevi bir mesele olsun her durumda kendini yetkin görüp müdahale etme hakkına sahipti.¹³⁸ Bu anlayıştan hareketle sadece Papalık Devletlerinde değil, tüm İtalya, Fransa, İngiltere, İspanya, Portekiz ve özellikle Kutsal Roma İmparatorluğu'nda siyasete aktif olarak katıldı. Hedeflerine ulaşmak için aforoz ve yasaklar gibi manevi silahları bütün bir ülke için kullanmaktan çekinmedi. Haçlı seferlerini güçlü bir şekilde destekledi, tarihte oldukça önemli sonuçlara sebebiyet veren seferlerden birini onayladı ve diğerini planladı.¹³⁹

Papa III Innocent tarihte önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Kiliseyi yönetti. Haçlı seferleri sonucunda Batı Doğu'yu tanımış, feodal yapı yerini yeni bir sosyo-ekonomik düzene bırakmış, kilise dışında yorumlar geliştiren dinî grupların oluşturduğu heretik mezhepler yayılmış, entelektüel anlamda Arapça çeviriler Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Dolayısıyla Kilise ve gündelik hayat arasındaki ilişki yeni bir form kazanmış, bu yeni dengeler Kilise otoritesini sarsmıştır. III. Innocent, 1198 yılında göreve başladığı tarihten itibaren Kilise hukuku ve Kilisenin üstünlüğü, yönetimsel ve ahlaki reformlar, heretik grupların yok edilmesi gibi konularda çok önemli değişiklikler yaptı.¹⁴⁰

¹³⁶ Alev Alatlı, *Batıya Yön Veren Metinler Kökleri/Orta Çağlar (-- 1350)* (İstanbul: Kapadokya MYÖ Yayınları, 2010), I/328.

¹³⁷ Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 108.

¹³⁸ Powell, *The Deeds of Pope Innocent III*, 27.

¹³⁹ Joseph F. Kelly, *The Ecumenical Councils of the Catholic Church: A History*, U.S.A.: Liturgical Press, 2009, s. 103-106.

¹⁴⁰ Ağaoğulları - Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 204-222.

Papa III. Innocent'ın dünyevi ya da dinî lider olarak izlediği politikalarına yönelik birçok tarihçinin farklı görüşleri vardır. Bir kısmı onu yalnızca dinî ve uhrevi endişeleri olan Kilise odaklı bir Papa olarak tanımlarken bir kısmı onu laik otoritenin hâkimi olarak telakki eder. Ancak çoğunluğa göre Innocent dünyevi otoriteyi kontrol altına alarak Papanın birleştirici gücü altında, Hristiyan aleminde siyasi bir birlik oluşturmayı hedeflemişti. Bu birliğin temel saiki ise Katolik inancının savunulması ve yayılmasını sağlamaktı.¹⁴¹ Görevinin ilk yıllarını geride bırakan, zamanla artık çok da genç olmayan, daha deneyimli, kendinden ve yapabileceklerinden emin olan Papa III. Innocent, öncekinden çok daha yetkin bir güce dönüştü. Nitekim kilise/devlet konularındaki tüm önemli kararnameleri Papalığının ilk yarısında yayınladı. Papanın kararlılığına ve gücüne örnek olarak 1208 yılında Canterbury başpiskoposluğu konusunda İngiltere Kralı John ile yaşadığı anlaşmazlığı, *enterdi*¹⁴² uygulayarak sonlandırması güzel bir örnektir.¹⁴³ Papa Innocent'ın laik otoritelerle yaşadığı bu anlaşmazlıklara binen ilk yaptığı işlerden biri, kilise otoritesini sağlamlaştırmak oldu. Ona göre “İsa'nın Vekili, Petrus'un Halefi” olarak tanımladığı Papanın yetki alanı sınırsızdır. Kilise laik otoritenin üstündedir ve ona hükmetme hakkına haizdir. Bu düşüncesini şu benzetmeyle ifade etmektedir:

“Evrenin yaratıcısı Tanrının cennetin semasına iki büyük ışık yaydığı gibi... Evrensel kilisenin semasınada iki büyük yüksek mevki yerleştirdi... Bu iki yüksek mevki Papalık otoritesi ve kraliyet gücüdür. Ve tamda ayın ışığını güneşten aldığı ve onun güneşe bağlı ve ondan aşağı olduğu gibi... Kraliyet gücü de görkemini ve saygınlığını Papalık otoritesinden alır.”¹⁴⁴

Papa VII. Gregorius'un kapsamını genişlettiği ruhani ve dünyevi yetki sınırlarını ve aradaki dengeyi tanımlayan “İki Kılıç Kuramı”¹⁴⁵, Papa III. Innocent döneminde doruk

¹⁴¹ James M. Powell (ed.), *Innocent III: Vicar of Christ or Lord of the World?* (U.S.A: CUA Press, 1994), 7-10.

¹⁴² Enterdi: Orta Çağda kilise hukukuna göre birey, grup ya da bir bölgenin tüm kilise hizmetlerinden mahrum bırakılmasıdır. Bkz. <https://www.britannica.com/topic/interdict-law>, (23.04.2022).

¹⁴³ John C. Moore, *Pope Innocent 3rd 1160/61-1216: To Root Up and to Plant* (Brill Publisher, 2003), 47/191-193.

¹⁴⁴ Harold Lamb, *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*, 228.

¹⁴⁵ İki Kılıç Kuramı: Papa I. Geladius'a(492-496) atfedilen dini ve dünyevi otorite arasındaki ayrımı açıklayan kurama denir. Bkz: James A. Keim, “Liberty, Dominion, and the Two Swords: On the Origins of Western Political Theology (180-398)”, *Perspectives on Political Science* 29/4 (2000), 241-242.

noktasına ulaştı. Papa Innocent, haçlı seferleri, konsil kararları ve resmi mektuplarında sık sık bu kurama atıfta bulunarak, iki kılıç kuramını daha üst bir noktaya taşıdı:

“Prensler dünyada iktidar sahibidir, Papazlar ise ruh üzerinde. Ruh bedenden ne kadar daha değerli ise, Papalık da monarşiden o kadar daha değerlidir... Hiçbir kral, İsa'nın vekiline kendini adayarak hizmet etmediği sürece doğru bir hükümranlık süremez.”¹⁴⁶

Papa III. Innocent'in kilise reformu ve kilise hukukuna dair düzenlemelerinin yanı sıra dikkat çeken bir diğer özelliği Yahudilere yönelik aldığı kararlardır. Hristiyan-Yahudi ilişkilerini asgari düzeyde tutmak isteyen Papa, bu konuda bir dizi karar almıştır. Orta Çağ'ın en güçlü ve karizmatik Papası kabul edilen III. Innocent, Antisemitizmin artmasına neden olmakla eleştirilmiştir.¹⁴⁷ Bir başka ifadeyle III.Innocent'in Papalık süreci, Yahudilere yönelik kilise hukukunun katılaştırılmasına ve antisemitist söylemlerin şiddetlenmesine neden olmuştur. Papanın görev süresi, Avrupa Yahudilerinin bir daha toparlanmayacak şekilde durumunun kötüleşmesine yol açmıştır.¹⁴⁸ Çünkü Papa, kilisenin Yahudilerle ilgili var olan endişelerine farklı yorumlar ve çözümler getirdi. Bu yüzyıla kadar Yahudiler, teolojik bir tehdit olarak görülürken, Papa Innocent ile birlikte fiziksel, ontolojik bir tehdit olarak görülmeye başlandı.¹⁴⁹

Geleneksel Hristiyanlık, Yahudileri, Hz. İsa'nın ölümünden sorumlu tutmuş ve onları bu günahlarından dolayı alt sınıf, küçük görülen bir dinî kimlikle tanımlamıştır. Buna ek olarak da varlıklarının devamına, Hz. İsa'nın ikinci gelişinden önce iman edecekleri yönünde bir inançla izin vermişlerdir. 12. yüzyıla gelindiğinde ise, Yahudiler ekonomide etkin bir gruba dönüştü. Pek çok ticari faaliyetten kısıtlanınca tefecilik yapmaya başladılar. Papa Innocent göreve geldiğinde, Yahudilerin uyguladıkları yıllık faiz oranları yaklaşık olarak yüzde altmış beş civarındaydı. Dolayısıyla gelirleri artan Yahudiler mülk edinme, arsa kiralama ve Hristiyan hizmetli çalıştırma gibi noktalarda dikkat çekmeye başladı. Bu durumdan rahatsızlığını birçok resmi mektubunda dile

¹⁴⁶ Ağaoğulları - Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 201-202.

¹⁴⁷ John Tolan, “Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews”, *Jews and Christians in thirteenth-century France* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 139-149.

¹⁴⁸ Moore, *Pope Innocent III and his World*, 188.

¹⁴⁹ Moore, *Pope Innocent III and his World*, 187-204.

getiren Innocent, din görevlileri başta olmak üzere laik otoritelere bu rahatsızlığını sert bir üslupla bildirdi.¹⁵⁰

Yahudilerin, can, mal ve din güvenliğini istenmeyen ihlallerden korumak için yayımlanan Constitutio pro Judeis ya da diğer adıyla Sicut Judaeis adlı Papalık bildirisini, daha önce de bahsedildiği gibi Orta Çağ boyunca pek çok farklı Papa tarafından çeşitli tehlikeler sebebiyle birkaç kez yayınlandı. Papa III. Innocent da 1199 yılında bu bildiriye yayınladı. Ancak diğer Papalardan farklı olarak Innocent bu bildiriye görev süresi boyunca yalnızca bir kez yayınladı. Bir de tarihi tam olarak bilinmeyen 1215-1217 yılları arasında yazılan, haçlıların Yahudilere zarar vermemesini emreden kısa bir mektubu vardır. Bu ikisi dışında herhangi bir koruma emri örneği yoktur.¹⁵¹ Papa Innocent, yayınladığı bu tek bu koruma bildirisine de iki ek açıklama ekleyerek, bildirinin tonunu ve Yahudilere tavrını sertleştirdi. Bildirinin girişinde:

“Birçok açıdan Yahudilerin inançsızlığı kınanması gerekirken, onlar aracılığıyla inancımızın doğruluğunu ortaya koyduğumuz için, Yahudiler, inananlar tarafından acı bir şekilde ezilmemelidirler.”¹⁵²

Bildirinin devamında Papa III. Innocent, kilise korumasının kapsamını şöyle ifade eder:

“Hiçbir Hristiyan’ın, isteksiz oldukları ve reddettikleri sürece onları(Yahudileri) vaftiz olmaya zorlamak için şiddet kullanmayacak, ancak onlardan herhangi biri kendi özgür iradesiyle Hristiyanlar arasına sığınursa(...) imanı iyice belli olduktan sonra, kendisi hiçbir iftiraya maruz bırakmadan Hristiyanlaştırılacaktır(...) Ayrıca, ülkenin otoritesinin kararı olmaksızın, hiçbir Hristiyan, canlarını yaralamaya, (onları) öldürmeye veya paralarını çalmaya veya yaşadıkları yerde şimdiye kadar sahip oldukları iyi adetleri değiştirmeye cüret edemez. Ayrıca, bayramlarını kutlarken, hiç kimse onları sopa veya taşla rahatsız etmeyecek ve eski zamanlardan beri yapmaya alıştikları dışında hiçbirinden zorla hizmet talep etmeyecektir. Kötü adamların bu konulardaki kötülüğüne ve açgözlülüğüne karşı, hiç kimsenin Yahudilerin mezarlığına saygısızlık etmeye veya onları küçültmeye (...) cüret etmemesini emrediyoruz. Bununla birlikte, herhangi biri, bu kararnamenin içeriğini öğrendikten sonra, ona karşı hareket etmeye cüret etmemelidir (...) Aksi

¹⁵⁰ Moore, *Pope Innocent 3rd 1160/61-1216: To Root Up and to Plant*, 47/141.

¹⁵¹ Moore, *Pope Innocent III and his World*, 189.

¹⁵² John Tolan, “Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews”, 141; Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 107-109.

takdirde onurunu ve makamını kaybedecek veya aforoz cezasına çarptırılacaktır."¹⁵³

Papa III. Innocent bildirisinin sonuna ise geleneksel ifadelerden farklı olarak şu kısmı ekler ve korumayı şartlı bir sonuca bağlar:

*"Bununla birlikte bu koruma, yalnızca Hristiyan inancını yıkmak için hiçbir art niyeti/planı olmadığını varsaydıklarımız için geçerlidir."*¹⁵⁴

Bu ifade, bazı Yahudilerin Hristiyanlığa yönelik komplo kurdukları iddiasını ve onlara yönelik herhangi bir şiddet durumunda kilise korumasının olmayacağını göstermektedir.¹⁵⁵ Koruma bildirisi, 13. yüzyıl boyunca haçlılar, ayin cinayeti suçlamaları, asiller ve soyluların borçlarını ödeyemediği vakitlerde laik otoritenin gücü ile Yahudilere saldırması gibi pek çok farklı konu sebebiyle yinelenmiştir. Ancak bu koruma, Yahudilerin can ve mal güvenliği ile ibadet etme hakkını asgari düzeyde korumayı vaat ederken, bu sınırlı koruma da yeterince başarılı olmamıştır. Zira bir yandan onları Tanrının katili ve düşmanları diye tanımlayıp bir yandan yine dinî sebeplerle onları koruma fikri anlamsız kalmıştır. Buna bir de Papaların bu konuda hiçbir çaba göstermemesi de eklenince koruma bildirisi işlevsiz hale gelmiştir. Nitekim Papalar mektuplarında koruma talebini yinelerken ricada bulunup, Yahudiler aleyhine konularda ise emir ve hatta tehdit dilini kullanmıştır.¹⁵⁶

Papanın yukarıda bahsi geçen Yahudi politikasına ve antisemitist söylemlerine örnek olarak, Fransa Kralı Philip Augustus'a yazdığı mektup verilebilir. 16 Ocak 1205 yılında yayımlanan "Etsi non displiceat Domino" adlı bu mektup hem Papanın Yahudi politikasını anlamak hem de laik otorite ile ilişkisini anlamak açısından dikkate değerdir. Mektup genel olarak Fransa'da yaşayan Yahudilerin küstahlığından, tefecilik yoluyla elde ettikleri gelirden ve kilise mallarının gasp edilmesinden, Hristiyan hizmetli çalıştırmalarından, Hristiyanları öldürdüklerinden, kiliselerden büyük sinagoglar inşa etmelerinden duyduğu rahatsızlığı şu ifadelerle aktarır:

"(...) Fransız Krallığındaki Yahudiler o kadar küstahlaştılar ki, yalnızca tefecilik değil, tefecilik yoluyla zorla aldıkları kilise mallarını ve Hristiyanların mallarını ele geçirdiler (...) Ayrıca, Lateran Konsili'nde Yahudilerin ne çocuk

¹⁵³ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 93-95.

¹⁵⁴ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 95.

¹⁵⁵ Tolan, "Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews", 141.

¹⁵⁶ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 77-82.

yetiştirme bahanesiyle, ne ev hizmeti için ne de başka herhangi bir nedenle evlerinde Hristiyan hizmetçi bulundurmalarına izin verilmediği, yaşamaya cüret eden Hristiyanların(...) aforoz edilecekleri emredilmişti. Buna rağmen Hristiyan hizmetçileri ve hemşireleri bulundurmaktan çekinmiyorlar, onlarla zaman zaman (...) iğrenç işler yapıyorlar.

Ayrıca, aynı Konsil ikisi arasında çıkan davalarda, tanık olarak Yahudileri, Hristiyanlara tercih edenin aforoz edilmesi gerektiğine hükmedilmiş olmasına rağmen, bugüne kadar tercih hakkı kendilerine tanınmıştır (...),(...) Kilise yakınlarında kiliseden çok daha yüksek yeni bir sinagog inşa ettiler. Orada Yahudi ayinlerini (...) önceden olduğu gibi alçak sesle değil, geleneklerine uygun olarak büyük bir haykırıyla kutlarlar; dolayısıyla o kilisede ilahi hizmetlerini engellemekten çekinmezler.

Daha da kötüsü, Tanrı'ya inkâr ederek, (Hristiyanların) Yahudi halkı tarafından asılan bir köylüye inandıklarını söyleyerek alenen Hristiyanları aşağılıyorlar. Ayrıca Kutsal Cuma günü Yahudiler, eski adetlerin aksine, alenen kasabalar ve sokaklar üzerinde bir o yana bir bu yana koşuştururlar ve her yerde, adetleri olduğu gibi, Çarmıha Gerilmiş Olan'a taptıkları için Hristiyanlarla alay ediyorlar ve onları ibadetlerinden alıkoymaya çalışıyorlar. Yahudilerin kapıları da gece yarısı hırsızlara açıktır (...) Yahudiler kraliyet sabrını kötüye kullanıyorlar ve Hristiyanlar arasında yaşamaya devam ettiklerinde, Hristiyan ev sahiplerini gizlice öldürmek için her kötü fırsatı değerlendiriyorlar. Bu nedenle, son zamanlarda, bir alimin tuvaletlerinde öldürülmüş olarak bulunduğu bildirildi.

Bu nedenle, onlar aracılığıyla Tanrı'ya küfredilmesin diye ve Hristiyan özgürlüğü, Yahudi köleliğinden daha az olmasın diye, Majestelerini Tanrı adına uyarıyoruz (...) Ayrıca, onlara karşı daha sert bir şekilde (...) dönmelisiniz ki, bazılarının cezası herkes için bir korku kaynağı olsun (...) Kuzuları yıkmak için kuzu kılığındaki kurtlara (...) izin vermeyin."¹⁵⁷

Metinde geçen ifadede görüldüğü üzere Papa, Fransa Kralına yazdığı mektubun sonunda kralı örtük bir şekilde uyarır ve Yahudileri küfürlerinden dolayı cezalandırmasını öğütler. Yine bu mektupta Papa, Yahudilerin, Hristiyan inançları ve kutsal günleriyle alay ettiklerini söyler. Bu küstahlıklarının cezalandırılmasını ister. Yahudilerin ellerindeki yazılı belgeye rağmen Hristiyanların tanıklığının yeterli olması konusunda ısrarcı olur. Ayrıca Yahudilerin geleneksel olarak yaptığı yüksek sesle ibadeti yasaklar. Yahudileri, münferit bir vakayı örnek göstererek, Hristiyanları öldürmeye hazır oldukları şekilde bir genellemeyle, cinayet ile suçlar. Yine onları hırsız olmakla ya da hırsızlarla iş birliği yapmakla suçlar. Bir başka dikkat çeken nokta bu mektubun girişinde Papa III. Innocent, Yahudiler için Eski Ahidin Tekvin bölümündeki Yaratılış bahsinde geçen Hz. İbrahim'in iki oğlu İsmail ve İshak benzetmesini yapar. Hristiyanlar hür kadının (Sara) oğlu İshak, Yahudiler ise köle

¹⁵⁷ Metnin Latince ve İngilizce transkripti için bkz: Solomon Grayzel, *The Church and The Jews In The XIIIth Century*, 105-107.

kadının (Hacer) oğlu İsmail olarak tasvir edilir. Dolayısıyla Yahudilerin köleliği ebedi, sonsuz bir köleliktir.¹⁵⁸

Bir diğer mektup 15 Temmuz 1205 tarihinde Paris ve Sens piskoposlarına gönderilen “Etsi Iudeos” adlı mektuptur. Papa mektupta şu ifadeleri kullanır:

“Hristiyan dindarlığı, kendi suçları nedeniyle, Rab'bi çarmıha gerdikleri için, ebedi köleliğe mahkûm edilen Yahudileri kabul ederken, kendi peygamberleri O'nun İsrail'i kurtarmak için bedende geleceğini bildirirken, hainlikleri nedeniyle, Katolik inancına zulmeden ve Yahudilerin çarmıha gerdikleri Mesih'e inanmayan Sarazenler dahi, Yahudilere tahammül edemezken ve hatta onları topraklarından kovmuşken, (Hristiyan dindarlığı) onların Hristiyanlar arasında yaşamalarına izin verir.(...)Bu sebeple Yahudiler bize nankörlük etmemelidir.(...) Yine de yakınlığımıza merhametle kabul edilirken, ortak atasözüne uygun olarak, ev sahiplerine vermeye alıştıkları cezayla bizi tehdit ederler: “Cebindeki fare gibi, belindeki yılan gibi, göğsündeki ateş gibi.”

Çünkü prenslerin nezaketiyle topraklarına kabul edilen Yahudilerin o kadar küstah olduklarını duyduk ki, Hristiyan İnancına dizginsiz hakaretler yağdırmak, sadece söylenmesi değil, akılda tutulması bile iğrenç bir hakarettir. Böylece, Rab'bin Dirilişi (Paskalya) gününde, Yahudilerin çocukları için hemşirelik yapan Hristiyan kadınlar, İsa Mesih'in vücudunu ve kanını aldıkları zaman, Yahudiler bu kadınlara yeniden emzirmeden üç gün boyunca sütlerini tuvalete döktürürler. Ayrıca, Katolik inancına karşı başka tiksindirici ve duyulmamış şeyler yaparlar, bunun sonucunda da müminler, Yahudilerin inancımıza zarar verecek işler yapmalarına izin verdikleri ve cezasız bıraktıkları için Allah'ın gazabına uğrayacaklarından korkmalıdır.

(...) özgür bir kadının çocukları bir kölenin çocuklarına hizmetçi olmasınlar diye gelecekte sütanne ya da başka türden Hristiyan hizmetçilere sahip olmalarını daha katı bir şekilde yasaklıyoruz. Kötü bir şekilde komplo kurarak öldürdükleri Tanrı tarafından reddedilmiş köleler olarak, tam da bu eylemin etkisiyle kendilerini, Mesih'in ölümünün onları köleleştirirken, özgür kıldığı kişilerin (Hristiyanların) köleleri olarak tanıyacaklardır. (...)Çünkü (Yahudiler)fare gibi kemirmeye, yılan gibi ısırma başlar başlamaz, koynunda tuttuğu ateşi yakmasından korkulabilir. Bahsi geçen kralı ve diğerlerini bu yönde uyarmak için acele edilmesini, bundan böyle hain Yahudilerin bu konuda ısrar etmemesi için bizim adımıza en gayretli bir şekilde onlara üstün gelmesini emrediyoruz. Böylece herhangi bir şekilde küstahlaşmaya cesaret edemeyip, ancak kölelik korkusuyla her zaman suçluluklarının çekingenliğini gösterecek ve Hristiyan İnancının onuruna saygı duyacaktır. (...) Eğer Yahudiler Hristiyan sütanneleri ve hizmetçileri gerçekten görevden almazlarsa, size bölgedeki herhangi bir Hristiyan'ı aforoz cezası altında onlarla herhangi bir ticari ilişkiye girmesini yasaklama yetkimizi veriyoruz.”¹⁵⁹

Bu mektupta da ilk mektupla benzer konulardan bahseden Papa, Hristiyan hizmetlilerin Yahudiler için çalışmasından bahsediyor. Bu meselenin III. Lateran Konsil'i ile yasaklandığını hatırlatıyor. Yahudiler Hristiyan hizmetli çalıştırmaya

¹⁵⁸ Tolan, “Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews”, 143.

¹⁵⁹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 115-117.

devam etse dahi, bu işi yapmaya devam eden Hristiyanların aforoz edilmesini emrediyor. Buna ek olarak Papa, yasağın gerekliliğini ilginç bir iddiada bulunarak örneklendirir. Papaya göre Yahudiler, çocuklarına bakan Hristiyan sütannelerin sütünü *Evharistiya*¹⁶⁰ ayinine katıldıkları için üç gün boyunca tuvalete zorla dökmektedirler. Papa bu mektubunda Yahudilerin hainliğini o dönemde yaygın olan bir atasözü ile “cepteki fare, beldeki yılan, göğüsteki ateş” olarak tanımlar. Mektubunu bu hayvan imgesine vurgu yaparak bitirir ve onları ellerine fırsat geçen ilk anda Hristiyanlara zarar verecek birer düşman olarak tanımlar.¹⁶¹

Üçüncü mektup ise 17 Ocak 1208 yılında Nevers Kontu Herve’ye yazılan “Ut esset Cain” adlı mektuptur. Papa üçüncü mektupta da aynı konuları farklı örneklerle aktarır. Bu mektupta öne çıkan ve Papayı en çok rahatsız eden konu Yahudilerin tefecilik faaliyetidir. Bu yolla Hristiyanlara büyük zararlar verildiği ve buna müsaade edilmemesini salık verir. Yetimlerin ve kimsesiz kadınların mallarının elinden alındığı, borcunu ödeyemeyen Hristiyanların hapse girdiği, kilise mallarının ve mukaddes eşyaların kafirlerin eline düştüğünü yazar. Tıpkı Fransa Kralına yazdığı mektupta olduğu gibi yine bu mektupta da Yahudilerin günlük faaliyetlerine atıfta bulunarak bu duruma karşı bir an önce tedbir alınmasını emreder. Çünkü Papaya göre Yahudiler, Koşer¹⁶² kurallarına uygun olarak kestikleri hayvanların kendileri için yenmeyen kısımlarını Hristiyanlara satmaktadır. Aynı şekilde Yahudi kadınların Hristiyan çocukların beslenmesi için süt satmalarını da uygunsuz bulur. Yahudilerin sattığı şarap konusunda da Papa rahatsızlığını dile getirir. Çünkü Yahudiler kendileri için kaliteli olanı ayırıp düşük kalitedeki şarapları onlara satmaktadır. Ve bu şaraplar Evharistiya ayininde kullanılarak kutsanır. Tüm bu uygulamalar Tanrının Hristiyanları, Yahudilerden üstün kıldığı hiyerarşiyi altüst ettiği için yasaklanmalıdır. Bu şekilde Yahudiler kendilerini gerçek inananlardan üstün görerek küstahlaştılar.

¹⁶⁰ Evharistiya, Komünyon ya da Rabb’in Sofrası, Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın havarileriyle yediği son akşam yemeğinin anıldığı ayindir. Mezhepler arasında bu ayine yüklenen anlamlarda farklılıklar vardır. Bkz. Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Emin Yayınları, 2012), 113-118.

¹⁶¹ John Toland, “Of Miltrank and Blood: Innocent III and the Jews”, 146.

¹⁶² Yahudilikte herhangi bir nesnenin dini açıdan uygun olması demektir. Daha dar anlamda ise tüketilmesi uygun olan gıdalarla ilgili kurallar olarak tanımlanır. Bkz. <https://www.britannica.com/topic/kosher>. (03.05.2022).

Papa bu uygulamalara kınamadan etkili bir çözüm bulmak ve caydırıcı olmak için buna benzer pek çok farklı mektup yazmıştır.¹⁶³

Bahsi geçen mektupların yazılmasındaki itki, Fransa halkından Yahudilerin yüksek faiz oranlarıyla ilgili şikayetlerin artmasıydı. Fransa'daki prensler ve kontlar Yahudilerin elde ettiği gelirlere yüksek oranda vergi aldıkları için faiz oranlarındaki artışa göz yumdu. Oysa kraliyet sınırlarındaki tüm Yahudilere yaptırım uygulayan, yıllık faiz oranlarının yüzde kırk üç ile sınırlandırılmasına, Yahudi kredilerinin kayıtlarının tutulmasına, bileşik faizin yasaklanmasına, kredi teminatı için dini mülklerin kullanılmasının yasaklanmasına dair kraliyet kararnamesi yayınlanmıştı. Prensler bu yolla elde ettikleri gelirden vazgeçmediği için kararnameye uymayan Yahudilere karşı bir yaptırım uygulamadı. Gelen şikayetler üzerine, bu kararnameye uymayan Nevers Kontuna sert bir dille yazdığı üçüncü mektup, Papa III. Innocent'ın Yahudilere karşı genel tutumunu kötüleştirmiştir.¹⁶⁴

Dikkat çeken bir başka nokta ise Papanın, Yahudilere karşı olması gereken tutumu teolojik olarak açıklamasıdır. Papa Innocent, Yahudilerin teolojik statülerini pek çok dini argümanla birleştirerek Hristiyan dünyasındaki varlıklarını ve konumlarını metaforlarla izah etmiştir. Yahudiler Hz. İsa'yı çarpmışa geldikleri için suçludurlar ve bu durum onları ebedi köleliğe mahkûm etmiştir. Üçüncü mektubu "Ut esset Cain"de giriş cümlesi olarak Yahudileri Kabil'e benzetir. Daimî sürgünleri onlara suçlarını hatırlatır. Tanrının Kabil'i öldürmediği gibi onlar da öldürülmemeli ancak bu suçlarının bir gereği olarak ebedi köle statüsünde kalmalıdır.¹⁶⁵

Bir diğer dikkat çeken benzetme Papanın Hristiyanları istenilen, sevilen gelin olarak tasvir etmesidir. Buna karşın Yahudiler ise reddedilen, istenmeyen gelindir. Bu ilişki sinagog ve kilise için de geçerlidir. Sinagoglar köle Hacer gibidir ve kiliseye ait mallar ve değerli eşyalar yalnızca Tanrının sevgili kilisesinin çocuklarına aittir. Papaya göre Tanrı, Yahudilerin Hristiyan egemenliği altında yaşamasını murat etmiştir. Dolayısıyla Papa Innocent, Hristiyan kralları, Tanrının bu isteğine uygun olarak,

¹⁶³ Tolan, "Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews", 144; Metnin İngilizce transkripti için bkz: Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 127-131.

¹⁶⁴ Moore, *Pope Innocent 3rd 1160/61-1216: To Root Up and to Plant*, 47/145-146.

¹⁶⁵ Metnin Latince ve İngilizce transkripti için bkz: Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 127-131.

Yahudilerin bu aşağılık konumlarından kafalarını kaldırmaya cesaret etmelerini engellemek için tüm güçlerini kullanmaya davet eder.¹⁶⁶ Bu dini argümanlarını açıklarken kutsal metninden alıntı yapar. Matta 27:25'te "O'nun kanı, bizim ve çocuklarımızın ellerindedir" ifadesini üç mektuptan ikisinde dile getirir. Yahudilerin suçu ebedi olduğundan cezaları da ebedi olmak zorundadır.

Papanın mektuplarında bir diğer önemli husus Papanın kullandığı dildir. Çizdiği tablo oldukça karamsar ve Hristiyanlık açısından kabul edilemez bir durumdur. Yetimler ve öksüzlerin gasp edilen mallarından, kutsal eşyaların Yahudilerin eline geçmesinden, hizmetçilere uygulanan aşağılık muameleden, Yahudi tanıkların tercih edilmesinden bahsederken, Papa örnekleri geneller ve Tanrının koyduğu dengelerin bozulduğunu savunur. Papa Innocent'in bahsettiği birçok konu selefleri tarafından dile getirilen ve yasaklanan konulardı. Koşer kurallarına uymayan yiyeceklerin satın alınması, hizmetli olarak çalışılması gibi konular zaten Kilise gündeminde zaman zaman yer edinmişti. Ancak Papa Innocent, Yahudilerle her türlü ilişkiyi çok daha katı bir tutumla korkunç bir hata olarak tanımladı.¹⁶⁷

Papanın yazdığı üç mektup da mevzubahis durumdan duyduğu hoşnutsuzluğun bir sonucudur. Bahsi geçen mektuplar dışında da yaklaşık olarak otuz mektubunda daha Yahudilere benzer suçlar atfedip bu konuda hem laik otoriteleri hem de din adamlarını üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye davet eder. Fransa'daki en üst laik otorite olan krala ve ayrıca Nevers Kontluğuna Yahudilerin küstahlığı ile ilgili mektupları ve Paris ve Sens piskoposlarına da yasal yetkileri olmamasına rağmen dinî anlamda yaptırım uygulama yetkisi veren mektupları öğütten öte üstü kapalı bir uyarıdır. Papa hem laik otoritenin hem de dinî otoritenin yetkisini aynı hedef üzerinde toplamaya çalışmıştır. Yasal yönden yaptırım gücüne sahip laik otoritenin, Papanın istek ve emirlerine itaat etmelerini talep eden Papa, onlara, dünyevi menfaatler için uhrevi sorumluluklarını yerine getirmediklerini kapalı bir üslupla hatırlatmaktadır. Zira Papanın amacı, Yahudilerin tefecilik, Hristiyan hizmetli çalıştırma, kamuya sattıkları ürünler ötesinde bu yolla toplum içinde elde ettikleri refahı ve statüyü sonlandırmaktır. Bu yaptırımların arkasında yatan bir diğer temel sebep, Kilisenin Yahudilerin biriken

¹⁶⁶ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 10.

¹⁶⁷ Tolan, "Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews", 139-149.

bu servetle Tanrının onları mahkûm ettiği konumu unutup, Hristiyan egemenliğini ele geçirmeleri korkusudur. Nitekim bu mektuplarla istediği çözüme ulaşamayan Papa, mevzubahis meseleleri, toplayacağı IV. Lateran Konsili ile kanunlaştırmış ve çok daha sert önlemler almıştır. Dolayısıyla, Kilisenin Yahudilere karşı tutumunun kaynağı ne olursa olsun, Kilisenin bunu dinî farklılığa dayandırmaya çalışması, laik güçlere, Yahudi tebaalarına uygulanan her türlü muamele için geçerli bir mazeret sağladığı açıktır.¹⁶⁸

2. IV. LATERAN KONSİLİ (1215)

IV. Lateran Konsil'inin toplanması fikri, III. Lateran Konsil'inde belirlenen birçok meselenin halledilememesinden kaynaklıydı. Özellikle de yaklaşan Müslüman tehlikesi ve 1187 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından alınan kutsal toprakların kurtarılması gerekiyordu. Bu bağlamda IV. Lateran Konsil'i, 1215 yılında, 11-30 Kasım tarihleri arasında, Lateran sarayında, Roma'da büyük bir katılımı gerçekleştirildi. Bu konsil yaklaşık olarak sekiz yüzyıl önce toplanan Kadıköy Konsil'inden bu yana toplanan en büyük konsildi.¹⁶⁹ Papa III. Innocent, ilk olarak 1213 yılında "Vineam Domini" adlı mektubuyla çağrısını yaptığı bu konsile ekümenik konsillerden sonraki en yüksek katılım sağlandı. 71 başpiskopos, 412 piskopos, 802 başrahip ve beş binin üzerinde binlerce din adamı katıldı. Antakya ve İskenderiye patriklerinin temsilcileri, Konstantinopolis İmparatorundan, Fransa, İngiltere, Almanya, Kudüs, Macaristan, Aragon krallarının temsilcilerine kadar pek çok kişi katıldı. Her şehirde yalnızca iki piskoposun kalmasına izin vererek, gelen din adamlarının maiyetindeki kişileri de III. Lateran Konsil'inde alınan karara uygun olarak sınırlandırdı. Ayrıca her dinî topluluk bir temsilci göndermek zorundaydı. Papa konsile davet mektubunda, bu konsilin toplanmasında iki büyük amacın olduğunu ilan etti. Bunlar Kilisenin reformu ve kutsal toprakların geri alınmasıydı.¹⁷⁰ Papa her ne kadar konsilin toplanma amacını bu şekilde açıklasa da o süreçte çözülmesi gereken birden fazla problem vardı. Dolayısıyla bu konsil yapılacak reform ve alınacak kararlar için hukuki çerçeveyi oluşturma, kanun

¹⁶⁸ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 47,53.

¹⁶⁹ Wayno, "Speculum", 611.

¹⁷⁰ Jessalynn vd., *Crusade and Christendom: Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291*, 106.

koyucu olarak Papanın disipline ettiği bir konsildi. Öncekilerden farklı ve yeni bir ruhla toplanarak Papanın gücünü ve adaletini göstereceği yerdı.¹⁷¹

Papa III. Innocent, herkesin katılımını sağlamak için büyük bir çaba sarf etti. Çünkü tarihi bir gerçeklik olarak katılım ne kadar yüksekse alınan kararlar bir o kadar güvenilir ve geçerli olacaktı.¹⁷² Papa amacına bir an önce ulaşmak için Hristiyan dünyasındaki laikleri ve din adalarını konsile davet ederken bir yandan da kutsal torakların hâkimi el-Adil'e bir mektup yazdı. Mektubunda, kardeşi Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü almasını Tanrı'nın Hristiyanlara olan öfkesinin bir sonucu olarak tanımladı. Tanrı'nın merhamet ve yardımıyla kutsal toprakları geri alacağını ve bu sebeple savaşta zarar görmemeleri için Kudüs'ün kendilerine verilmesini talep etti. Papa bu mektubunun olumlu karşılanmayacağını bildiği için konsil davetinden hemen sonra Haçlı seferi için çağrı yaptığı ikinci mektubunu Hristiyan dünyasına gönderdi.¹⁷³

III. Innocent göreve başladığından bu yana Kilise birliği, reform ve Haçlı seferi gibi önemli sorunları ortadan kaldırmak için tüm Kiliseyi bir araya getirecek bir konsil planlıyordu. Ona göre, Papa, Kilise hukukunun en üst noktasıydı. Dolayısıyla III. Innocent ile reform fikri, Kilise hukuku açısından daha önce sahip olduğundan çok daha kapsamlı bir anlam kazandı. Innocent döneminde Kilise hukuku, Papalığın çıkarlarına hizmet eden politik bir araca dönüştü.¹⁷⁴ Çünkü Kilisenin reformu ve Haçlı seferi birbiriyle bağlantılı olup, Papanın, Latin kilisesiyle birlikte Doğu kiliselerini de Papalık gücü altında birleştirme arzusuna hizmet edecekti. Bir diğer yandan Papanın konsil öncesi çabası ve konsil için titizlikle çalışmaları, dini konularda ne kadar gayretli olduğunu gösterse de hedeflerini garantilemek için dünyevi meselelere karışmaya ne kadar hevesli olduğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁷⁵

IV. Lateran Konsil'inin toplanması sürecinde Avrupa'da yaşanan siyasi sorunlar Papa açısından ivedilikle halledilmesi gereken bir diğer konuydu. Papa, laik otoritelerin

¹⁷¹ Moore, *Pope Innocent III and his World*, s. 63-64.

¹⁷² Wayno, "Speculum", 617.

¹⁷³ Jessalynn vd., *Crusade and Christendom: Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291*, 207.

¹⁷⁴ Powell, *The Deeds of Pope Innocent III*, 23.

¹⁷⁵ Powell, *The Deeds of Pope Innocent III*, 30.

Haçlı seferini desteklemeleri için büyük çaba sarf etti. Çünkü o sırada Almanya’da rakip krallar IV. Otto (1176-1218) ve II. Frederick (1194-1250) arasında anlaşmazlık vardı. Fransa ve İngiltere rakip krallara destek olunca Avrupa genelinde siyasi bir karmaşa hâkim oldu. Yapılacak Haçlı seferi ve konsil için Papanın, önce bu siyasi karmaşaya son vermesi gerekiyordu. Bunun üzerine Papa, gerçek bir siyasi lider olarak II. Frederick’i destekledi. İngiltere Kralı John’a Cantenbury piskoposluğunun ataması meselesinde kendisini dinlemediği için İngiltere’ye altı yıllık enterdi uyguladı ve kralı aforoz etti.¹⁷⁶ Fransa Kralı Philip karısından boşanmak isteyip bu konuda direttiği için Papa tüm Fransa’ya da enterdi uyguladı. Bunun üzerine kral Philip geri adım atmak zorunda kaldı. Böylece III. Innocent, konsil arifesinde Avrupa’daki tüm siyasi dengeleri yeniden yerine oturttu.¹⁷⁷

Innocent’in Papalığı, Papalığın rolünü açıklığa kavuşturması ve sınırlarını belirlemesi açısından Kilise tarihinde çok önemliydi. IV. Lateran Konsili, daha önceki Papalık konsillerinin hedeflediklerinden ve ulaştıkları sonuçlardan çok daha fazlası anlamına geliyordu. Hem laiklerin hem de din adamlarının yaşamını önemli ölçüde şekillendiren ve hatta Doğu kiliselerinin ötesine geçen ilk Batı konsiliydi.¹⁷⁸ Konsilde Kilise reformundan Kilise hukukuna, diğer din mensuplarından heretiklere kadar birçok konu ele alınarak köklü bir değişikliğin adımları atılmış oldu.

2.1. Konsilde Ele Alınan Konular

Kasım 1215 yılında düzenlenen IV. Lateran konsili, Papa III. Innocent’in Kiliseyi kontrol altına almak ve reforme etmek için gösterdiği çabaların en nihai noktasıdır.¹⁷⁹ Bu konsilde katılımcılar pek çok önemli meseleyi masaya yatırdı ve çözüme kavuşturdu. Papa Innocent, birçok kilit noktada Kilise hukuku ve yasama mevzuatını belirleyerek mevcut problemlerin ve oluşabilecek ihtilafların önüne geçti.

¹⁷⁶ İngiltere Kralının Papaya boyun eğmesi ve geri adım atması sonucunda, ülkede önemli değişiklikler yaşandı. Kral John, Papanın hizmetinde olduğunu kabul edince durum aleyhine işledi ve baronlar bir araya gelerek Kral John’un yetkilerini sınırlandıran Magna Carta’yı ilan ettiler. Bu durum Papa III. Innocent’ı öfkeliendirdi ve derhal bir kınama yayınladı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kenneth Pennington, “Reform in 1215: Magna Carta and the Fourth Lateran Council”, *Bulletin of Medieval Canon Law* 32/1 (2015), 97-125.

¹⁷⁷ Moore, *Pope Innocent 3rd 1160/61-1216: To Root Up and to Plant*, 47/203-219; Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, 108-109.

¹⁷⁸ Powell, *The Deeds of Pope Innocent III*, 45.

¹⁷⁹ Resnick - Champagne, *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*, 12.

Konsilde ele alınan konular o süreçte yaşanan tüm sorunlara değinmiştir. Alınan kararların büyük çoğunluğu Kilise hukuku, iç tüzük ve yasamayla ilgili olup Kilise içinde disiplini sağlamaya yöneliktir. Din adamları arasındaki suiistimaller, adam kayırmadan, kilise görevlerinin satılmasına, evlilik dışı birlikteliklerden yaşça uygun olmayan kişilerin atanmasına, yolsuzluktan taleplerini gerçekleştirmek için askeri güç kullanmalarına kadar pek çok noktada halkın şikâyet ettiği konulardır. Altıncı madde ile mevcut suiistimallerin halledilmesi ve alınan kararların takibi yapılması için eyalet ve piskoposluk meclislerinin/sinodların yıllık olarak toplanmasına karar verildi. Ayrıca din adamlarının yaptıkları usulsüzlüklere dair şikâyet ve raporlar üst kurul tarafından araştırılması ve uygun cezanın verilmesi kararlaştırıldı.¹⁸⁰ Bu yeni kurulla, görülen davalarda adam kayırma ve din adamlarına yönelik itirazların önüne geçmek hedeflendi. Bir diğer hassas konu, başpiskoposların ve piskoposların Papalık izni olmadan bir piskoposluktan diğerine naklini içeriyordu. Konsil bu konuda Papalık iznini zorunlu tuttu. Çünkü bu tür başına buyruk hareketler hedeflenen iç disipline tezat oluşturuyordu. Bu yönde alınan tüm kararlar Papaz ve rahiplerin itaatsizliğine nihai bir çözüm getirmeyi hedefliyordu.¹⁸¹ Papa aynı şekilde manastırlar ve dini tarikatlar içinde bir dizi disiplin niteliğinde karar aldı. Sekizinci madde ile soruşturma prosedürü geliştirildi ve ilk defa engizisyon mahkemelerinin temelleri atıldı. Bu mahkemelere heretiklik suçlaması dışında diğer suçlamalara da bakma yetkisi verildi.¹⁸² Kilisenin ahlaki ve eğitimsel gelişimini detaylı bir şekilde açıklayan on ve on birinci maddeler, vaizlerin önemini ve bu görev için nitelikli kişilerin atamasını emretti. Vaizlerin ve yoksul din adamlarının eğitiminin ücretsiz karşılanması, kiliselerde her kademedeki din adamlarına teoloji ve Kutsal Kitap öğrenimi verilmesi kararlaştırıldı.¹⁸³

IV.Lateran Konsilinde, Kutsal Topraklara yeni bir Haçlı seferi, laik otoritenin kiliseye karşı yükümlülükleri, Kilise doktrini ve heretik grupların artışı, Yahudi-Hristiyan ilişkileri, çeşitli idari reformlar gibi konular çözüme kavuşturuldu. Bu üç aşamalı

¹⁸⁰ Schroeder, *Disciplinary decrees of the general councils, text, translation, and commentary.*, 237-248.

¹⁸¹ Powell, *The Deeds of Pope Innocent III*, 25.

¹⁸² Colin Morris, *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250* (Clarendon Press, 1989), 434.

¹⁸³ Tanner, *New Short History of the Catholic Church*, 137-138.

müzakerelerin sonucunda Orta Çağ'ın en kapsamlı bildirilerinden olan 71 maddelik konsil kararları yayınlandı.¹⁸⁴ Roma Kilisesinin üstünlüğü, sakramentlerin sayısı ve içeriği de konsil maddelerinin gündemindeydi. Konsilde, tüm inananların annesi olarak üstünlüğün, Roma Kilisesinde olduğu ve sonra sırasıyla İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs kiliselerinin geldiği bir hiyerarşi oluşturuldu. İlk maddede iman ikrarı yenilenerek her Hristiyan'ın yılda en az bir kez günah itirafında bulunması ve Evharistiya ayinine katılması zorunlu kılındı.¹⁸⁵

Evharistiya ayinindeki ekmek ve şarabın Hz. İsa'nın eti ve kanına dönüştüğü "Transubstantiation" doktrini kabul edildi. Bu doktrinin kabul edilmesiyle Innocent'ın Yahudilere yönelik suçlamaları arasında manidar bir anlam vardır. Zira Papanın geçmişte benzeri olmayan bir suçlamayla, Hristiyanların saflık ve temizliğinin, Yahudilerle günlük yakın temas sonucunda kirleneceği fikri üzerinde durmasıdır. Daha önce de bahsi geçtiği gibi Papa, Yahudilerle temasın ruhsal ya da dinî bir tehlikeden ziyade fiziksel bir kirlilik/bozulma olarak görür. Günlük fiziksel etkileşimden duyulan korku ve tiksinti yukarıda bahsi geçen mektupların odak noktasıdır. Mektuplarında bu konuyu açıklarken Evharistiya ayini ve Yahudilere hizmet eden Hristiyan hizmetçiler arasında bağ kurar. Çünkü Papaya göre sütün zorla tuvalete döktürülmesi aynı zamanda Yahudilerin Evharistiya ayininin gücünden korktuklarını gösterir. Öyle ki Hz. İsa'nın varlığının sütannelerin göğüslerindeki sütlerde dahi tezahür ettiğine inandıklarının ve bundan korktuklarının kanıtıdır. Tamda bu sebeple IV. Lateran Konsil'inde Papa, "Transubstantiation/Töz Dönüşümü" doktrinini geliştirmiştir.¹⁸⁶

Bu çalışmanın konusu olan Yahudilere karşı kilise tutumu, IV.Lateran konsili ile yön değiştirmiştir. Konsil, o dönemin başlıca sorunlarından olan kilisenin statüsü, töz dönüşümü doktrini, artan heretik gruplar ve özellikle Katharlar, yeni bir Haçlı seferi konuları gündeme getirdi. Amaç kilisenin ve ona inananların her açıdan sınırlarını belirginleştirmektir. Yayınlanan 71 karardan dördü Yahudilerle ilgilidir ve bu kararlar Avrupa Yahudilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dört madde, Yahudilerin uyguladığı faiz oranlarını kısıtladı, Hristiyanlar üzerinde otorite kurma ihtimaline karşı

¹⁸⁴ Wayno, "Speculum", 612.

¹⁸⁵ Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili*, 31.

¹⁸⁶ Tolan, "Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews", 139-149.

kamusal görevlerden men etti, din değiştiren Yahudilerin eski adetlerine devam etmesini yasakladı ve Hristiyanlardan ayırt edilmek üzere zorunlu kıyafet uygulamasını getirdi. Bu dört karardaki ortak amaç mümkün olduğunca iki grup arasındaki bağı asgari seviyede tutmaktı.

2.2. Yahudilerle İlgili Maddeler

13. yüzyılda Hristiyan inancının saflığını ve temizliğini korumaya yönelik endişe, heretiklere, Yahudilere ve Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük ve düşmanca bir tutuma dönüştü. Konsil kararlarının odak noktası kilise disiplini ve reformu olsa da “teki” olarak Yahudilere karşı alınan kararlar, bu konsilin dikkat çeken özelliği olmuştur.¹⁸⁷ Konsilin 67, 68, 69 ve 70. maddeleri Yahudilerin faiz uygulamasını sınırlandırırken, sonraki dönemde “Yahudi Rozeti” olarak adlandırılan ayırt edici kıyafet zorunluluğu, kamu görevlerinden men edilmeleri ve din değiştiren Yahudilerin eski alışkanlıklarının yasaklanmasından bahsetmektedir.

2.2.1. Madde 67

Bu maddede Yahudilerin yüksek faiz almaları yasaklanarak, aldıkları paranın bir kısmını geri ödemeleri emrediliyor. Bunun yapılmaması halinde de sosyal ve ekonomik boykot uygulamakla tehdit ediliyor.¹⁸⁸ Ayrıca yüksek faiz talep eden Yahudilerle ticari ya da başka türlü bir ilişkiye devam eden Hristiyanların da aforoz edileceği söyleniyor. Yahudiler üzerinde doğrudan yasama ya da yargı yetkisi olmayan kilise, Hristiyanları dini müeyyide ile engellemeye çalışırken, Yahudiler konusunda laik otoritenin harekete geçmesini istiyor. Zira prensler için Yahudilerden aldıkları vergiler ve onlarla yaptıkları ayrıcalık antlaşmaları önemli bir gelir kaynağıydı. Yahudilerin ödediği vergiler doğrudan kralın hazinesine ekleniyordu. Bu sebeple krallar Yahudi gelirlerinden olmamak için her zaman Papanın dediğini yapmadılar. Belirli bir kasabanın Hristiyan nüfusuyla karşılaştırıldığında, Yahudi grubunun sayıca çoğunluğu önemli olduğunda veya tefeciliğin zenginlikle sonuçlandığı durumlarda,

¹⁸⁷ Tanner, *New Short History of the Catholic Church*, 138.

¹⁸⁸ Yahudilere yönelik bu boykotu dolaylı bir Yahudi afarozu olarak gören tarihçiler de vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Resnick - Champagne, *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*, 90; Hannah Meyer, “Making Sense of Christian Excommunication of Jews in Thirteenth-Century England”, *The Jewish Quarterly Review* 100/4 (2010).

Yahudilerin ödemeleri önemli bir gelir kaynağı oluşturuyordu.¹⁸⁹ Bu sebeple Yahudilerin tefecilik yapmasına göz yumuldu. Bu madde aynı zamanda laik otoriteye de müdahale anlamında olup, Yahudilere karşı teşvik ve desteğin önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁰

“Hristiyan dini, tefecilikten ne kadar kaçınırsa, Yahudi hainliği de bu uygulamaya o kadar alışır ve Yahudiler Hristiyanların mali gücünü kısa sürede tüketirler. Bu nedenle, Hristiyanların, Yahudiler tarafından aşırı baskı altında kalmamaları için bu konuda Hristiyanları koruma arzusuyla, bu konsilin verdiği kararlar, gelecekte bir Yahudi'nin herhangi bir bahane altında ağır ve ölçüsüz tefecilik yapmasını yasaklıyoruz. Bu nedenle Yahudiler, fahiş faiz alımları için yeterli düzeltme/iyileştirme yapana kadar, Hristiyanlarla olan tüm ilişkilerden mahrum edilecektir. Ayrıca, gerekirse, Hristiyanlar -böyle bir ticaretten kaçınmalarını sağlamak için- temyiz olmaksızın dini ceza ile buna mecbur bırakılacaktır. Prenslere bu konuda Hristiyanlara düşman olmalarını, Yahudileri bu tür aşırılıklardan alıkoymalarını emrediyoruz. Aynı ceza tehdidi altında, kiliselerin Hristiyanların mülkiyetine geçmeden önce, Hristiyanların evlerinden ve diğer mülklerinden almaya alıştıkları kiliselere borçlu oldukları ondalık ve vergileri, Yahudilerin ödemeye mecbur bırakılmalarını emrediyoruz. (...)”¹⁹¹

2.2.2. Madde 68

IV. Lateran Konsil'inin bu maddesi, en çok tartışılan ve üzerine yazılan maddedir. Zira bu madde Avrupa Hristiyan çoğunluğu ile Yahudi Hristiyan azınlığı arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkilemiştir. Özetle bu maddede gayri-hristiyanların, Hristiyanlarla sehven cinsel birliktelik endişesi dile getirilmektedir. Bunun önüne geçmek için, Yahudi ve Sarazenlerin (Müslümanlar) kolayca ayırt edilebilecekleri farklı bir kıyafet giymeleri zorunlu kılınmıştır. Bu madde ile farklı dine mensup biriyle evliliğin ve böylesi bir günah karışımının önüne geçmek için ayırt edici kıyafet giyilmesini zorunlu kıldı. Ayrıca Hristiyanlarla alay ettikleri gerekçesiyle dini bayramlarda ve pazar günleri sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Zorunlu kıyafet uygulaması ya da “Yahudi Rozeti” olarak bilinen bu madde sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Madde metni şu şekildedir:

“Bazı vilayetlerde Yahudileri ve Sarazenleri Hristiyanlardan farklı kılan kılık kıyafet farklılıklarına karşın, bazı ülkelerde öyle bir karışıklık meydana gelmiştir ki, hiçbir farklılık göze çarpmamaktadır. Bu nedenle, bazen yanlışlıkla Hristiyanların Yahudi veya Sarazen kadınlarla ve Yahudiler veya Sarazenlerin

¹⁸⁹ Starr, *Romania: The Jewries of the Levant after the Fourth Crusade.*, 111-112.

¹⁹⁰ Resnick - Champagne, *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*, 88.

¹⁹¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 308-309.

Hristiyan kadınlarla ilişkiye girdiği olur. Bu nedenle, bu insanlar, bir hata kisvesi altında, bu tür bir ilişkinin büyük günahı için bir mazeret bulmasınlar diye, tüm Hristiyan topraklarındaki bu insanların (Yahudiler ve Sarazenler), özellikle bu tür yasalar Musa tarafından da onlara farz kılındığından, her zaman ve kolaylıkla kıyafetleriyle nüfusun geri kalanından ayırt edilebilir olmalarını emrediyoruz. Ayrıca, Kutsal Hafta ve Paskalya'da halka açık bir şekilde dışarı çıkmayacaklar; çünkü işittiğimiz gibi, aralarından bazı kimseler böyle günlerde her zaman olduğundan daha süslü giyinmeye ve Kutsal Haftanın anısına yas tutan Hristiyanlarla alay etmekten korkmazlar.

Özellikle onlardan hiçbirinin Kurtarıcı'ya hakaret etmeye cesaret etmesini yasaklıyoruz. Günahlarımızı yıkayan O'na yağıdırılan hakaretlere gözlerimizi kapatamayacağımız için, bu küstah kişilerin, dünyevi yöneticilerin verdiği uygun cezalarla gerektiği gibi dizginlenmesini ve hiç kimsenin bizim uğrumuza çarmıha gerilmiş Olana küfretmeye cesaret edememesini emrediyoruz.”¹⁹²

2.2.3. Madde 69

Konsilin bu maddesi, Yahudilere kamu görevlerinin verilmesini yasaklar. Bu yasağı teolojik bir açıklamayla detaylandıran Papa Innocent'a göre İsa'yı inkâr eden birinin İsa'ya inanan birine hükmetmesi akıl dışıdır. Papaya göre Yahudiler bu görevi kötüye kullanarak, duydukları nefretle Hristiyanlara baskı uygulamaktadırlar. Dolayısıyla derhal görevden azledilmeleri, elde ettikleri haksız kazançları yoksul Hristiyanların bakımı için harcamalarını emretmiştir. Aksi durumda bir kez daha boykot tehdidi ile toplum dışı bırakılacaklarını buyurmuştur:

“Mesih'i inkâr eden birinin Hristiyanlar üzerinde güce sahip olması oldukça saçma olduğu için, günahkarların cesareti nedeniyle, Toledo Konsili'nin¹⁹³ bununla ilgili olarak zaten yasalaştırdığını, yineliyoruz. Yahudilere kamu görevinde ayrıcalık tanınmasını yasaklıyoruz, çünkü bu onlara, Hristiyanlara karşı gazabını boşaltmak için bir bahane sunuyor. Herhangi biri onlara bu tür bir görev verirse, Eyalet Meclisi/Sinod tarafından (her yıl yapılmasını emrediyoruz) bunu yapmaktan alıkonulur. Kendisine uyarıda bulunulması nedeniyle, Konsilin uygun göreceği yöntemlerle bunu yapmasına mâni olunur. Ayrıca bu memurlar, üstlendikleri görev hasebiyle, Hristiyanlardan ticari ya da başka türlü ilişkilerle kazanabilecekleri her şeyi, piskoposluk tasarrufuna/kararına uygun olarak, yoksul Hristiyanların kullanımına geri iade

¹⁹² Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 290-291; Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 309-311.

¹⁹³ 589 yılında toplanan Toledo Konsilinde, İspanya'daki Yahudilerin ayırt edici kıyafet giymeleri, kamu görevlerinden mahrum edilmeleri ve birtakım kısıtlamaların getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Will Durant, *The Age of Faith: The Story of Civilization, Volume IV*, 2011, 4/495.

*edinceye kadar Hristiyanlarla her türlü ilişkiden mahrum bırakılacaktır. (...)
Bu, paganlar için de geçerli olacaktır.*"¹⁹⁴

2.2.4. Madde 70

Yahudilerle ilgili bu son maddede din değiştiren Yahudilerin önceki inançlarından kalma adetleri ve uygulamaları devam ettirmeleri yasaklandı. Çünkü Papaya göre eski ve yeni inancın bu şekilde bir arada olması, Hristiyan dinini kirleten, güzelliğine zarar veren bir karışımdı:

"Vaftize gönüllü olarak yaklaşan bazı kişilerin, yeni benliği/kimliği daha mükemmel bir şekilde getirebilmek için, eski benliği tamamen yok etmediğini duyduk. Eski inançlarının kalıntılarını devam ettirerek, böyle bir karışımla Hristiyan dininin güzelliğini karartıyorlar. Fakat (Eski Ahitte) şöyle yazılır: "İki yoldan giden adam lanetlidir"¹⁹⁵ ve "hatta bir giysi giyerken bile keten ve yünü karıştıramaz."¹⁹⁶ Bu nedenle, bu tür insanların olası her şekilde ve durumda kilise vaizleri tarafından, eski ayinlerine devam etmekten alıkonacağına karar veriyoruz. Böylece özgür iradeleri ile Hristiyan dinine girenler, kurtarılmaları için zorlama ile kilise gözetiminde tutulurlar. Çünkü Rab 'bin yolunu tanımamak, tanıdıktan sonra geri kaymaktan daha az kötüdür."¹⁹⁷

Yukarıda verilen dört karar Yahudilerin günlük yaşantısını, ekonomik, dini ve sosyal haklarını kısıtlamıştır. Hristiyan toplumundan ayırmak ve aşağılamak için alınan bu kararlar Yahudileri ötekileştirmiştir. Kilise doğrudan yetki alanında olmayan konularda dahi Yahudileri kısıtlamak için dolaylı gerekçeler sunarak Yahudiler üzerinde baskı kurmuştur. Böylece Yahudi karşıtı söylemlere resmi bir tavırla destek veren Kilise, Yahudilerin toplumda hakir görülerek baskı görmesine katkı sunmuştur. Konsilden sonra göreve gelen papalar da bu kararların uygulanması konusunda laik otoritelere görev vererek hem dini hem dünyevi gücünü kullanmıştır. Böylece alınan kararların etkisi Avrupa'nın birçok bölgesine yayılmış, Yahudilere duyulan nefret Antisemitizmin şiddetlenmesine neden olmuştur.

¹⁹⁴ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 291; Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 311.

¹⁹⁵ Vaiz, 2:14

¹⁹⁶ Tesniye, 22:11

¹⁹⁷ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 291-292; Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 311.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IV. LATERAN KONSİLİNİN YANSIMALARI

Papa III. Innocent, konsil kararlarının kayda geçirilmesi, ilan edilmesi ve bölgesel olarak uygulanması konusunda oldukça titiz davranmıştır. Kararların uygulanıp uygulanmadığını takip etmek için, eyalet meclisleri ve kiliselerin yıllık olarak toplanmasını ve rapor vermesini de yine bu konsilde, bu amaç doğrultusunda kararlaştırmıştır. Yahudilerle ilgili genel tutumu, konsil öncesinde laiklere ve din adamlarına gönderdiği mektuplarda bariz bir şekilde gördüğümüz Papa III. Innocent, yukarıda bahsi geçen dört madde ile Hristiyanlar ve gayri-hristiyanlar arasında daha keskin sınırlar çizmek istemiştir.¹⁹⁸ Ancak Yahudilerin, Hristiyan dünyasındaki konumu ve haklarıyla ilgilenen tek güç Kilise değildi. Bilakis dinsel farklılıklar sebebiyle kilisenin Yahudiler üzerinde doğrudan bir yaptırımı yoktu. Bu konuda daha ziyade dünyevi otorite hâkim güçtü. Dolayısıyla konsilde alınan kararlarda laik güçlerden destek istenmiş, yer yer sert tonda bir emir verilmiştir. Kararların yürütülmesi noktasında genel olarak topyekûn bir uygulama söz konusu değildir. Bu durum daha ziyade ülkedeki laik güçlerin tutumuna, Yahudilerin bulunduğu yerdeki sosyal yaşantısına ve din adamlarının bu konudaki ısrarına göre değişiklik göstermiştir. Avrupa genelinde bu kararlar birebir uygulanmasa da Yahudilerin haklarının ya Kilise ya da laikler tarafından yok sayıldığını söylemek mümkündür.

1. YAHUDİ ROZETİNİN ZORUNLU KILINMASI

Yahudiler, diğer etnik ve dini gruplarda olduğu gibi sosyal ve tarihsel olarak bir giyim tarzı geliştirmiştir. Bununla birlikte Eski Ahidin çeşitli bölümlerinde sakal tıraşı ve saç kesimi, kıyafetlerin kumaşı, rengi ve şekli gibi konularda da bazı kurallara tabiidirler.¹⁹⁹ Dolayısıyla günlük hayatta Yahudiler, dini ve kültürel unsurlarla nüfusun

¹⁹⁸ Wayno, “Speculum”, 633-636.

¹⁹⁹ Bkz. Tesniye, 22:11, 12, Sayılar, 15:38, Levililer, 19:27

geri kalanından kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. 11. ve 13. yüzyıllar arasında ise, toplumdaki diğer kimlik ve kültürlerle karışan Yahudiler, bölgesel farklılıklarla birlikte, çoğunluğa uyum sağlamıştır. Ancak IV. Lateran Konsil'i, Hristiyanlar “yanlışlıkla Yahudi ve Müslümanlarla cinsel bir münasebet kurmasın diye, hainliklerinden dolayı” Yahudilere ayırt edilecekleri kıyafet giymelerini zorunlu tuttu. Papa, bu argümanı Eski Ahitten buyruklarla destekledi ve bunun Yahudiler için de bir zorunluluk olduğunu söyleyerek bu yasağı meşrulaştırmak istedi. Papa açısından farklı kıyafet mecburiyeti için iki gerekçe vardı. Bunlardan ilki sehven olabilecek bir cinsel birliktelik ya da evliliğin önüne geçmek, diğeri ise Eski Ahidin Yahudi kıyafetlerine yönelik getirdiği zorunluluğun onların gelenek ve inançlarını sürdürmesine yardımcı olacağı iddiasıydı.²⁰⁰ Eski Ahidin “kıyafetine saçak/püskül dikeceksin” emrini, ayırt edici kıyafet zorunluluğu için gerekçe göstererek, bunun zaten mevcut olduğu göstermeye çalıştı. Ancak Yahudi ve Hristiyanlar arasında iddia edildiği gibi herhangi bir evlilik dışı cinsel ilişki ya da evlilik söz konusu değildi. Yahudiler arasında fuhuş gibi bir suç yakın zamanlara kadar bilinmiyordu.²⁰¹ Maddede geçen cinsel birliktelik neredeyse hiç görülmeyen bir durum olup, böyle bir suç için, bilinen verilmiş bir ceza da yoktur. Zaten maddede bu tarz bir ilişkinin doğuracağı evlilik ve din değiştirme endişesi ön plandadır. Dolayısıyla maddede belirtilen gerekçe ayırt edici kıyafet için yalnızca bir bahane olup, amaç Yahudileri ötekileştirmek ve aşağılamaktır.²⁰²

IV. Lateran Konsil'i öncesinde toplanan sinodlarda bu tarz bazı kararların alındığı bilinmektedir. Ancak bu tür yerel toplantılarda alınan kararlar hem etki hem de uygulanabilirlik bakımından oldukça küçük kalmıştır. Fakat bu konsil, Yahudilere yönelik kısıtlama ve düşmanca tavırların tarih sahnesinde uzunca bir süre devam etmesine neden olan büyük bir etki bırakmıştır.²⁰³ 68. madde, Yahudileri farklı giysi giymeyle zorunlu tutarken, bu kıyafetin nasıl olacağını, yaş sınırını, rengini ya da şeklini detaylandırmamış, Yahudilerin, bazı yerlerde Hristiyanlardan ayırt edilirken bazı bölgelerde ayırt edilemediklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla kılık kıyafet meselesi,

²⁰⁰ Sara Jablon, “Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe”, *International Journal of Fashion Design, Technology and Education* 8/1 (2015), 41.

²⁰¹ Israel Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages* (Jewish Publication Society of America, 1896), 296.

²⁰² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 62.

²⁰³ Bkz. Dipnot,184. Ayrıca bkz. Norman Roth, *Medieval Jewish civilization: an encyclopedia*. (Routledge, 2017), “Jewish Badge”, 67.

Yahudiler açısından bölgesel farklılıklar gösterirken, aynı şekilde bu emrin uygulanması da yine bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir.

1215 yılından itibaren Avrupa Yahudileri, Hristiyanlardan daha farklı ve düşük bir statüde olduğunu belirtmek için görsel olarak kendilerini aşikâr etmek zorunda kaldı. Tüm Avrupa’da rozet takılmasına ilişkin hemfikir bir tutum vardı ancak rozetin nasıl olacağı konusunda farklı uygulamalar mevcuttu. Örneğin Yahudi rozetinde en sık görülen renk, sarı olmuştur. Rozetin ve sarı rengin nerden geldiğine dair birçok farklı görüş vardır. Sarı rengin, İslam dünyasında Yahudiler için yayınlanan bir emirnameden geldiği görüşü de bunlar arasındadır. Ya da sarı renginin kolaylıkla fark edildiği için tercih edildiğini söyleyenler de vardır. Ayrıca sarı rengin kabul görmeyen ya da uygunsuz görülen kesimler için kullanıldığı da bilinmektedir. Örneğin birçok ülkede fahişelerin sarı giymeleri istenmiştir. Dolayısıyla Yahudi bir kadın için sarı renkli bir rozet ya da sembol kullanmak çok daha aşağılayıcı bir durumdu. Buna ek olarak ihanet, suç, açgözlülük, kıskançlık gibi kötü duyguların da temsil edildiği renk olmuştur.²⁰⁴

Yaygın olarak bilinen dairesel şeklin nerden geldiğine dair de pek çok farklı görüş mevcuttur. Yahudilerin mali uğraşları ve açgözlülüğünün bir sembolü olarak madeni paraya benzerliği sebebiyle dairesel olduğunu söyleyenler vardır. Bir başka yorum ise kutsal ekmeği -Hz. İsa’nın bedenini sembolize eder- reddedenlerin kalpleri üzerinde taşımaya mahkûm olduğu fikri ve hatta İslam’ın sembolü olan hilalin zıddı olduğu yorumu da mevcuttur.²⁰⁵

Burada dikkat çeken nokta, 68. maddede Yahudiler ve Müslümanlar, Hristiyanlar gibi giyinmekten men edilmemiş, görünen, belirgin bir farkla Hristiyanlar ve ötekiler arasında sınırlar netleştirilmek istenmiştir. Bir diğer dikkat çeken nokta ise aynı yıl Papalık mektuplarında ve sinodlarda sık sık vurgulanan “ayırt edici kıyafet” mecburiyeti, birçok ülkede kıyafet üzerine takılan bir çeşit “rozet” şeklinde anlaşılmıştır. Oysa konsilde bir rozet ya da işaretten bahsedilmeyip kılık kıyafette bir

²⁰⁴ Jablon, “Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe”, 41; Flora Cassen, “From Iconic O to Yellow Hat: Anti-Jewish Distinctive Signs in Renaissance Italy”, *Fashioning Jews: Clothing, Culture, and Commerce*, ed. Leonard J. Greenspoon (West Lafayette IN., 2013), 26-48; Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 297.

²⁰⁵ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 297-298.

farklılık emrediliyordu. Ancak süreç içerisinde kıyafetten rozete doğru bir geçiş söz konusu olmuştur.²⁰⁶ Bu geçişin ilk görüldüğü yer İngiltere Kralı III. Henry'nin yayınladığı kararnamededir. Kral bu bildiriye, Yahudilerin ayırt edici bir kıyafet giymelerini değil, “On Emir”in yazıldığı iki beyaz tablet takmalarını emretmiştir. Dolayısıyla bu emri ilk uygulayan ülke İngiltere’dir. Kral III. Henry, 1218 yılında, tebaasındaki Yahudilerin dış kıyafetlerinin ön kısmına “On Emir”in yazıldığı beyaz keten bir kumaş ya da parşömen takmalarını emretti.²⁰⁷ İngiltere, tüm ülkelerden farklı olarak Yahudilerin yalnızca Musa şeriatını kabul ettiklerini vurgulamak için On Emirli rozeti zorunlu kılan tek ülke oldu. Daha sonra 1222 yılında toplanan Oxford Konsilinde²⁰⁸ yayınlanan yasa ile bu parşömenin renginin, giyilen kıyafetten farklı bir renkte olması ve iki parmak uzunluğunda, dört parmak genişliğinde olmasına karar verildi. Daha ileriki tarihlerde ise boyut iyice genişletildi, rengin sarı olmasına ve yaş sınırının yedi olmasına hükmedildi. Yahudi rozeti için yaygın olarak kullanılan bir diğer renk de kırmızıydı. Macaristan ve Polonya’da 1270li yıllarda Yahudi rozetinin kırmızı olduğu bilinmektedir. Yine aynı şekilde sembolün ne olacağı da farklılık göstermiştir. Davut Yıldızından, çembere, kırmızı boğa gözlü tekerlekten tabletlere kadar çeşitli semboller tercih edilmiştir.²⁰⁹ Her durumda sembolün kolaylıkla fark edilmesi dikkate alınmıştır. Aynı şekilde Fransa²¹⁰ ve Almanya’da da benzer uygulamalar söz konusudur. Fransa’da yaş sınırı kimi bölgelerde yediyken bazılarında kızlar için on iki, erkekler için on üç olmuştur. İlerleyen süreçte yaş sınırı, işaretin şekli, nereye takılacağı gibi kimi detaylarda kısmi değişiklikler yapılmıştır. Rozet genel olarak sarı renk olsa da kırmızı, yeşil, beyaz renkleri de mevcuttur. Fransa’da sol omza takılmasına ya da göğsün hemen üstüne takılmasına dair emirler ile kadınların sarı bir şal takmaları da yine görülen uygulamalar arasında olmuştur.²¹¹ Bu

²⁰⁶ Irven Resnick, “The Jews’ Badge”, *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council* (Brepols Publishers, 2018), 67.

²⁰⁷ Roth, “Jewish Badge”, 67.

²⁰⁸ Konsilin ilgili maddesi için bkz. Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 315.

²⁰⁹ Jablon, “Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe”, 41.

²¹⁰ Fransada yahudilerin rozet takmasıyla ilgili 1268 yılına kadar bilinen resmi bir kararname yoktur. Bu konuda buradaki Yahudilerin zaten ayırt edici bir sembol kullandığına dair rivayetler mevcuttur. Konsil kararının Fransanın çeşitli bölgelerinde kısmen uygulandığı fikri kabul görmüştür. Bkz. Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 65-66.

²¹¹ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 298-299.

durumda Almanya ve Fransa'daki Yahudiler, ekonomik açıdan yeterince güç sahibi olmadıkları için bu emirlerin zorunlu tutulmasında, laik otoritenin Kilise emirlerini ihmal etme ihtimaline güvenmek zorunda kalmışlardır.²¹²

14. ve 15. yüzyıllarda Almanya'da Yahudilerin "Yahudi şapkası" giymeleri zorunlu tutuldu. Kırmızı renkli bu şapka yukarıya doğru sivri, kenarlarına doğru bükülen bir formdaydı. İspanya'da ise durum kısmen daha iyiydi. Birçok yerde özel izinle, istisnai bir durum olan yolculukta rozetin takılmaması, buradaki Yahudiler için zaten mevcuttu.²¹³ Aragon ve Kastilya krallığındaki Yahudilerin ekonomik gücü ve nüfuzlu Yahudiler sayesinde bu madde uzun bir süre uygulanmadı. Papa III. Honorius(1150-1227), mektubunda buradaki Yahudilerin yeterince ayırt edilebilir olduğunu yazarak rozet takmaya zorlanmalarını talep etti. Bu sebeple Lateran Konsilinden sonra Avrupa'da mevzu bahis kararın uygulanmadığı ya da zorlanmadığı yer İspanya oldu.²¹⁴ Ancak 1391 de engizisyonun kurulması, Müslümanların hakimiyetinin sona ermesiyle buradaki Yahudiler de Avrupa'nın geri kalanı gibi pek çok zulme maruz kalıp sürgün edildi.²¹⁵

Konsilden sonra Papa III. Innocent ve halefleri Avrupa genelindeki başrahiplere, oradan başpiskoposluklara ve hiyerarşik olarak sırasıyla daha alt kademedeki din adamlarına bu emrin yerine getirilmesi için bazı yetkiler verdi. Karara uymayan Yahudiler Hristiyan toplumuyla herhangi bir münasebetten alıkonulacaktı. Papa III. Innocent, konsilden yaklaşık bir yıl sonra vefat edince konsil kararlarının hayata geçirilmesi halefi III. Honorius ve IX. Gregorius'a kalmıştır. Papa III. Honorius 1217 yılında, İspanya'nın Burgos ve Plasencia eyaletlerindeki piskoposluklara yazdığı mektuplarda Yahudilerin zorunlu tutulan ondalığı ödemedikleri ve ayırt edici kıyafet giymediklerine dair şikayetler aldığını belirtir. Konsil kararlarını hatırlatarak bu meselenin halledilmesini, emirlere uymayıp onlarla ilişki kurmaya devam eden Hristiyanlara da dinî ceza verme yetkisini verir. Aynı şekilde 1218 yılında Toledo başpiskoposuna yazdığı mektupta da Yahudilerin konsil kararlarına riayet etmediğinden şikâyet eden Papa, Hristiyanlarla ilişkilerinin kesilmesini ve kanuna

²¹² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 65.

²¹³ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 301-302.

²¹⁴ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 63-64, 157.

²¹⁵ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 301-302.

uyumaları için zorlanmalarını talep eder. 1221 yılında aynı piskoposluğa Yahudilerin ayırt edici kıyafet giymeleri konusunda yeniden resmi bir mektup daha gönderir.²¹⁶ Papaların bu emri sık sık yinelemesi ve bu durumdan şikayetçi olması bu maddeye topyekûn bir itaatin olmadığını gösterir.

Papa III. Honorius'un halefi IX. Gregory(1170-1241) de bu konu üzerinde en çok duranlar arasındadır. Konsil kararlarının uygulanmadığını, Macaristan, İspanya, Almanya ve Navarre krallığındaki din adamları ve laik otoritelerin bu konuda başarısız olduklarını dile getirmiştir. Yahudilerin rozet takmayıp Hristiyan gibi göründüklerini, böylece Hristiyan çocukları kaçırdığını yazar. Hristiyan kimliğini suç işlemek için bir perde olarak kullandıklarından bahseder. Madde 68 Papa III. Innocent'in öne sürdüğü üzere yanlışlıkla olabilecek bir cinsel birlikteliğin önüne geçmek için yayınlamışken, Papa Gregory ile birlikte bu durum yeni bir boyut kazanır. Papaya göre aynı kıyafeti giyme, bilinçli cinsel birlikteliğe, çocuk kaçırmaya, Hristiyanların köle olarak satılmasına, zorla din değiştirmeye neden olmuştur.²¹⁷ Bir başka ifadeyle bu durum "sahte dinî kimlik" problemini doğurmuştur. Dolayısıyla Papa IX. Gregory döneminde, 68. maddenin belirttiği sehven cinsel birliktelik, artık bilinçli ve kasıtlı bir tercih olarak daha vahim bir hal almıştır.²¹⁸

Ancak Kilise bu taleplerin uygulanmasında tek başına yaptırım gücüne sahip değildi. Çünkü Yahudiler, Katolik kanunlara bağlı değildiler. Lakin laik krallar ve prensler, "Roma Kilisesinin" üstünlüğünü kabul eden din adamlarının rehberliği altında birleştikleri için, bir konsilde yayınlanan kararlar, yakında laik yasalar haline gelecekti. Bu çağda Avrupa, Papaya bağlı Katolik yöneticiler tarafından yönetilen feodal krallıklar ve bağımsız şehir devletlerinden oluşuyordu.²¹⁹ Laik otoriteler ise, Yahudilere zorunlu tutulan farklı kıyafet emrini uygulama noktasında her zaman hem fikir olmamışlardır. Kilise adına, rozetin uygulanmasından din adamları sorumlu olsa da laik yetkililer, maddeyi ağır para cezalarıyla uygulatmaya çalıştılar. Cezaları

²¹⁶ Bkz. Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 143, 145, 169, 188, 198, 204, 207, 244.

²¹⁷ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 184-185, 245.

²¹⁸ Resnick, "The Jews' Badge", 75-77.

²¹⁹ Sara Jablon, "Badge of dishonor: Jewish Badges in medieval Europe", *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, C. 8, S. 1 (2015), s. 39-40.

uygularken de kendi inisiyatifleriyle hareket etmişlerdir.²²⁰ Yahudiler bu rozetleri resmi otoritelerden satın almış bu da kraliyet hazinesi için yeni bir gelir kaynağı olmuştur. Aynı şekilde Yahudiler bu emirden muaf olmak için laik otoritelere ödemeler yapmış, bu maddi çıkar karşılığında krallar ve prensler de Yahudilere muafiyet belgeleri vermiştir. Bu durumda kanunu uygulamak ya da muafiyet vermek arasında karlı olan tercih edilmiştir. Bu muafiyetlerin verilmesine Papa III. Innocent'ın Fransa piskoposluğuna yazdığı mektup da yardımcı olmuştur. Papa bu mektubunda “Yahudilerin hayatının tehlikede olması durumunda ayırt edici kıyafetin zorunlu tutulmamasını” emretmiştir. Bu emir, yolculukta olanlar için rozet takılmasının zorunlu olmadığı şeklinde yorumlanmış, kadınların on bir, erkeklerin on üç yaşından itibaren sorumlu olduğu genel kabul görmüştür. Çünkü rozetle yolculuk yapan Yahudiler can ve mal güvenliği açısından tehlikedeydiler.²²¹ Kurala uymayan Yahudilerden maddi ceza talep eden laikler, her halükârda bu durumdan maddi fayda sağlamışlardır.²²² Bu sebeple Papa III. Honorius 1219-20 yıllarında ve IX. Gregory 1229 yılında İspanya ve İngiltere'deki piskoposluklara yazdıkları mektuplarda laik otoritelerin geçici menfaat için kalıcı olanı terk etmemelerini söyleyerek uyarılmıştır.²²³

Konsilin 68. maddesi başlangıçta Hristiyanlar ve ötekiler arasındaki karışıklığı engellemek ve Yahudilerin toplumdaki düşük statüsünü göstermek için ayırt edici kıyafet uygulamasını getirdi. Ancak bu emrin pratikte uygulanması, ayırt edici kıyafetten sembol ya da rozetin takılması şeklinde bir vurguya evrildi. Aynı şekilde bu emrin gerekçeleri zamanla dinî bir argümanla Yahudiler için daha tehlikeli bir hal aldı. Dinî sahtekarlık ile Hristiyanları yoldan çıkarmak, aldatmak, din değiştirmek için aynı giyindikleri vurgulandı. Dolayısıyla Yahudiler benzer kıyafetler giyerek Hristiyan toplumunu yok etmekle suçlandı.²²⁴ Yahudi rozeti aslında Papa III. Innocent ile en yüksek noktasına ulaşan, Yahudilere karşı inancın saflığını ve Hristiyanları koruyan bir algının sonucudur. III. Innocent konsilden yaklaşık yedi yıl önce yazdığı mektupta Yahudileri Kabil'e benzetmiş, Kabil'in korkuyla titreyen başının onu tanımlaması

²²⁰ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 300.

²²¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 69, 141.

²²² Resnick, “The Jews’ Badge”, 68.

²²³ Nicholas Vincent, “Two Papal Letters on the Wearing of the Jewish Badge, 1221 and 1229”, *Jewish Historical Studies* 34 (1994), 215.

²²⁴ Resnick, “The Jews’ Badge”, 79.

gibi, Yahudileri de tanımlayan bir sembol arasında ilişki kurmuştur.²²⁵ Dolayısıyla hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar, dolaylı olarak bu rozetin taşıdığı, Yahudilerin aşağı oldukları ve damgalanmayı hak ettikleri anlamı, kabul ettiler. Yahudi damgası onları aşağılık konumlarını iddia eden ideolojinin görünen somut tezahürüydü. Yahudilerin Hristiyan hizmetli çalıştırmasının yasaklanması, onlarla yemek yenmesi gibi yasaklar da dahil olmak üzere Yahudilere yönelik tüm kısıtlamaların ana sebebi, Hristiyanları ve Hristiyanlığı, inançsız Yahudilerin kötülüğünden korumaktı. Kanun, açıkça farklı kıyafet uygulamasındaki amacın Papa Innocent'in Yahudileri "kusurlu ötekiler" olarak damgalamak olduğunu belirtmese de bu kesinlikle kanunun doğuşu için bir temeldi.²²⁶

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu da ayırt edici kıyafet uygulamasının ya da rozetin İslam dünyasından alındığına dair oldukça yaygın bir kanaatin var olmasıdır.²²⁷ Bu görüşe göre, I. Haçlı Seferinden sonra bu uygulamayı tanıyan Batı Latin Avrupa, kendi topraklarında kullanmaya başlamış, böylece İslam'da zaten var olan bir uygulama, 68. madde ile Avrupa'da tanınmıştır. İslam dünyasında "zimmiler" için olan bu uygulama cinsel yasaklar bağlamında değil, dinî grupları birbirinden ayırt etmede kullanılmıştır. Dolayısıyla Hristiyan dünyası için anlamı ve amacı değişmiştir.²²⁸ Hatta Abraham İsrail bu durumu "Yahudilerin ayrı bir mahallede yaşamaya ve giyimde bazı farklılıklar benimsemeye zorlanmadığı bir Müslüman ülke neredeyse yoktu"²²⁹ sözleriyle aktarır. Yine yaygın görüşün Hz. Ömer dönemine atfettiği bu uygulamada, Müslümanlar ve inançsızlar arasındaki karmaşayı engellemek için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bir çeşit başlık ve kuşak, ya da dış kıyafetlerin üstüne bir yama takılması istenmiştir. Yahudiler sarı, Hristiyanlar mavi ve Mecusiler de siyah renk kullanmak zorundadır. Bu uygulama İslam dünyasında yayılmış, hatta 9. yüzyılda Sicilya'da Hristiyanlara domuz, Yahudilere maymun sembolü bir rozet mecburiyeti getirilmiştir.²³⁰

²²⁵ Flora Cassen, "Origins and Symbolic Meaning of the Jewish Badge", *Marking the Jews in Renaissance Italy: Politics, Religion, and the Power of Symbols*, 2017, 24-26.

²²⁶ Jablon, "Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe", 39-42.

²²⁷ Bk. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*, 62-64., Bernard Lewis, *The Jews of Islam* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014), pp. 24-26.

²²⁸ Resnick, "The Jews' Badge", 66.

²²⁹ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 302.

²³⁰ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 61.

Ayırt edici kıyafet ya da rozet uygulamasının İslam dünyasından devşirme olduğu konusunda neredeyse ağız birliği vardır. Ancak Hz. Muhammed döneminde böyle bir uygulama söz konusu olmamıştır. Hz. Ömer döneminde ise böyle bir uygulamanın varlığı oldukça tartışmalıdır. Ebu Yusuf bu konuda bilinen en eski tarihli kaynak olup gayr-i müslimler için birtakım kısıtlamalardan bahseder. Müslümanlara benzemelerinin yasaklandığını, bunun sebebini de “Müslüman ile zimminin birbirinden tefrik edilmesidir, yoksa maksat sadece zimmileri muayyen kıyafetlerle mecbur etmek değildir” şeklinde açıklar.²³¹ Ayrıca bu uygulamanın Sasaniler döneminden kalma bir uygulama olup, Hz. Ömer dönemine intikal ettiği de görüşler arasındadır. Aynı şekilde uygulamanın Hz. Ömer dönemine atfedilemeyeceğini savunan Ceatani, Tritton gibi oryantalistler de vardır. Ancak bu konudaki kaynak eksikliği net bir yorum yapmaya müsait değildir.²³² Dolayısıyla mevcut durum, 13. yüzyılda Avrupa Yahudilerine dayatılan ayırt edici kıyafet/sembol uygulamasının İslam dünyasından geçtiğini iddia eden tezin çok zayıf olduğunu gösterir. Çünkü kaynaklar bu konunun aydınlatılması için yetersiz kalıp, derin bir analize ihtiyaç duymaktadır.

Bu maddenin tam da yeni bir Haçlı seferi arifesinde alınması da üzerinde durulması gereken bir başka konudur. Zira Haçlı seferleri Hristiyanlar ve Yahudiler arasında tansiyonun en yüksek olduğu vakitlerdir. Toplumda zaten mevcut bir Yahudi algısı ve suçlamalar varken bu uygulama, mevcut Yahudi statüsünü kötüleştirmiştir. Dolayısıyla tam da bu sebeple Yahudileri koruma bildirisi yeniden yayınlanmış, Papa III. Innocent, Fransa piskoposluğuna yazdığı kısa mektupta haçlıların Yahudilere zarar vermemesini istemiştir.²³³ Rozet yasalarının ortaya çıkması ve uygulanmasıyla eş zamanlı olarak, Yahudilere karşı halk arasındaki kan iftirası ve hikayeleri, Yahudilerin katledilmesine yol açmıştır. Zamanla bu durum 1290'da İngiltere'de Yahudilerin sınır dışı edilmesine sebep oldu. Bu sürgünü, yaklaşık üç yüzyıl boyunca devam eden sürgünler takip etti. Yahudiler Batı Avrupa ülkelerinin çoğundan kovuldu. Yahudi rozeti ancak 1789'da Fransa'da ve 1798'de Roma'da, Fransız Devrimi'nden sonra

²³¹ Kadı Ebu Yusuf, *Kitabü'l Haraç*, çev. Ali Özek (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2019), 202-203.

²³² Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, 192-196.

²³³ Vincent, “Two Papal Letters on the Wearing of the Jewish Badge, 1221 and 1229”, 214.

yürürlükten kaldırıldı. Yaklaşık beş yüz yıl boyunca Yahudi rozeti Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde dönem dönem görülen bir durum olarak kaldı. Birinci dünya savaşı sırasında Adolf Hitler tarafından tekrar gündeme getirilen Yahudi sembolü, yirminci yüzyılda Naziler tarafından yeniden canlandırıldı. "Altı yaşından büyük tüm Yahudilere, sarı üzerine siyahla çizilmiş altı köşeli bir yıldız takılması zorunlu tutuldu."²³⁴

Sonuç olarak 13. yüzyıl, geçmişte biriken kalıntıların yeniden gün yüzüne çıktığı, Yahudi ve Hristiyanlar arasında Kilise tarafından fiziksel olarak duvarların örüldüğü bir süreçtir. Onlarla yemek yememek, yakın komşuluk ilişkilerinden uzak durmak, mabetleri aynı bölgede inşa etmemek gibi. Bu görünen sınırlara Yahudi rozeti ile çok daha aşılmaz yeni bir duvar örüldü. Yahudi ve Hristiyanların kamusal alandaki varlığı, fiziksel ve görsel olarak Hristiyanlardan ayrılmak istendi. Çünkü Yahudi ve Müslüman erkeklerin, sünnet gibi inançsızlıklarının örtük olan sembolünü, rozet takarak aşikâr hale getirmesi şarttı.²³⁵

2. KAMUSAL ALANDA YAHUDİLERİN VARLIĞI

Kilisenin Yahudilere yönelik genel tutumu, Yahudilerin Avrupa toplumundaki ekonomik rolleriyle yakından ilişkilidir. Bu dönemde Hristiyanlar kiliseye ondalık vergisi ödemek mecburiyetindeydi. Bu vergi yerel kiliselerin ana gelir kaynağı olup, toplanması konusunda oldukça titiz davranılırdı. Kiliseye bağlı olmadıkları için Yahudilere ait toprak ya da mülklerden ondalık vergisi alınmıyordu. Bu durum dönem dönem kilise gündemine gelmekteydi. Çünkü Yahudi mülklerindeki artış, kilise gelirlerinde azalma anlamına geliyordu. Dolayısıyla IV. Lateran Konsil'inin 67. maddesinde Yahudilerin, önceden Hristiyan mülkü olup herhangi bir sebeple Yahudilerin eline geçen mülklerden vergi ödemesi zorunlu tutuldu. Fransa bu kararı uygulayan ilk ülke olup Yahudi ailelerinden yerel kiliseler adına bir çeşit vergi alınmasını emretti.²³⁶ Papa III. Innocent, Lateran Konsilinden önceki yıllarda Kastilya krallığına yazdığı mektupta bu konuyu gündeme getirdi ve kralı bu konuda üzerine

²³⁴ Jablon, "Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe".

²³⁵ Resnick, "The Jews' Badge", 70.

²³⁶ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 36-37.

düşeni yapmadığı için uyardı. Aynı şekilde Papa III. Honorius, Burgos piskoposluğuna yazdığı mektupta Yahudilerin vergi ödemediğini, bu konuda gerekli özenin gösterilmesini emretti.²³⁷ Yine Papa III. Honorius konsil kararlarına uyulması için Toledo Piskoposluğuna yazdığı mektupta vergi meselesini hatırlatıp, Yahudilerden vergi alınması için zorlanmalarını, gerekirse Hristiyanlarla her türlü ilişkiden alıkonulmalarını istemiştir. Bunun üzerine Yahudi cemaatiyle antlaşma yapan Piskoposluk, her Yahudi erkekten sabit bir vergi olarak, mülklerdeki ondalıktan muaf olmaları kabul etmiştir.²³⁸ Papa III. Honorius'un halefi IX. Gregory ise bu emri daha da genişletilerek önceden kimin mülkünde olduğuna bakılmaksızın, Yahudi ve Müslümanların sahip olduğu tüm mülklerden vergi alınmasına karar verdi.²³⁹

Yahudileri ekonomik açıdan kısıtlayan konsilin 67. ve 69. Maddeleri, Yahudileri doğrudan ilgilendirirken, 71. maddesi dolaylı olarak ilgilendirir. 71. maddede yeni bir Haçlı seferi için çağrı yapılırken, bu Haçlı seferinin finansal açıdan planlaması yapılır. Bu noktada Yahudilere borçlu olan Hristiyanların borçlarındaki faizlerin durdurulmasına karar verildi. Ayrıca Haçlı seferinden dönüncüye kadar borçlunun kendisi ya da ailesinden borcun talep edilemeyeceği emredildi. Borca karşılık verilen rehin gelir getiren nitelikte ise bu miktarın ana paradan düşülmesine karar verildi.²⁴⁰ Daha önce bahsi geçtiği gibi IV. Haçlı seferi için "Selahaddin Ondalığı" adıyla Yahudilerden de vergi alınmıştı. Dolayısıyla Yahudiler dolaylı olarak kiliseye katkıda bulunmaya mecbur bırakıldı. Bunun uygulanması için laik otoritelere emir ve yetki verildi. Ancak bu kararların uygulanması laik otoritelere inisiyatifindeydi ve laik otoriteler bu konuda maddi menfaatlerini ön planda tutarak, kararları yer yer şiddetle uygulayıp, bazen de görmezden geldi.²⁴¹

10. ve 13. yüzyıllar arasında Yahudiler Kuzey Avrupa ve Orta Doğudan Fransa, Almanya ve İngiltere gibi gelişmekte olan ekonominin olduğu yerlere göç ettiler. Bu süreçte pek çok farklı alanda iş imkanına sahip oldular. Ancak en belirgin olanı nakit para akışını sağlayan kredi, bankacılık gibi finansal işlere yöneldiler. Bu durum onların

²³⁷ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 113,143.

²³⁸ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 145.

²³⁹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 195.

²⁴⁰ Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary.*, 292-296.

²⁴¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 39-40.

hızla zenginleşmesine ve zamanla Hristiyan dünyasında kayda değer bir statü elde etmeleri olanak sağladı.²⁴² Finansal işler arasında Yahudilerin en önemli gelir kaynaklarından biri tefecilikti. Tarım ve diğer işlerde getirilen birçok yasak, onları bu işe yönlendirmiştir. İspanya Yahudilerinin ticaretteki rolleri o kadar önemliydi ki rozet takma zorunluluğu ticari faaliyetleri kısıtlar gerekçesiyle Papa III. Honorius tarafından askıya alınmasına izin verildi:

“Genel Konsilde, belli bir sembol takmaları konusunda alınan karardan dolayı, bazıları böyle bir sembole maruz kalmaktansa Morolara (Müslüman Topraklar) kaçmayı tercih ediyor.(...) Sonuç olarak, geliri büyük ölçüde Yahudilerden elde edilen Krallık, bu nedenle gelirleri azalıyor(...) Bu kararın uygulanmasını askıya almanız için size izin verildi.(...) Bizden özel bir emir almadığınız sürece, uygun olduğunu düşündüğünüz süre boyunca söz konusu kararnamenin yürütülmesini askıya alma yetkisi veriyoruz.(...)”²⁴³

Faiz meselesi Tesniye kitabında Yahudi'nin Yahudi'ye uygulamasını yasaklarken Yahudi olmayanlardan faiz alınmasına izin verir.²⁴⁴ Hristiyanlık ise ilk dönemlerden itibaren faizi gayr-i ahlaki bularak yasaklarken Yahudiler bu konuda dinen serbestti.²⁴⁵ Bu sebeple Papa III. Innocent, IV. Lateran Konsil'inin 67. maddesinde bu duruma dikkat çeker ve “Hristiyan dini faizden kaçındıkça, Yahudiler buna alışıp, Hristiyanların mali gücünü tüketir” diyerek önlem alınmasını ister. Yahudilerin tefecilik yoluyla, Hristiyanlara karşı nefret ve hainliklerinin arttığını, bu yolla Hristiyanları cezalandırdıklarını düşünen Papa Innocent, bu konuyu daha önce bahsedildiği gibi Fransa Kralına yazdığı mektupta da dile getirmişti. Papa Innocent'ın amacı faizi tamamen yasaklamak değil, fahiş oranların önüne geçmektir. Ancak Papa makul oranın ne olacağına dair de detaylı bilgi vermedi. Bu oranları düşürmedeki amacı, yüksek faizi, Hristiyan toplumunun refahı için bir tehdit olarak görmesiydi. Nitekim Papa, teolojik olarak Yahudilerin Hristiyanlar arasındaki varlığını ‘kontrollü’ bir kötülüğün gerekliliği olarak gördüğü gibi, tefecilik yoluyla elde edilecek menfaati de göz ardı etmemiştir. Elbette varlıklarının Hristiyan hakimiyeti altında sürmesi gerektiği gibi, tefecilik de Hristiyanların kontrolünde olmalı ve Hristiyanlara hizmet

²⁴² Nina Rowe, *The Jew, the cathedral and the medieval city: synagoga and ecclesia in the thirteenth century* (Cambridge University Press, 2011), 29-35.

²⁴³ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 151.

²⁴⁴ Tesniye, 23:19,20

²⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Işık, “Eski Ve Yeni Ahid’de Para Ve Faiz”, *Marife* 6/1 (2006), 66-69.

etmelidir.²⁴⁶ Çünkü Hristiyanların bizzat faiz işletmeleri yasaktı. Bunun çözümü olarak Hristiyanlar, Yahudilerle sermaye ortaklığı yapıp elde edilen geliri bölüşüyorlardı. Dolayısıyla Kilise Yahudileri koruduğu gibi, Hristiyanları da Yahudilere karşı korumalıdır.

Yüksek faizi yasaklayan 67. madde, Yahudilerin Hristiyan toplumuna zarar vermesini önlemek için kilisenin genel tutumunu gösteren açık bir örnektir. Papaya göre Yahudilerin yüksek faizli tefeciliği, Hristiyan halk üzerinde bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle, kilise, Hristiyan halkın koruyucusu ve Hristiyan dünyasındaki Yahudi statüsünü tanımlama noktasındaki sorumluluğundan dolayı, Yahudi tefeciliğinin sınırlandırılmasını talep etmeyi kendi yetki alanının bir parçası olarak görmüştür. Bu nedenle Papa III. Innocent'in önceki mektupları ve bu konsildeki kararları, Hristiyanları koruma ve Yahudileri sınırlama arasında dengeyi kurarken, koruma meselesini az bir gerekçeyle, Yahudileri her açıdan çok fazla sınırlandırmıştır. Yahudilerin faaliyetlerine ilişkin baskı ve sınırlamalar, kilisenin geleneksel endişelerinin kapsamının genişletilmesi, bu problemlerle mücadele için yeni yöntemler geliştiren bir dizi Yahudi karşıtı adımların atılmasını içermektedir. Bu adımlardan dikkat çekici olanı, Papa Innocent'in, Yahudi ekonomik faaliyetini, dini kısıtlamalar için yeni bir alan olarak görüp, tefeciliğin yol açtığı zararlar sebebiyle, Yahudi ekonomik faaliyetlerine laik sınırlamalar talep eden uzun bir süreci başlatmıştır. Bununla birlikte, Hristiyanlığı Yahudilikten ve Hristiyanları Yahudilerden ayıran farkları vurgulayarak hem Yahudi halkının hem de dini inançlarının eksikliklerini belirterek, Yahudileri ve Yahudiliği tanımlamada kötücül bir üslup kullanmıştır.²⁴⁷

Faizle ilgili bir diğer dikkat çeken husus soylular ve prenslerin bu konudaki tutumlarıdır. Bilindiği gibi Yahudiler ve Kilise arasındaki ilişki Yahudilerin yaşadığı bölgelerdeki otorite konumundaki soylular ya da krallar aracılığıyla dolaylı olarak var olmuştur. Elit tabaka, Yahudilerden borç alırken faizi günah olarak göz ardı edip, borçların ödenmesi durumunda bu günahтан uzak durmak istemişlerdir. Yahudiler borçlarını istedikleri için, işkenceye maruz kalmış, hapsedilmiş, mülkleri çalınmış ve

²⁴⁶ Anna Sapir Abulafia, "The Fourth Lateran Council Through the Lens of Jewish Service", *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council* (Brepols Publishers, 2018), 89-92.

²⁴⁷ John C. Moore (ed.), *Pope Innocent III and his World*, 193- 194.

şiddete uğramışlardı. Hatta Fransa’da geri ödeme için dört yıl gibi uzun bir süre verilmiş buna rağmen borcunu ödemeyen soylular, borçları silininceye kadar Yahudileri hapsedmiştir.²⁴⁸ Bu duruma dair artan şikayetler üzerine Papa IX. Gregory, 1233 yılında Fransa Kralına yazdığı mektupta bu duruma müdahale edilmesini şu sözlerle rica etmiştir:

“Ülkenizin bazı bölgelerinde Yahudilere eziyet edildiğini duyduk. (...) Bu konularda kendilerini havarilerin gözetimi altına almaya tenezzül etmemiz için alçakgönüllülükle bize yalvardılar. (...) Tebaanızdaki inançlı Hristiyanları, Yahudilere, Hristiyan İnancına hakaret etmeyi düşünmedikleri sürece, bedenlerinde zarar vermemek, mallarını çalmaya cüret etmemek, yağma amacıyla onları topraklarından sürmemek, makul bir sebep veya açık bir suçluluk olmaksızın, daha çok yasalarına ve eski yasalarına göre yaşamalarına izin vermeniz konusunda uyarmanızı rica ediyoruz.”²⁴⁹

13. yüzyılın ortalarına doğru Yahudilere dair kabul gören bir başka yaklaşım onların ve mülklerinin köle ya da serf statüsünde olduğudur. Yahudilerin mülkleri ve parası prenslerin iradesine bağlı olarak yasal bir gerekçeye ihtiyaç duyulmadan el konulabilirdi. Bu fikrin süreç içerisinde normalleşmesinin en önemli sebebi Papa III. Innocent’in, Yahudilerin statüsünü teolojik olarak köle statüsünde kabul etmesidir. Daha önceki açıklamalarında Yahudileri ve sinagogu “Hacer’in oğlu” ya da “istenmeyen gelin” diye tanımlayarak ebedi köleliklerini vurgulamıştı.²⁵⁰ Aynı şekilde onların bu düşük statüsüne bir diğer örnek de mahkemelerde Yahudi tanıklığının itibar görmemesidir. Bilindiği gibi III. Lateran Konsil’inde Hristiyanların tanıklığının, elinde belgeler olmasına rağmen, Yahudi tanıklığına tercih edilmesi kararı alınmış, bu kararı Papa III. Innocent sık sık hatırlatmıştı. Bu uygulama konsil sürecinde devam etti ve bu sebeple pek çok Yahudi, elinde belgeler olmasına rağmen, Hristiyanların yemin etmesine göre yargılandı.

Yahudilerin kamusal alanda varlığını kısıtlayan bir diğer yasak da Yahudilerin otorite olabileceği her türlü görevden uzaklaştırılmasıydı. Bu sebeple konsil kararlarından 69. madde, Yahudileri kamu görevi verilmesini yasaklar. Bu yasağı diğer kısıtlamalarda olduğu gibi teolojik gerekçelere dayandıran Papa III. Innocent, köle birinin özgür

²⁴⁸ Robert Chazan, *The Jews of Medieval Western Christendom: 1000–1500* (Cambridge University Press, 2006), 54-55.

²⁴⁹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 201-203.

²⁵⁰ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 53.

birine hükmetmesinin saçma olduğunu söyler. Papaya göre bu durum Hristiyan inancına karşı bir aşağılamadır. Aynı şekilde Yahudiler buldukları konumu Hristiyanlara baskı uygulamak için kullandıklarını aktarır. Konsilden sonra Innocent'ın halefi Papa III. Honorius'a göre Yahudiler, Müslümanlarla ortak olup Hristiyanlara karşı plan yapmaktadırlar. Bu konuda 1220 yılında Aragon Kralını uyarmak için yazdığı mektupta Papa III. Honorius şu ifadeleri kullanır:

“(...) Müslüman soylulara/emirlere elçi göndermeniz gerektiğinde (...) Hristiyanların planlarını ifşa eden Yahudileri gönderiyorsunuz. (...) Bu nedenle imansızlardan sadakat beklemek yerine Hristiyanları göndermeyi tercih etmeniz konusunda sizi uyarıyoruz. (...)”²⁵¹

Bu mektupta geçen ifade Papa istemese de Yahudilere elçilik gibi önemli görevler verildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Papa III. Honorius, Yahudilerin böyle önemli görevler almasını ve kamu görevlerine atanmasını engellemek için bu konuda mahalli sinodlarda, Yahudi memurlar üzerinde doğrudan etkisi olan güçlü önlemler aldırdı. Ancak bazı bölgelerde laikler, kilisenin baskısına rağmen Yahudileri özellikle finansal işlerde görevlendirdiler. Papa bu konuda, bazı ülkelere ayrıcalıklar dahi vermek zorunda kaldı.²⁵² Ancak bu yasağın temelindeki amaç Hristiyan topluluğuyla doğrudan temas anlamına gelen işleri yapmalarının önüne geçmektir.

Yahudilerin kamusal alanda görülmelerini kısıtlayan bir diğer gerekçe, Yahudilerin, Hristiyan inancı ve dini günlerle alay ettikleri düşüncesidir. Oysa Yahudiler 12. yüzyılda sosyal, ekonomik büyümenin bir parçasıydılar ve günlük hayattaki varlıkları göz ardı edilemez bir gerçektir. Papa III. Innocent'ın bu konudaki endişesi, konsil öncesi laik otoritelere yazdığı mektuplarda zaten mevcuttu. Yukarıda bahsi geçtiği gibi Fransa Kralına yazdığı mektupta Yahudilerin sokakta, daha doğrusu kamusal alanda dilediği gibi dolaştığını, dini günlerde Hristiyanlarla alay ettiğini yazar. Bu konudaki rahatsızlığını dile getirerek buna izin verilmemesini ister. Bu endişe kendini konsil kararlarında da gösterir. Konsilde alınan karardan sonra yerel konsillerde bu kararı detaylandıran ve katılaştıran ek kararlar alındı. Örneğin Fransa'nın Narbonne eyaletinde 1227 yılında düzenlenen konsilde Paskalya'dan bir hafta önce başlayan Kutsal Hafta boyunca Yahudilerin dışarı çıkmaları yasaklanır. Yalnızca çok acil işler

²⁵¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 159.

²⁵² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 28.

için dışarı çıkmalarına izin verilir. Bir başka yasak da borca teminat olarak altar örtüsü, kadeh, cübbe ya da kitap gibi kilise eşyalarının rehin olarak alınmasının yasaklanmasıdır. Yine Hristiyanlarla alay ettikleri ve kutsal güne hakaret ettikleri gerekçesiyle Yahudilerin pazar günü çalışması yasaklanır. Zira onlar cumartesi günü dinlenip pazar günü çalışarak bugüne saygısızlık etmektedirler. Yine kilisedeki kutsal eşyalarla alay ettikleri gerekçesiyle kiliseye girmeleri de yasaklanır.²⁵³

Burada dikkat çeken unsur, Papa III. Innocent'in konsilde ve mektuplarında kullandığı üsluptur. Çünkü bu üslup zamanla daha kapsamlı kararların alınmasının ilk adımı olmuştur. Mektubunda kullandığı "Platea" kelimesi, 12. yüzyılda geçmişe oranla daha geniş bir anlam kazanıp²⁵⁴, şehrin önemli faaliyetlerinin yapıldığı merkezi alanlar anlamındadır. Papa bu kelimeyi bilinçli olarak tercih etmiş ve bu yolla kamusal alanda dini otoriteyi sağlamak istemiştir.²⁵⁵ Zaten bir önceki, ayırt edici kıyafetin zorunlu olması ile ilgili karar, Yahudilerin kamusal alandaki varlığını kısıtlamaya yönelikti. Buna ek olarak Paskalya bayramı öncesinde Kutsal hafta boyunca Yahudilerin üzüntüsüyle alay ettikleri gerekçesiyle dışarı çıkmalarının ve normalden daha süslü/özenli giyinmelerinin yasaklanması²⁵⁶ da yine toplum içindeki görünürlüklerini kısıtlamaya yönelikti.

Sonuç olarak, 13. yüzyıla gelindiğinde kilisenin genel eğilimi; kamusal alanın sembolik rolünün önemi artmış, bu sebeple de Yahudiler kamusal düşman olarak görülüp, varlıkları potansiyel bir tehlike olarak algılanmıştır.²⁵⁷ Papanın endişeleri teolojik farklardan öte bizatihi Yahudilerin görünmesi ve var olmasıyla ilgilidir. Kilisenin doğrudan yetkisi olmayan bir konuda Yahudilere sosyal boykotu dayatarak, bunu uygulamak için de Hristiyanları aforoz ile tehdit ederek emirleri uygulatmaya çalışmıştır. Ancak daha önce de bahsi geçtiği gibi bu tür spesifik ve söylemsel

²⁵³ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 315-317.

²⁵⁴ Kelimenin etimolojik olarak süreç içerisinde kazandığı anlam için bkz. Alex Novikoff, "Plateas Publice Discurrentes': Performance and the Audio-Visual Jew in the Age of Pope Innocent III", *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*, ed. John Tolan (Brepols Publishers, 2018), 45-63.

²⁵⁵ Novikoff, "Plateas Publice Discurrentes': Performance and the Audio-Visual Jew in the Age of Pope Innocent III", 46-51.

²⁵⁶ Rowe, *The Jew, the cathedral and the medieval city: synagoga and ecclesia in the thirteenth century*, 28.

²⁵⁷ Novikoff, "Plateas Publice Discurrentes': Performance and the Audio-Visual Jew in the Age of Pope Innocent III", 62.

ifadelerin pratikte uygulanması her zaman yekbütün olmayıp, arka planda birçok farklı koşulun getirdiği farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

3. YAHUDİ MABEDİ VE İBADETİNE YÖNELİK KISITLAMALAR

Kilise politikasının bir diğer önemli kısmı her Hristiyan ruhunun kurtulmasıydı. Yahudiler din değiştirmeyi reddettiği sürece bu durum hem Hristiyanlar hem de Kilise için potansiyel bir tehlike anlamına geliyordu. Dolayısıyla Hristiyanlığın inananları da kapsayacak şekilde genişletilmesi kilisenin başlıca amaçları arasındaydı.²⁵⁸

Kilisenin daha doğrusu Papa Innocent'ın tüm korkusu, Yahudilerin Hristiyanlar üzerinde güç elde ihtimaline karşı, bu gücün, dinî güce ve din değiştirmeye dönüşmesi idi.²⁵⁹ Zaten Yahudilere karşı alınan kararların temelinde bu korku vardı. Bu sebeple Yahudilerin ihtida meselesi de konsil maddeleri arasında yer aldı. 70. maddede Yahudilerin din değiştirmeleri için zorlanmamaları, ancak din değiştirenlerin eski inançlarına ya da adetlerine devam etmelerine kesinlikle izin verilmemesini emretti. Çünkü bu durum Hristiyan inancının üstünlüğüne ve güzelliğine çirkinlik bulaştırmaktı. Bu madde beraberinde Yahudilerin ibadet hayatına ve mabetlerine birtakım kısıtlamalar getirdi. Bu kısıtlamalar önceki kısımda bahsi geçtiği gibi, kamusal alanda Yahudilerin varlığını kısıtlama fikrinin bir tezahürü olup, dinî haklarını önemli ölçüde sınırlandırdı.

Zoraki vaftiz meselesinde bunun desteklenmemesi ile teşvik edilmesi arasında zamansal açıdan değişiklikler yaşanmıştır. Papa III. Innocent, konsil öncesinde Barselona ve Sens piskoposluklarına yazdığı mektuplarda vaftizi teşvik etmiş, bu durumu kiliseye yeni bir çocuk kazandırılması şeklinde tanımlamıştır.²⁶⁰ Zira din adamları kendilerini Yahudiliğin düşmanı, ancak bireysel Yahudilerin savunucuları olarak görmüşlerdir. Yahudiler üzerinde gönüllü olarak din değiştirmeleri için devamlı

²⁵⁸ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 13-23.

²⁵⁹ Chazan, *The Jews of Medieval Western Christendom: 1000–1500*, 55.

²⁶⁰ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 119,137.

baskı yapılması, Hıristiyanlığın gerçekliğini kanıtlamayı amaçlıyordu; ancak zorunlu vaftiz, onların ihtidalarının Mesihsel önemini ortadan kaldıracaktı.²⁶¹

Bilindiği üzere Yahudilerin varlığı Hristiyan inancının doğruluğunun birer şahidi olması sebebiyle gerekli bir unsur olarak görülür. Nitekim bu yüzyıldan önce Yahudilerin din değiştirmesi istenmeyen bir durum olup, maddi kısıtlamalarla bunun önüne geçilmeye çalışıldı. Ancak III. ve IV. Lateran Konsil’inde gönüllü din değiştirme teşvik edildi. Bunun için Papa IX. Gregory yazdığı mektupta Yahudiler için “kutsal bir kökten kopan bir daldır ve bu nedenle, Hıristiyan inancının ağacına aşılınmış herhangi bir daldan daha "kaliteli, lezzetli meyve" üretme olasılığı daha yüksektir” diyerek vaftizlerini desteklemiştir. Aynı mektupta din değiştiren Yahudilerin mirastan mahrum bırakılmayacağı, mülkiyet haklarının aynen devam edeceği belirtildi. Aynı şekilde ihtidadan önce yapılan evlilikler sonrasında da geçerli olacağı söylendi. Böylece din değiştirmek isteyen Yahudinin ailesinden dolayı tereddüt yaşamasının önüne geçilmek istendi.²⁶²

Din değiştirme konusunda Kilisenin yaklaşımı her ne kadar zorla din değiştirmeye karşı olsa da pratikte Yahudilerin bu durumlarla pek çok kez karşılaştığı bilinmektedir. Yahudilerin din değiştirmesi için yapılan baskılar zamanla giderek artmış, öyle ki 1279 yılında Dominiken vaizlerin sinagoglarda Tanrının kelamını inançsızlara anlatmak için vaaz vermesi dahi kararlaştırılmıştır.²⁶³ Yahudilerin din değiştirmesinin Hristiyan inancında iki teolojik gerekçesi vardır. İlki Hristiyanlığın yanlış bir yorumuna inanan Yahudilerin ruhunun kurtuluşu ermesidir.²⁶⁴ İkincisi ise Hz. İsa’nın ‘İkinci Gelişi’nden önce herkesin Tanrının krallığına gireceği inancıdır.²⁶⁵ Tam da bu sebeple Hz. İsa’nın gelişinin şartlarını oluşturmak için Yahudiler zorla vaftiz edilmiştir.

²⁶¹ Bowman, *The Jews of Byzantium, 1204-1453*, 10.

²⁶² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 13-15, 225.

²⁶³ Josep Hernando Delgado, “From Islam to Christianity: Preaching, Conversion, and the Religious Practices of Muslim Slaves from the Fourth Lateran Council Through the Fifteenth Century”, *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*, ed. Marie-Thérèse Champagne - Irvn M. Resnick (Brepols Publishers, 2018), 205.

²⁶⁴ Bu durum özellikle Papa III. Innocent’in mektuplarında “Yahudi körlüğü” şeklinde tanımlanır.

²⁶⁵ Bu konuda bkz. Flannery, *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, 3-28.

Zorla vaftiz konusundaki asıl problem, söz konusu Yahudilerin tekrar kendi dinlerine dönüp dönemeyeceği meselesidir. Bu konuda Kilise kanunu Papa III. Innocent'ın 1201 yılında yayınladığı mektuptaki kaidelere tabiidir. Papa bu mektubunda zorla vaftizi ikiye ayırır ve vaftiz esnasında isteksiz olmak ile itiraz etmek arasında fark olduğunu söyler. Eğer kişi vaftiz esnasında sesli olarak itiraz etmişse eski dinine dönebilir. Ancak bu esnada sessiz kalmışsa bu bir çeşit kabul olduğu için dönemez.²⁶⁶ Ancak bu kaidedeki sorun şu ki, zorla yapılan vaftizde bir Yahudi'nin itiraz etmesi ne kadar olasıdır ya da bu itirazı yapınca yaşama şansı nedir sorusunun cevabı meçhuldür. Bir diğer cevaplanması gereken soru da Yahudileri vaftize zorlayan kişilere herhangi bir ceza verilip verilmediğidir. Bu konuda Papaların bir diğer iddiası Yahudilerin, hizmetindeki Hristiyanlara ve paganlara zorla din değiştirttiği yönündeydi. Papa IX. Gregory Almanya'daki tüm kiliselere gönderdiği mektupta, Yahudilerin hizmetlileri zorla sünnet ettirip Yahudileştirdiğini söyler. Bunun için derhal önlem alınmasını söyleyen Gregory, Papa Innocent'ın konsil öncesinde aldığı kararla, Hristiyanlığı seçen kölenin sahibinin efendisi konumuna gelerek özgür olacağını söyler. Çünkü Papaya göre Yahudilerin mülkü zaten kiliseye aitti.²⁶⁷ Papa IX. Gregory'nin bahsi geçen mektubunda dikkat çeken bir diğer yasak da Yahudilerin Hristiyanlarla onların inançları veya ayinleri hakkında tartışmaya girmesinin yasaklanmasıydı. Bu yüzyılda Yahudilerin mevcut şartları, onları bu tür tartışmalara girmekten zaten uzak durduklarını düşündürmektedir. Ancak Papa bu yasağı Hristiyanların inancını koruma altına alıp, olası bir kafa karışıklığına engel olmak istemiştir. Bu emre itaat etmemeye cüret eden Yahudilere boykot uygulanması için laik otoritelere emir vermiştir.

Papa III. Innocent'ın ve Lateran konsilinde alınan kararların Yahudilerin ibadet hayatına bir diğer etkisi de sinagoglar olmuştur. 13. yüzyılda Yahudiler, bir arada yaşamayı tercih eden, genellikle aynı mahallede yaşayan azınlık gruplardı. Bir arada yaşamayı tercih etmelerinin bir sebebi de elbette güvenlik açısından daha elverişli olmasıydı. İbadet yerleri olan sinagoglar da bu yaşamın önemli bir parçasıydı. Çünkü sinagoglar yalnızca ibadet edilen bir yer değil, gündelik meselelerden toplantılara, buluşmalara kadar canlı bir yaşamın merkezindeydi.²⁶⁸ Konsil kararları arasında

²⁶⁶ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 103.

²⁶⁷ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 24, 119, 199.

²⁶⁸ Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, 1-15.

sinagoglara dair doğrudan bir atıf olmasa da Papa III. Innocent, Fransa Kralına yazdığı mektupta bazı bölgelerde kiliseden daha büyük sinagoglar inşa ettiklerini ve bunun onların küstahlıklarının bir sonucu olduğunu söyler. Aynı şekilde çekinmeden yüksek sesle ibadet ettikleri ve yakındaki kiliseyi rahatsız ettiklerini aktarır. Çünkü Papa III. Innocent'a göre "ister büyük sinagoglar inşa ederken ister görünüşte zenginliklerini ve statülerini sergilerken, isterse de daha kötüsü, Hıristiyan inancı ve ritüeliyle alay ederken, onların "küstahlıklarını" alenen sergilemeleri lanetlidir."²⁶⁹ 1213 yılında toplanan Paris konsili yeni sinagogların inşa edildiğinden burada Hristiyan inancın aksi yönde bir eğitimin verildiğinden bahseder. Aynı şekilde 1222 yılında yapılan Oxford Konsilinde de yeni bir sinagogun inşa edilmesi yasaklanır.²⁷⁰

Yahudi-Hristiyan ilişkilerinde yeni bir sinagogun inşa edilmesinin yasaklanması ilk dönem kilise tarihinden itibaren vardı. Ancak bu kararların pratikte pek bir karşılığı yoktu. 12. ve 13. yüzyıllarda artan Yahudi nefretiyle birlikte sinagogların varlığı ve mimari özellikleri Kilise konsillerinin ve Papalık mektuplarının ele aldığı konular arasında yer aldı. Papa III. Honorius ve IX. Gregory gönderdiği mektuplarda Yahudilerin yeni sinagoglar inşa etmeye cüret ettiklerini, bu mabetlerin derhal yıkılmasını emreder. Buna karşı gelen her kim olursa aforoz ile tehdit edilir. Aynı şekilde ibadeti alçak sesle yapmalarını, kiliseye yakın yerlerde ya da kiliseden uzun ve gösterişli bir mabet inşa etmelerini yasaklar.²⁷¹

Yahudilerin ibadet hayatında önemli bir yeri olan Talmud'un toplatılması ve yakılması, Yahudilerin zorla vaftiz edildiği, sinagogların kiliseye çevrildiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Papa IX. Gregory'e göre Talmud, Yahudilerin gerçek inanca karşı dik kafalılıklarını, Tanrıyı reddetmede ısrarcı olmalarının ve bu kitaba gösterdikleri saygının İncil'e hakaret olduğunu söyler. Bu sebeple cumartesi günü tüm Yahudiler sinagogdayken, Avrupa genelinde tüm kitapların toplatılmasını ve Dominiken tarikatına teslim edilmesi istenir.²⁷² Bu arada dikkat çeken ayrıntı, bu

²⁶⁹ Resnick - Champagne, *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*, 16.

²⁷⁰ İlgili maddeler için bkz. Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 317,315.

²⁷¹ Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 169,179.

²⁷² Solomon Grayzel, *The Church And The Jews In The XIIIth Century*, 241.

kitapların toplatılmasını Papaya tavsiye eden kişinin Nicholas Donin²⁷³ adlı Yahudilikten mühtedi birinin olmasıdır. Papa Gregory'nin emriyle 1239-1240 yılları arasında toplatılan Talmudlar için bir mahkeme kurulur. Bu mahkemeye Donin'in suçlamalarına karşı Fransa'daki ünlü hahamlar temsilci olarak davet edilir. Sonuçta Talmud'un, Hz. İsa ve Hz. Meryem ile ilgili kabul edilemez iftiralar içerdiği gerekçesiyle 24 yük arabası büyüklüğünde kitap yakılır.²⁷⁴

²⁷³ Nicholas Donin 13. yüzyılın başlarında Paris'te yaşayan bir Yahudi'dir. Talmud ile ilgili şüpheleri olduğunu söyleyince Yahudilikten atılmıştır. Kısa bir süre sonra Hristiyanlığa geçen Donin, Papa IX. Gregory'e Talmud'a karşı suçlamaların olduğu 35 maddelik bir bildiri sunar. Papa buna dayanarak tüm Talmudların toplatılmasını ve incelenmesini ister. Sonuçta Donin'nin suçlamaları haklı bulunur ve kitaplar halka açık bir şekilde Paris'te yakılır. Bkz. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/5277-donin-nicholas-of-la-rochelle>, (25.05.2022).

²⁷⁴ Chazan, *The Jews of Medieval Western Christendom: 1000–1500*, 48-49.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Din ve birey arasındaki ilişki, din ve toplum arasındaki ilişkiyi, din ve toplum arasındaki ilişki de toplumlar arası ilişkiyi doğrudan etkiler. Bu etkileşimin kapsamı ve sınırları öteki olarak tanımladığımız dini, bireyi ve grubu nasıl algıladığımız ve konumlandığımızla ilişkilidir. Dolayısıyla her din, içinde var olduğu toplumu etkiler ve bu toplumun kodlarından etkilenir. Bu etkileşim, diğer dinlerin ve mensuplarının nasıl tanımlandığına bağlı olarak çatışma ve ötekileştirmeye dönüşebilir. Dinler, dünyanın çeşitli bölgelerinde yayıldıkça öteki ile tanışır ve bu süreçte bir arada yaşama tecrübesi kazanır. Çok uzun yüzyıllardır yaşanan toplumsal sorunların temelinde de bu bir arada yaşama becerisinin yoksunluğu vardır. Bu çalışmada varılan sonuca göre 13. yüzyılda Kilise, kendini üst otorite olarak tanımlayarak Yahudilere yönelik tutumunu sertleştirmiştir ve bu durum Yahudi-Hristiyan ilişkilerini kötüleştirmiştir. Zira Kilise bu süreçte öteki olarak Yahudi ve Müslümanları ortak birer düşman şeklinde tanımlamıştır.

Dini azınlıklar meselesi her dinin ilgilenmesi gereken mühim bir konu olmuştur. Hristiyanlık gibi dünyanın dört bir yanında mensubu bulunan bir dinin, bu konuyu algılama ve pratikte uygulama noktasında nasıl bir yol izlediği bu çalışmanın ana hedefi olarak belirlenmiştir. Orta Çağda değişen sosyo-ekonomik şartlar toplumun her kesimini etkilemiş, kurulan yeni dengelerde Kilise, konumunu yeniden şekillendirmiştir. Bu çağda Kilisenin statüsünden laik otoritelerle ilişkilere, siyasi ilişkilerden çıkar çatışmalarına kadar birçok noktada dikkat çeken lider Papa III. Innocent'tır. Papa Innocent'ın emriyle toplanan IV. Lateran Konsili, dini azınlıklar ve Kilise arasında daha net sınırlar ve ayrımlar yapma konusunda sert bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu konsil, yalnızca sapkınları ve dini azınlıkları tanımlamamış, bu gruplar karşısındaki varlığını da yeniden belirlemiştir.

Yahudilere yönelik alınan kararlardan farklı kıyafet zorunluluğu, kamu görevinden men edilmeleri, din değiştirenlerin eski adetlerine devam etmelerinin yasaklanması ve Hristiyan inancıyla alay ettikleri gerekçesiyle getirilen kısıtlamalar aslında aynı düşüncenin farklı tezahürleridir. Kamusal alanda Yahudilerin varlığının sınırlandırılması ve Hristiyanlığın saflığını, temizliğini koruma düşüncesi, Yahudilerle

gündelik işlerden kaynaklı olabilecek temasın doğuracağı kirlilik endişesi, Yahudilerin temel insani haklardan mahrum edilmelerine neden olmuştur. Oysa 11. yüzyıla kadar ortak dini kültür ve yaşantı, pek çok örneği görülen normal bir olgu olup, dini etkileşimin bir tehlike olarak görülmediği, aksine bunun günlük hayatın olağan bir parçası kabul edildiği bilinmektedir. Ancak 12. yüzyıldan itibaren bu konu Kilisenin dikkatini çekmiş ve Yahudilere yönelik genel tutum kötüleşmeye başlamıştır.

IV. Lateran Konsil'inden önceki süreçte sinodlarda Yahudilerle ilgili birtakım kararlar alındığı bilinmektedir. Ancak alınan bu kararlar yerel ve nadiren görülen bir durumdu. Hatta farklı kıyafet giymeleri ve kamu görevlerinin verilmemesi ilk dönem kilise konsillerinde bir iki kez yer almıştı. Ancak bunun uygulandığına dair örnek neredeyse yoktu. Çünkü bu süreç öncesine kadar dinler arası etkileşimden kaynaklı bir tehlikenin olması ve bunun için önlem alınması kilisenin gündeminde değildi. Ancak 12. yüzyıldan itibaren farklı dini topluluklar arasındaki ilişkilerin boyutları ve bunun sonuçları Hristiyan otoriteler tarafından daha yakından gözlemlendi. Bunun sonucunda da Hristiyan inancını her türlü kötülükten korumak ve Hristiyanlar ile Gayr-i Hristiyanlar arasında daha belirgin sınırlar çizmek için kilise doktrininde değişiklikler yapıldı.

Kilise hukuku, yasama ve yürütme noktalarında yapılan değişiklikler ve alınan kararlar daha sonraki tarihçiler tarafından kilise reformasyonu olarak tanımlanmıştır. Çünkü bu konsille ruhban sınıfının seçimi, atamaları, kılık kıyafetleri, din eğitimi, eğitimi kimin vereceği ve maaşları, gayri ahlaki yaşamları, gece hayatı ve uygunsuz ortamlarda bulunmaları, şans oyunu oynamaları, eğlence hayatına katılmaları, kilise ve kutsal objeleri kirli bırakmaları gibi sayısız konuda yasaklar getirilmiştir. Bu yasaklara ne ölçüde uyulduğunun takibi ve yaptırımların uygulanması için il meclislerinin kurulmasına ve yıllık olarak toplanmalarına karar verilmiştir. Keşişlerin yaşamı ve manastır hayatı için yeni düzenlemeler getirilerek yeni bir dini tarikatın kurulması yasaklanmıştır. Gerekli takibin yapılması için mahkemeler kurulmuş ki bu mahkemeler daha sonra engizisyon mahkemeleri olarak tanınmıştır.

Bu çalışma ile varılan bir diğer sonuca göre, Hristiyan inancını korumak ve ahlaki açıdan reforme etmek için yapılan bu değişiklikler aynı zamanda dini azınlıklar meselesi ile de yakından ilişkilidir. Çünkü IV. Lateran Konsili ile birlikte dini

azınlıklara yönelik yaklaşım, teolojik bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Dönemin Papası III. Innocent'in mektuplarında da bahsi geçtiği gibi Yahudilerle olan her türlü gündelik temas, Hristiyan inancını kirleten bir kötülüktür. Bu kötülükten korunmak ve Hristiyan inancının saflığına zarar verecek ilişkilerden uzak durmak için bahsi geçen dört madde ile Yahudilerin sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yaşamları sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Yahudiler, Müslümanlar, heretikler ve paganlara yönelik alınan kararlar, Katolik teolojinin sistemleştirilmesinin bir parçası olmuştur.

Bir diğer önemli nokta ise 13. yüzyıla kadar heretik grupların kim olduğu ve inançlarındaki sapmalar dile getirilmiş, heretikliğin tanımı bu kişiler ya da gruplar üzerinden yapılmıştır. Ancak bu konsil ile birlikte Ortodoks Katolik inancının tanımı yapılmış, bu çerçevenin dışında kalan inanç ve gruplar heretik kabul edilmiştir. Bir başka ifadeyle bu konsil, "ötekini" tanımlarken, öteki karşısındaki kendi konumunu da tanımlamış, bu sebeple konsilin ilk maddesi ile Katolik amentüsü yinelenmiştir.

Elbette alınan kararların hiçbiri Avrupa'nın her yerinde tek tipleştirilerek uygulanmamıştır. Kimi bölgelerde Papalar emirlere uyulmamasından şikayetçiysen, kimi yerlerde kararın askıya alınması için bizzat emir vermiştir. Kimi zaman Yahudilere yönelik artan şiddeti engellemek için ricada bulunurken, bazen de Yahudilere gösterilen müsamahayı sert bir dille eleştirmiştir. Kararların uygulanmasındaki bölgesel ve zamansal farklılıkların sebebi, bu kararların bazen laikler tarafından, bazen din adamları tarafından göz ardı edilmiş ya da şiddetle uygulanmış olmasıdır. Bazen de bölgedeki Yahudilerin bu kararları uygulamayı gerektirmeyecek bir yaşam biçimine sahip olmalarından dolayıdır. Ancak bu çalışmada varılan sonuç gösteriyor ki bu farklılığın bir sebebi de Papanın tutumunun Kilisenin tutumunu belirlemesidir. Çünkü Hristiyanlık, doğuşundan kurumsallaşmasına kadarki süreçte inanç doktrinini ihtiyaca binaen belirlemiştir. Böylece kanun koyucu olarak Tanrı ya da Kutsal Kitap değil Papa belirleyici olmuştur. Nitekim IV. Lateran Konsili, kilise doktrinini konusunda günümüze kadar geçerli pek çok karar almıştır. Oysa 13. yüzyıl, Doğu'dan Avrupa'nın en uç noktasına kadar yayılmış bir din olarak Hristiyanlık için, doktrin belirleme konusunda ve "ötekini" Hristiyanlık nezdindeki statüsünü belirleme noktasında oldukça geç bir tarihtir. "Öteki" olarak diğer dinlerin dini, hukuki, sosyal haklarının, Hristiyan dünyasındaki konumlarının ne olacağına dair kararların ama iyi ama kötü çok daha önceden

belirlenmiş olması gerekir. Zira bu belirsizlik, Yahudiler gibi Avrupa'daki birçok dini azınlık için süreç ve sonuç itibarıyla bir dengesizliğe ve karmaşaya neden olmuştur. Zengin Yahudiler para vererek muafiyet almış, ticaretle söz sahibi olanlar imtiyaz elde etmiş, toplumda önemli bir finansal gücü olmayanlar ise laiklerin insafına kalmıştır. Dolayısıyla doğru ve yanlıştan öte Kilisenin bu konudaki doktrin eksikliği bile, başlı başına haksızlığın artmasına, dini gruplar için yaşamlarının zorlaşmasına neden olmuştur.

Hristiyanlığın en üst otoritesi olarak Kilisenin, dini hükümlerde yalnızca Papanın tutumuna göre hüküm vermesinin bir örneği olarak II. Vatikan Konsili gösterilebilir. IV. Lateran Konsili'nin aksine karar alınan bu konsilde, dini azınlıklar ve öteki dinler meselesi ele alınmış, diğer dinlere karşı hoşgörü vurgulanmıştır. Tanrının katilleri olarak görülen Yahudiler içinse bu günahın ne o dönemde ne de şimdi tüm Yahudileri kapsayamayacağını söyleyerek hoşgörü vurgusunu yinelemiştir. Ancak nasıl ki 13. yüzyıl, ötekine yönelik bir doktrin belirlenmesi için geç bir tarihsel, 20. yüzyıl da ötekine yönelik hoşgörü ve ortak dini paydada buluşma fikri için en çok mensubu bulunan din olarak Hristiyanlık açısından çok geç bir tarihtir. Dolayısıyla bu çalışma ile görüldüğü üzere, dini gruplara yönelik alınan kararların yanlışlığı ya da doğruluğu bir yana bu konuda öncelikle bir standardın yani doktrin belirlenmesi gerekmektedir.

Doktrin eksikliği ve "ötekinin" düşman olarak görülmesi, bir diğer önemli mesele olan ortak dini kültüre zarar verip, Antisemitizm denilen dini ayrımcılığa/ırkçılığa neden olmasıdır. Burada konuşulması gereken konu neden özellikle bu yüzyılda antisemitist söylemlerin arttığı meselesidir. Çünkü daha önce de bahsi geçtiği gibi, bu konsilde alınan benzer bazı kararlar 4. yüzyıla kadar giden bir geçmişe sahiptir. Antisemitizmin özellikle 13. yüzyılda artışı konusunda teolojik, ekonomik sebepler sıralanmış, birçok tarihçi bu konuda yorumlar geliştirmiştir. Ancak bu çalışmanın vardığı sonuca göre İslam'ın Avrupa'ya kadar duyulan sesi, Kudüs'ün alınması, İspanya'daki İslam medeniyetinin uzun yıllar süren ihtişamı ve bu süreçte başarısızlıkla sonuçlanan haclı seferleri, nefretin içerdeki düşmanlar olarak Yahudilere yönelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Avrupa'da kıvılcımı ateşlenen Yahudi nefreti ile Müslümanların politik bir güç haline geldiğinin farkına varılmasının benzer dönemlerde olması tesadüf değildir. Diğer sebeplerle birlikte bu konunun ele alınması, Yahudi karşıtı söylemlerin

kaynağının ne olduğu sorusunu bütüncül olarak değerlendirmek açısından daha sağlıklı olacaktır.

Çalışma süresince ele alınan konulardan ne haclı seferleri ne sapkınlığın artması ne de Yahudi ve Müslümanlara yönelik kısıtlamalar tek başına Avrupa’da Antisemitizmin patlak vermesinin sebebi değildir. Bu dönemde salt nefret değil, Hristiyan inancının ruhunu ve yüceliğini olabilecek her kötü ihtimalden korumak Kilisenin başlıca gayesi olmuştur. Ancak bu amaçla alınan kararlar, süreç içerisinde yavaş yavaş yerini bizzat varlıklarından kaynaklanan Yahudi düşmanlığına bırakmıştır. Avrupa nüfusunun büyük çoğunluğunun ölümüne sebebiyet veren ve “kara ölüm” olarak bilinen vebanın sorumlusu tutulmuşlardır. Kuyuları zehirledikleri, Hristiyan çocukları kaçırap ayinlerinde kurban ettikleri gibi sayısız söylenti, Kilisenin bu süreçteki tutumuyla beraber daha kötü bir hal almıştır. Yahudilerin, Hristiyanların ebedi ve daimî düşmanları oldukları fikri, 13. ve 15. yüzyıllarda binlerce insanın ölümüne ve korkunç katliamlara sebep olmuştur. Papa III. Innocent’ın bahsi geçen mektuplarında, IV. Lateran Konsili’nde ve diğer söylemlerindeki ifadeler bu fikrin bariz bir şekilde hissedildiği ilk örnekler olmuştur.

Bu çalışmanın konusu olarak seçilen dört karar her ne kadar tamamen uygulanmasa da Avrupa Yahudilerinin gündelik yaşantısını sekteye uğratan ciddi sorunlara neden olmuştur. Bu kararların alınmasının ardındaki neden, ötekine tahammülsüzlüğün doğal bir sonucudur. Dini algılama şekli, toplumun en güçlü birleştirici gücü olan din olgusunun en büyük ayrıştırıcı güce dönüşmesine neden olabilir. Hristiyanlığın bu süreçte Yahudiliği algılama şekli, Yahudi nefretinin artmasına ve Antisemitizm tohumlarının Avrupa’nın her köşesinde, her mahallesinde yavaş yavaş kök salmasına sebebiyet vermiştir. Bu da beraberinde katliamlara, toplu göçlere, Yahudilerin Avrupa topraklarının büyük çoğunluğundan sürgün edilmelerine neden olan sürecin fitilini ateşlemiştir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, Israel. *Jewish Life in the Middle Ages*. Jewish Publication Society of America, 1896.
- Abulafia, Anna Sapir. “The Fourth Lateran Council Through the Lens of Jewish Service”. *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*. 81-97. Brepols Publishers, 2018.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi, 9. Basım, 2020.
- Alatlı, Alev. *Batıya Yön Veren Metinler Kökleri/Orta Çağlar (-- 1350)*. İstanbul: Kapadokya MYÖ Yayınları, 2010.
- Albayrak, Kadir. “Diğer Semavi Dinlerde Şiddet”. *Şiddet Karşısında İslam*. DİB Yayınları, 2014.
- Ataurrahim, Muhammed - Thomson, Ahmed. *Bir İslam Peygamberi Hz.İsa*. çev. Gülsüm Mehdiyev. İnsan Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Aydın, Mehmet. *Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1991.
- Barber, Malcolm. *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*. U.S.A: Pearson Education Limited, 2. Basım, 2014.
- Booth, Ted. “The Massacres of the Jews under Richard I (AD 1189–1190)”. *Religions* 12/821 (2021).
- Bowman, Steven B. *The Jews of Byzantium, 1204-1453*. U.S.A, 1985.
- Brezzi, Paolo. *The Papacy: Its Origins and Historical Evolution*. çev. Henry J. Yannone. Maryland: Newman Press, 1958.
- Cassen, Flora. “From Iconic O to Yellow Hat: Anti-Jewish Distinctive Signs in Renaissance Italy”. *Fashioning Jews: Clothing, Culture, and Commerce*. ed. Leonard J. Greenspoon. 29-48. West Lafayette IN., 2013.

- Cassen, Flora. "Origins and Symbolic Meaning of the Jewish Badge". *Marking the Jews in Renaissance Italy: Politics, Religion, and the Power of Symbols*,. 20-49, 2017.
- Chazan, Robert. "Emperor Frederick I, the Third Crusade, and the Jews". *Viator* 8 (1977), 83-94. <https://doi.org/10.1484/J.VIATOR.2.301565>
- Chazan, Robert. *The Jews of Medieval Western Christendom: 1000–1500*. Cambridge University Press, 2006.
- Cohen, Mark R. *Haç Ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Köprü Kitapları, 2013.
- Cohen, Mark R. *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*. U.K: Princeton University Press., 2008.
- Çoban, Bekir Zakir. *Geçmişten Günümüze Papalık*. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Daniel, Norman. *Heroes and Saracens: An Interpretation of the Chansons de Geste*. Edinburgh University Press, 1984.
- Demirci, Kürşat. "Engizisyon". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/238-241. İstanbul: TDV yayınları, 1995.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.
- Demirkent, Işın. "Haçlılar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/525-546. TDV yayınları, 1996.
- Durant, Will. *The Age of Faith: The Story of Civilization, Volume IV*, 2011.
- Durgun, Fatih. "'They Are Worse Than Saracens With Their Strong Hand And Their Arm Stretched In Fight': Multifaceted Context Of The Albigensian Crusade" 10/48 (Şubat 2017), 176-183.
- Ebu Yusuf, Kadı. *Kitabü'l Haraç*. çev. Ali Özek. İstanbul: alBaraka Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Erbaş, Ali. "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara Bakışı" 3/1 (1998), 117-153.

- Fayda, Mustafa. *H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Flannery, Edward H. *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*. Paulist Press, 1985.
- Gilchrist, John. "The Papacy and War Against the 'Saracens: 795-1216" 10/2 (1998), 174-197.
- Goddard, Hugh. *A History of Christian-Muslim Relations*. Edinburgh University Press, 2000.
- Gregg, Joan Young. *Devils, Women, and Jews: Reflections of the Other in Medieval Sermon Stories*. SUNY Press, 1997.
- Grundmann, Herbert. *Religious Movements in the Middle Ages*. çev. Steven Rowan. U.S.A: University of Notre Dame Press, 2002.
- Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 4. Basım, 2016.
- Halis, Göktuğ. *İlk Haçlılardan Yargılamaya Tapınak Şövalyeleri Tarihi*. İstanbul: Hermes Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Hamilton, Janet - Hamilton, Bernard. *Bizans Döneminde (650-1405) Hristiyan Düalist Heretikler*. çev. Leyla Kuzucular. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2011.
- Harold Lamb. *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*. çev. Sinem Ceviz. İstanbul: Parola yayınları, 2017.
- Hernando Delgado, Josep. "From Islam to Christianity: Preaching, Conversion, and the Religious Practices of Muslim Slaves from the Fourth Lateran Council Through the Fifteenth Century". *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*. ed. Marie-Thérèse Champagne - Irvén M. Resnick. 199-223. Brepols Publishers, 2018.
- Işık, Halim. ""Eski Ve Yeni Ahid'de Para Ve Faiz". *Marife* 6/1 (2006).

- Jablon, Sara. "Badge of Dishonor: Jewish Badges in Medieval Europe". *International Journal of Fashion Design, Technology and Education* 8/1 (2015), 39-46.
- Jessalynn, Bird vd. (ed.). *Crusade and Christendom: Annotated Documents in Translation from Innocent III to the Fall of Acre, 1187-1291*. U.S.A: University of Pennsylvania Press, 2013.
- Keim, James A. "Liberty, Dominion, and the Two Swords: On the Origins of Western Political Theology (180-398)". *Perspectives on Political Science* 29/4 (2000), 241-242.
- Kelly, Joseph F. *The Ecumenical Councils of the Catholic Church: A History*. U.S.A: Liturgical Press, 2009.
- Kritzeck, James. *Peter the Venerable and Islam*. U.S.A: Princeton University Press., 1964.
- Lambert, Malcolm. *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*. çev. Erdem Gökyaran. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2015.
- Le Goff, Jacques. *Avrupa'nın Doğuşu*. çev. Timuçin Binder. Literatür Yayıncılık, 3. Basım, 2020.
- Linehan, Peter - Janet L. Nelson (ed.). *The Medieval World*. New York: Routledge., 2001.
- Meyer, Hannah. "Making Sense of Christian Excommunication of Jews in Thirteenth-Century England". *The Jewish Quarterly Review* 100/4 (2010). <https://www.jstor.org/stable/25781006>
- Mombert, Jacob I. *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Çağrı Yüksek. İstanbul: İndie, 2021.
- Moore, John C. *Pope Innocent 3rd 1160/61-1216: To Root Up and to Plant*. Brill Publisher, 2003.
- Moore, John C. (ed.). *Pope Innocent III and his World*. U.S.A: Routledge, 2016.
- Morris, Colin. *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*. Clarendon Press, 1989.

- Noll, Mark. *Turning Points: Decisive Moments in the History of Christianity*. U.S.A: Baker Books, 3. Basım, 2012.
- Norman P. Tanner S.J (ed.). “Lateran III,1179”. *Decrees of the Ecumenical Councils*. 1: Nicaea I to Lateran V/205-225. U.S.A: Georgetown University Press, 1990.
- Novikoff, Alex. “‘Plateas Publice Discurrentes’: Performance and the Audio-Visual Jew in the Age of Pope Innocent III”. *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*. ed. John Tolan. 45-63. Brepols Publishers, 2018.
- O’Callaghan, Joseph F. *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*. University of Pennsylvania Press, 2003.
- Özdemir, Mehmet - Beksaç, Engin. “Endülüs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/225-232. İstanbul, 1995.
- Pennington, Kenneth. “Reform in 1215: Magna Carta and the Fourth Lateran Council”. *Bulletin of Medieval Canon Law* 32/1 (2015), 97-125.
- Pennington, Kenneth. “The Fourth Lateran Council. Its Legislation, and the Development of Legal Procedure”. *The Fourth Lateran Council Institutional Reform and Spiritual Renewal*. ed. Gert Merville - Johannes Helmraht. Almanya: Didymos-Verlag, 2017.
- Pınar Ülgen. *Orta Çağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe, 2020.
- Powell, James M. (ed.). *Innocent III: Vicar of Christ or Lord of the World?* U.S.A: CUA Press, 1994.
- Powell, James M. (ed.). *The Deeds of Pope Innocent III*. U.S.A: CUA Press, 2004.
- Resnick, Irven. “The Jews’ Badge”. *Jews and Muslims Under the Fourth Lateran Council*. 65-79. Brepols Publishers, 2018.
- Resnick, Irven M. - Marie-Thérèse Champagne (ed.). *Jews And Muslims Under The Fourth Lateran Council*. Belgium: Brepols Publishers, 2018.

- Rist, Rebecca. "The Power of the Purse: Usury, Jews, and Crusaders, 1198–1245". *Aspects Of Power And Authority In The Middle Ages*. ed. Brenda Bolton - Christine Meek. Belgium: Brepols Publishers, 2007.
- Roth, Cecil. *A History of the Jews in England*. London: Clarendon Press, 3. Basım, 1964.
- Roth, Norman. *Medieval Jewish Civilization: An Encyclopedia*. Routledge, 2017.
- Rowe, Nina. *The Jew, the cathedral and the medieval city: synagoga and ecclesia in the thirteenth century*. Cambridge University Press, 2011.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. U.S.A: Cambridge University Press, 1987.
- Schroeder, H.J. *Disciplinary Decrees of the General Councils, Text, Translation, and Commentary*. U.S.A: B. Herder Book Company, 1937.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Solomon Grayzel. *The Church And The Jews In The XIIIth Century*. U.S.A: The Haddon Craftsmen Camden, N. J, 1933.
- Stacey, Robert C. "Crusades, Martyrdoms, and the Jews of Norman England, 1096-1190" 47 (1999).
- Starr, Joshua. *Romania: The Jewries of the Levant after the Fourth Crusade*. Paris, 1949.
- Summerlin, Danica. *The Canons of the Third Lateran Council of 1179: Their Origins and Reception*. Cambridge University Press, 2019.
- Şenay, Bülent. "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 117-146.
- Tanner, Norman P. *New Short History of the Catholic Church*. Burns & Oates, 2011.
- Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Emin Yayınları, 2012.

- Thérèse Champagne, Marie. “‘Treasures Of The Temple’ And Claims To Authority In Twelfth-Century Rome”. *Aspects Of Power And Authority In The Middle Ages*. ed. Brenda Bolton. Belgium: Brepols Publishers, 2007.
- Thomas, David vd. (ed.). *Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History: Volume 1:(600-900)*. Netherlands: Brill Publisher, 2009.
- Tolan, John. “Of Milk and Blood: Innocent III and the Jews”. *Jews and Christians in thirteenth-century France*. 139-149. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Tolstoy, Leo Nikolayeviç. *Din Nedir?* çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Furkan Basım, 1998.
- Ullman, Walter. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. London, 1974.
- Vincent, Nicholas. “Two Papal Letters on the Wearing of the Jewish Badge, 1221 and 1229”. *Jewish Historical Studies* 34 (1994), 209-224.
- Waardenburg, Jacques. *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Wayno, Jeffrey M. “Rethinking the Fourth Lateran Council of 1215”. *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 93/3 (Temmuz 2018), 611-637. <https://doi.org/10.1086/698122>